TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

SOSYAL MEDYA ORTAMLARI OLARAK KATILIMCI SÖZLÜKLERDE DİJİTAL AKRAN ZORBALIĞININ İNŞASI

Hürden BULUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

SOSYAL MEDYA ORTAMLARI OLARAK KATILIMCI SÖZLÜKLERDE DİJİTAL AKRAN ZORBALIĞININ İNŞASI

Hürden BULUT

Danışman: Doç. Dr. Filiz YILDIZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Recep ÜNAL

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÜNAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İletişim ÇalışmalarıAna Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Filiz YILDIZ
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Recep ÜNAL

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÜNAL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/20…

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 15 / 10 / 2021

Hürden BULUT

ÖZET

SOSYAL MEDYA ORTAMLARI OLARAK KATILIMCI SÖZLÜKLERDE DİJİTAL AKRAN ZORBALIĞININ İNŞASI

Hürden BULUT

Yüksek Lisans Tezi, İletişim Çalışmaları Ana Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Filiz YILDIZ
Ekim 2021, 166 sayfa

Akran zorbalığı olgusu, geçmişten günümüze dek çoğunlukla okullarda görülen önemli bir problem olarak karşımıza çıkmıştır. Günümüzde medya ve iletişim sistemlerinin geçirdiği büyük değişimler sonucunda, internet kullanımının çok büyük oranda artması ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması sonucunda bireyler bu platformlara önemli ölçüde zaman ayırmaktadır. Özellikle de ergenler arkadaşları ile haberleşmek ve etkileşim sağlamak, hayatlarından kesitler sunmak, yeni arkadaşlar edinmek, beğenilerini, hayat tarzlarını ve düşünce biçimlerini aktarmak için sosyal medya hesapları kullanmaktadırlar. Bu çalışmada öncelikle dijital akran zorbalığının zeminini oluşturan iki unsur olan dijital iletişim teknolojileri ve geleneksel akran zorbalığı incelenmiştir. Dijital akran zorbalığının bir önceki boyutu olan geleneksel akran zorbalığının pratik olanakları, akran zorbalığının tarafları olan zorba ve kurban ilişkisi ve özellikleri, akran zorbalığını etkileyen faktörler ortaya konmuştur. Bu bilgiler ve kuramlar ışığında dijital akran zorbalığı olgusu tanımlanmış, dijital akran zorbalığının karakteristik özellikleri, türleri ve gerçekleşme biçimleri ortaya konmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte oldukça önemli bir popülariteye, yazara ve konu başlıklarına sahip olan katılımcı e-sözlüklerde yer alan akran zorbalığına ve dijital akran zorbalığına yönelik yazar entryleri incelenmiştir. Bu entryler bir nitel veri analiz programı olan MaxQda ile analiz edilmiştir. Daha önce dijital akran zorbalığı olgusuna dair bir katılımcı e-sözlük analizi bulunmamasından ötürü bu çalışma ile alan yazına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Akran Zorbalığı, Dijital Akran Zorbalığı, Dijital İletişim Teknolojileri

ABSTRACT

CONSTRUCTION OF DIGITAL PEER BULLYING IN PARTICIPATORY DICTIONARIES AS A SOCIAL MEDIA ENVIRONMENTS

Hürden BULUT

Master Thesis, Department of Communication Studies

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Filiz YILDIZ

October 2021, 166 pages

The phenomenon of peer bullying has emerged as an important problem mostly seen in schools from past to present. Today, as a result of the great changes that the media and communication systems have undergone, the increase in the use of the internet and the widespread use of social media platforms, individuals devote a significant amount of time to these platforms. In particular, adolescents use social media accounts to communicate and interact with their friends, to present slices of their lives, to make new friends, to convey their tastes, lifestyles and ways of thinking. In this study, first of all, digital communication technologies and traditional peer bullying, which are the two elements that form the basis of digital peer bullying, are examined. The practical possibilities of traditional peer bullying, which is the previous dimension of digital peer bullying, the relationship between the bully and the victim, which are the parties of peer bullying, and their characteristics, and the factors affecting peer bullying have been revealed.In the light of this information and theories, the phenomenon of digital peer bullying has been defined, and the characteristics, types and realization forms of digital peer bullying have been revealed. In the last part of the study, author entries on peer bullying and digital peer bullying in participatory e-dictionaries, which have a very important popularity, author and subject headings with the development of digital communication technologies, were examined. These entries were analyzed with MaxQda, a qualitative data analysis program. Since there was no participant e-dictionary analysis on the phenomenon of digital peer bullying before, this study aimed to contribute to the literature.

Key Words: Peer Bullying, Digital Peer Bullying, Digital Communication Technologies

ÖNSÖZ

İçerisinde birçok duyguyu barındıran bu zorlu ama keyifli yolculuğumda çalışmaya başladığımız günden bu yana bana sevgisini, ilgisini ve desteğini her zaman hissettiren, beni motive eden ve daha iyi olmam için çok çaba sarf eden kıymetli danışmanın Doç. Dr. Filiz YILDIZ'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tez jürimde bulunarak, değerli fikirlerini benimle paylaşan Doç. Dr. Recep ÜNAL ve Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÜNAL'a çok teşekkür ediyorum. Bugünlere gelmemde katkısı olan tüm hocalarıma da çok teşekkür ederim.

Hayatımdaki tüm zorlu süreçlerde yanımda olan, mutlu ve iyi olmam için her zaman çaba sarf eden ve tez sürecimde görüş ve yardımlarıyla bana desteğini esirgemeyen sevgili eşim Dr. Serkan BULUT'a şükranlarımı sunuyorum.

Tüm eğitim-öğretim hayatım boyunca, desteğini her saniye hissettiren, rahat etmem için elinden gelenin fazlasını yapan biricik annem Dilek Şentürk GÜNDÜZ'e, hayatta en büyük önceliği olarak beni gören sevgili babam Ersan GÜNDÜZ'e ve daima en iyi arkadaşım olan canım kardeşim Furkan GÜNDÜZ'e çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT v
ÖNSÖZ vi
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x
GİRİŞ 1

BÖLÜM I

MEDYA VE DİJİTAL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

1.1. Medya ve Dijital İletişim 8
1.2. Dijital İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler 10
1.3. Dijital İletişimin Bir Boyutu Olarak Sosyal Medya Olgusu 14
1.4. İletişim Teknolojileri Kuramları 22
1.4.1. Tekno-Determinist Kuramlar 23
1.4.2. Eleştirel Kuramlar 27
1.4.3. Yayılmacı Kuramlar 33
1.5. Dijital İletişim ve Toplum 35
1.5.1. Enformasyon Toplumu 36
1.5.2. Risk Toplumu ve Çevrimiçi Risk Toplumu 42

BÖLÜM II

AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI, NEDENLERİ VE SONUÇLARI

2.1. Akran Zorbalığının Kavramsal Çerçevesi ve Unsurları 49
2.1.1. Zorbalık Durumu ve Özellikleri 52
2.1.2. Kurban Kavramı ve Kurbana İlişkin Özellikler 58
2.2. Akran Zorbalığının Nedenleri 64
2.2.1. Bireysel ve Psikolojik Faktörler 65
2.2.1.1. Benlik Saygısı 66
2.2.1.2. Ergenlik Dönemi 70
2.2.2. Aile Yapısıyla Bağlantılı Faktörler 75

2.2.3. Çevresel Faktörler 80
2.3. Dijital İletişim Teknolojileri ve Siber Zorbalık 83
2.4. Dijital Akran Zorbalığının Özellikleri 89
2.5. Dijital Akran Zorbalığı Biçimleri 94
2.6. Sonuçları Açısından Dijital Akran Zorbalığı 98

BÖLÜM III

AKRAN ZORBALIĞININ SÖZLÜK ENTRYLERİ ÜZERİNDEN ANALİZİ: EKŞİ SÖZLÜK, ULUDAĞ SÖZLÜK VE KAFA SÖZLÜK ÖRNEKLERİ

3.1. Sosyal Medyanın Bir Parçası Olarak Katılımcı e-Sözlükler ve Özellikleri 104
3.2. Araştırmanın Problemi 110
3.3. Araştırmanın Amacı 111
3.4. Araştırmanın Önemi 113
3.5. Araştırmanın Yöntemi 114
3.6. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 117
3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları 117
3.8. Araştırmanın Bulguları 119
3.8.1. Genel Bulgular 119
3.8.2. Akran Zorbalığı Ekşi Sözlük Kodlama Analizi 135
3.8.3. Dijital Akran Zorbalığı Ekşi Sözlük Kodlama Analizi 140
3.8.4. Dijital Akran Zorbalığı Uludağ Sözlük ve Kafa Sözlük Analizi 143

SONUÇ 145
KAYNAKÇA 152
ÖZGEÇMİŞ 166

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Örnekleme Dahil Edilen Sözlüklerden Edinilen Verilere İlişkin İstatistiki Bilgiler 119
Tablo 2: Kod Matris Tarayıcısı ve Temaların Kodlanma Sayıları 122
Tablo 3: Kodlanan Belgelerin Kod Kapsamı..... 125
Tablo 4: Ekşi Sözlük Akran Zorbalığı Kod İlişkiler Tarayıcısı..... 138

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Edinilen Entry Sayılarının Sözlüklere Göre Yüzdelik Karşılıkları 121
Şekil 2: Tüm Sözlüklerden Elde Edilen Verilerin Çubuk Grafiği 121
Şekil 3: Akran Zorbalığı Kod Haritası 128
Şekil 4: Dijital Zorbalık Kod Haritası 130
Şekil 5: Tüm Belgelerde Kelime Bulutu 130
Şekil 6: Akran Zorbalığı Kelimesinin Etkileşimli Kelime Ağacı 132
Şekil 7: Maruz Kelimesinin Etkileşimli Kelime Ağacı 133
Şekil 8 Çocuk Kelimesi Etkileşimli Kelime Ağacı 134

GİRİŞ

İletişim, tarih boyunca bireylerin ve toplumların her türlü yaşam pratiğinin en temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk çağlardan günümüze gelene kadar, iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler toplumların yaşayışını derinden etkilemiştir. İlk toplumlarda ilkel yöntemler ile gerçekleşen iletişim, teknoloji ve bilimde yaşanan gelişmeler neticesinde dönüşüme uğramış ve bugünkü dijital boyuta geçiş yapmıştır. Dijital iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, günümüz insanının gündelik yaşam pratiklerini de değiştirmiştir. Artık bireylerin gündelik yaşamları teknoloji dolayımlı bir hale gelmiştir. Haberleşme, etkileşim, eğitim ve bilgi paylaşımı gibi olanaklar iletişimin dijitalleşmesiyle beraber çok daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Tüm bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi birtakım çevrim içi riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu risklerden biri de bu tezin de konusunu oluşturan dijital akran zorbalığıdır. Bu konu kapsamında siber zorbalık, sanal zorbalık ve dijital zorbalık gibi kavramlar da kullanılmış olup, zorbalığın dijital iletişim teknolojileriyle gerçekleşmesi yönüne dikkat çekmek ve daha kapsayıcı olması adına bu tez boyunca dijital akran zorbalığı şeklinde kullanılması tercih edilmiştir.

Literatür incelendiğinde akran zorbalığına ilişkin ilk çalışmalar Olweus ile karşımıza çıkmaktadır. Akran zorbalığı kavramına ilişkin ilk çalışmalar Olweus tarafından gerçekleştirilmiş ve 1970'li yıllara dayanan çalışmaları neticesinde sistematikleştirilmiştir. Olweus, okullarda gerçekleştirilen zorbalık faaliyetlerinin çok eskiye dayandığını ve birçok kişi tarafından da durumun varlığının bilindiğini ancak gerekli önemin verilmediğini savunmuştur. Olwues 1970'li yıllarda İskandinavya'daki okullarda akran zorbalığı çalışmalarına başlamış olup, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere, Hollanda, Avustralya ve Japonya gibi ülkelerde ancak 1980-1990 yılları arasında çalışılmaya başlandığını söylemiştir (1995, s. 196).

Avustralya'daki okullarda zorbalık tahminleri ve zorbaların kurbanlarına yönelik tutumlarını inceleyen ilk çalışmayı gerçekleştiren Rigby ve Slee (1991), Avustralya'daki okullarda gerçekleştirilen zorbalık davranışının, Olweus'un İskandinav okullarında gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarla benzerlik gösterdiği sonucuna varmışlardır. Örneklem olarak seçilen okullarda her on çocuktan birinin zorbalığa maruz kaldığı sonucunu elde etmiştir.

Zorbalık davranışı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen Bjorkqvist ve arkadaşları (1992), araştırmalarında erkek öğrenci zorbaların doğrudan saldırdığını, kız öğrenci zorbaların ise dolaylı saldırganlık yöntemlerini tercih ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Dijital akran zorbalığına ilişkin literatüre baktığımızda, genellikle gençlerin deneyimlerini ölçmeye ve dijital akran zorbalığının doğasını anlamaya yönelik anket çalışmaları karşımıza çıkmaktadır.

Raskauskas ve Stoltz (2007), ergenlerin siber zorbalık deneyimlerini ölçmek için yaptıkları çalışmaları kapmasında ABD'de bulunan iki lisenin öğrencileriyle bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Toplam 84 öğrencinin katıldığı bu çalışmaya göre öğrencilerin %49'u siber zorbalığa uğramış, %21'i ise siber zorbalık yapmıştır.

Li (2007), siber zorbalığın boyutlarını araştırdığı çalışmasında 177 tane 7.sınıf öğrencisi ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Anket sonuçlarına göre gençlerin yaklaşık olarak %54'ünün geleneksel akran zorbalığına ve akran zorbalığına uğrayan gençlerin de yaklaşık %25'inin dijital akran zorbalığına uğradığını belirlemiştir

Slonje ve Smith (2008), siber zorbalığın doğasını incelemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, İsveç okullarında 360 ergen ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaları sonucunda siber zorbalığın daha çok okul dışında ve e-posta yoluyla gerçekleştiği sonucunu elde etmişlerdir.

Juvonen ve Gross (2008), geleneksel ve dijital akran zorbalığıyla ilgili varsayımlarını ölçmek için 12-17 yaş arası 1454 genç ile web tabanlı anonim bir anket yapmıştır. Edindikleri veriler ışığında ankete kaçılan gençlerin %72'sinin en az bir kez çevrimiçi zorbalığa, %85'nin ise okulda zorbalığa uğradığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca ankete katılan gençlerin %90'ının bu durumu ebeveynlerinden ve öğretmenlerinden sakladığını bulmuşlardır.

Price ve Dalgleish (2010), Avustralyalı gençlerin siber zorbalık deneyimleri hakkında bilgi toplamak için yaptıkları çalışmalarında, kendini siber kurban olarak tanımlayan 25 yaş altı 548 kişi ile anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Anket çalışmasından elde edilen verilere göre, gençler siber zorbalığa en çok e-posta, sosyal medya mecraları ve sohbet odalarında uğramıştır. Ayrıca siber zorbalığa en sık uğranan yaş aralığı ise %52 ile 17-18 yaş arası olarak rapor edilmiştir.

Siber zorbalık konusunda birçok çalışması bulunan ve alana çok önemli katkılar sağlayan Hinduja ve Patchin, 2013 yılında yaptıkları çalışmalarında ergenlerin dijital akran zorbalığı davranışında arkadaşlarının, ebeveynlerinin ve eğitimcilerinin etkisini

ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 4400 öğrenciye anket çalışması uygulamışlardır. Anketten elde ettikleri sonuçlara göre arkadaşlarının geleneksel ve dijital akran zorbalığına katıldığını söyleyen öğrencilerin kendileri de zorbalık yapmaya eğilim göstermiştir. Buna ek olarak ebeveyn ve eğitimci gibi yetişkinlerin kendilerini cezalandıracağını düşünen öğrenciler, siber zorbalık davranışına katılmaya çekinmiştir.

Ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalara baktığımızda karşımıza çıkan Erdur-Baker ve Kavşut (2007) lise öğrencileri ile bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmanın anket sonucuna göre erkek öğrencilerin siber zorba ya da siber kurban olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca siber zorbalığa maruz kalma ya da siber zorba olma durumu ile aile demografik durumu arasında bir ilişki olmadığını bulmuşlardır.

Ülkemize 2013- 2015 yılları arasında *"Türkiye'de Temel Eğitim Gençliğinde Siber Zorbalık Konusunda Farkındalık Geliştirmek Gençlerin Siber Zorbalık Algılayışı Yaygınlığı ve Farkındalığa İlişkin Alan Çalışması"* başlıklı TÜBİTAK projesi, Emel Şerife Baştürk'ün yürütücülüğünde gerçekleştirilmiştir. Akça, Sayımer ve Ergül (2015) TÜBİTAK projesi kapsamında Ankara'da 7. ve 8. sınıf öğrencilerine uyguladıkları anket çalışması ile öğrencilerin %17'sinin siber kurban, %14,5'in ise siber zorba olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ünal ve Yıldız (2019), çocukları ve gençleri bekleyen dijital riskler üzerine yaptıkları çalışmalarında Adana'daki ortaöğretim öğrencileriyle bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Anket verilerine göre öğrencilerin zorbalık, kişisel bilgilerin ifşası ve şiddet ve pornografi barındıran içeriklere maruz kalma gibi siber risklere açık olduğunu saptamışlardır.

Seda Gökçe Turan (2016) tarafından yazılan *"Bilişim Okuryazarlığı Bağlamında Siber Şiddetin Meşrulaştırılması"* başlıklı doktora tezi kapmasında, İstanbul'da üniversite okuyan öğrencilerin katıldığı bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anketten elde edilen veriler ışığında siber şiddetin normalleştirilmemesi için internetin bilinçli kullanılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sinan Aşçı (2018) tarafından yazılan *"Bullying in the Internet Age"* başlıklı doktora tezi kapsamında İstanbul'da yaşayan gençler ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Anket çalışmasının sonucunda katılımcıların %35,6'sının zorba, kurban ya da seyirci olarak siber zorbalık davranışının içerisinde bulunduğu bilgisini elde etmiştir.

Funda Karadağ (2019) tarafından yazılan *"Siber Zorbalık Tutumu ile Sosyal Medya Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Örneği"* başlıklı yüksek lisans tezinde, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi öğrencilerine bir anket çalışması uygulamıştır. Bu anket çalışması ile öğrencilerin siber zorbalık tutumu ile demografik özellikleri arasında anlamlı bulgular elde etmiştir.

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve bunun sonucunda da akran zorbalığı kavramının yaşadığı dönüşüm bu tezin kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Tezin ilk bölümünde önce geleneksel anlamda medya kavramı incelenmiş ve özellikleri açıklanmıştır. Ardından teknolojinin gelişmesine bağlı olarak medyanın dijitalleşmesi olgusu irdelenmiş, dijital iletişimin özellikleri açıklanmıştır. Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve internetin yaygın bir şekilde kullanılmasıyla birlikte, sosyal medya platformları kurulmuş ve bunun sonucunda internetin kullanıcı odaklı yeni yapısı ortaya çıkmıştır. İletişim teknolojilerine kuramsal açıdan bakıldığında Tekno-Determinist Kuramlar, Eleştirel Kuram ve Yayılmacı Kuramlar ön plana çıkmaktadır. Tekno-Determinist Kuram'a göre teknoloji, toplumsal gelişmelerin temel itici gücüdür. Teknoloji toplumları şekillendirmekte, değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Eleştirel Kuram ise özellikle Frankfurt Okulu düşünürlerinden Adorno, Horkheimer, Benjamin, Marcuse gibi önemli teorisyenlerin çalışmalar yaptığı bir alandır. Frankfurt Okulu teorisyenlerinden Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde ilk defa 'Kültür Endüstrisi' kavramını kullanmış olup, bu kavram ile kültürün bir meta haline getirilerek bireylere sunulmasını ve onları popüler kültürün bir parçası haline getirerek standardize etmesini eleştirmişlerdir. Son olarak Yayılmacı Kuram ise toplumsal anlamda bir değişimin gerçekleşebilmesi için yeniliklerin yayılmasının gerektiğini savunmaktadır.

Günümüz toplumları, dijital iletişim teknolojilerinin meydana getirdiği yeniliklerden ve dönüşümlerden çok büyük bir şekilde etkilendiği için, dijital iletişim kavramı açıklanırken Enformasyon Toplumu, Risk Toplumu ve Çevrimiçi Risk Toplumundan bağımsız hareket edilmemiştir. Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte enformasyonun çok hızlı ve kolay bir şekilde yayılması mümkün hale gelmiştir. Enformasyonun belirleyici güç olması ve toplumsal değişimlerin öncüsü haline gelmesi nedeniyle enformasyon toplumu olarak adlandırılan bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Risk toplumu ise, Sanayi Devrimi ile başlayan değişim sürecinin, özellikle dijital iletişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve bunun sonucunda

da değişen yeni dünya düzeninin getirdikleri karşısında bireylerin kendini risk altında hissetmesinin bir sonucudur. İlk olarak sanayileşme ve sonrasında birbiri ardına gelen önemli teknolojik değişimler ve buna bağlı olarak makineleşme, toplumsal düzeni tamamen değiştirmiş ve artık yerel çapta meydana gelen sorunların bile küresel ölçekte büyük birer problem haline gelmesine neden olmuştur. İnternetin ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve özelikle de web 2.0'a geçilerek yoğun bir şekilde sosyal medya kullanılmasının sonucunda, bazı çevrimiçi riskler de toplumların problemi haline gelmiştir. En basitinden herhangi bir sosyal medya platformuna üye olurken verilen kişisel bilgiler, bir alışveriş merkezinde dolaşırken kadrajına girilen onlarca kamera ve bir internet sitesine girildiğinde bireylerin hareketlerini izlemeye başlayan çerezler, bireyleri huzursuz etmekte, takip ediliyor duygusuna yol açmakta ve güvensiz hissettirmektedir.

Tezin ikinci bölümünde geleneksel ve dijital olarak akran zorbalığı kavramı incelenmiştir. İlk olarak akran zorbalığına ilişkin kavramlar aktarılmıştır. Akran zorbalığı olgusunun başlıca üç unsuru bulunmaktadır. Aktörler şeklinde de ifade edilen bu unsurlar: zorba, kurban ve seyircidir. Akranlarına sistematik bir şekilde sözlü, psikolojik ya da fiziksel şiddette bulunan taraf zorba olarak adlandırılmaktadır. Zorbaların bu tarz saldırgan davranışlarından etkilenen kişiler kurban, tüm bu zorbalık olaylarına tanık olan kişiler ise seyircilerdir. Zorbaların ve kurbanların birtakım özellikleri bulunmaktadır. Örneğin zorbaların neden bu tarz saldırgan davranışlara yöneldiğinin, kurbanların diğer akranların arasından neden kurban olarak seçildiğinin altında yatan bazı faktörler vardır. Çalışmada bu faktörler literatürün yol göstericiliğinde bireysel ve psikolojik faktörler, aile yapısıyla bağlantılı faktörler ve çevresel faktörler olarak sınıflandırılmıştır. Bireysel ve psikolojik faktörler bireylerin içsel süreçleri ve ruhsal durumlarıyla bağlantılı olup, aktörlerin akran zorbalığı olgusunda hangi rolü oynadığını belirlemektedir. Bireysel ve psikolojik faktörler, psikoloji ve sosyal psikoloji alanlarında yapılan akademik çalışmalarda çokça ele alınmakta ve konuya genellikle benlik saygısı çerçevesinde ve ergenlik dönemine odaklanılarak yaklaşılmaktadır. Zira benlik saygısı düzeyi ergenlik döneminde bireyin kendine yönelik algısını, akademik başarısını ve toplumsal ilişkilerini belirleyen önemli bir etken olarak ifade edilmektedir. Aile yapısıyla ilgili faktörler de akran zorbalığında, kurban, zorba ya da seyirci olarak bireyin nerede durduğunu, hangi rolü oynadığını belirlemektedir. Bu kapsamda aktörlerin nasıl bir aile ortamında büyüdükleri, ailenin ekonomik yapısı, aile içi şiddet ve istismar gibi durumlara maruz kalıp kalmadıkları

önem taşımaktadır. Çevresel faktörler ise aktörlerin yetiştiği ve içinde yaşadığı çevre ve arkadaş grupları gibi bireyleri oldukça fazla etkileyen ve kişiliğinin oluşmasında etkili olan ortamları işaret etmektedir.

Günümüzde dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve bireylerin gündelik yaşamlarında artan önemi doğrudan ilişkiler bağlamında yaşanan akran zorbalığının sanal ortama da taşınmasına yol açmıştır. Çalışmada dijital akran zorbalığı olgusu geleneksel (doğrudan) akran zorbalığından yola çıkılarak çerçevelenmiş, teknoloji dolayımıyla gerçekleşen ve giderek yaygın bir tehdit haline gelen makro ölçekli bir sorun olarak ele alınmıştır. Dijital iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sonucunda akran zorbalığı, doğrudan ilişkiler bağlamında olduğu kadar sanal ortamda da sürmektedir. İnternet ve bilgiye erişimin çok kolay bir hal alması, bireylerin hızlı ve pratik iletişim olanaklarından yararlanması, internet ve sosyal medya mecralarının yaygın kullanılması, bu mecralarda oluşturulan gruplar aracılığıyla sosyalleşme ve sosyal medyanın gençler arasındaki popülerliği dijital akran zorbalığının artışının ardındaki temel nedenler olarak ifade edilebilir.

Sosyal medyayı iletişim, eğlence, bilgi aktarımı, eğitim ve oyun gibi birçok alanda kullanan bireyler doğal olarak akranlarıyla olumlu ve olumsuz anlamda iletişimlerini bu platformlarda gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle de bu mecralarda akran zorbalığının yaşanması neredeyse kaçınılmaz olmaktadır. Çalışmada dijital akran zorbalığı olgusu, dijital akran zorbalığının gerçekleşme şekilleri, dijital akran zorbalığının özellikleri ve türleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İnternetin yapısı gereği anonim kimlik olanağı, seyircilerin tanıdık ya da yabancı herkes olabilmesi, toplu bir şekilde yapılan zorbalığın kolaylaşması dijital akran zorbalığını yaygınlaştırmaktadır. Çalışmada dijital akran zorbalığının somut sonuçlarına da mevcut örnekler üzerinden yer verilmiş hem zorbalar hem de kurbanlar açısından bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, dijital akran zorbalığının hem zorbalar hem de kurbanlar açısından birçok etkisi olduğu özellikle de kurbanlar için oldukça yıkıcı sonuçları olabildiği görülmüştür.

Tezin üçüncü bölümü olan araştırma bölümünde ise e-sözlüklerdeki kullanıcı entryleri incelenmiş olup, elde edilen veriler nitel bir analiz programı olan MaxQda ile kategorik analize tabii tutulmuş ardından da içerik analizi yapılmıştır. Örneklem olarak ise *Ekşi Sözlük*, *Uludağ Sözlük* ve *Kafa Sözlük* seçilmiş olup kullanıcıların akran zorbalığı ve dijital akran zorbalığına yönelik duygu ve düşünceleri, bu kavramı nasıl inşa ettikleri, hangi kurumlara sorumluluk atfettikleri ve çözüm önerileri incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında genel bir analiz ve en çok entrye sahip olan *Ekşi Sözlük*

bazında özel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bulgular, yöntem kısmında belirlenen hipotezlerin iddialarına yanıt olabilecek bir biçimde değerlendirilmiştir. Bu bölümdeki bulgular eleştirel, tanımlayıcı ve tespit niteliğindeki alan yazının teorik yaklaşımları üzerinden şekillenmiştir. Alan yazının teorik yaklaşımları, kullanıcı yorumlarının işaret ettiği genel ve ayrıntılı söylemlerin seyri üzerinden de değerlendirilme fırsatı sağlamaktadır. Analizlerde sözlük yazarlarının dikkat çektiği konular hem dijital akran zorbalığı sorunu hem de bu sorunun üreticileri ve çözücüleri olarak kabul edilen aktörlerin sorumluluklarının anlaşılması noktasında yol gösterici olmaktadır.

BÖLÜM I

MEDYA VE DİJİTAL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

İnsanlık tarihinin, bilimsel olarak dönemlere ayrılmasının temelinde iletişim tekniğinde ve toplumlar arası iletişimde yaşanan gelişmeler bulunmaktadır. Örneğin Sümerlerin yazıyı icadı sonrasında ilk defa, zaten bin yıllardır var olan iletişim pratikleri, görsel ifade biçimine dönüşmüştür. Yazı, o döneme göre insanın kaderini değiştiren en büyük iletişim teknolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Yazıyı kullanan medeniyetler, kullanmayanlara göre daha disiplinli, hiyerarşik, sistemli ve teknik toplumsal kurallar ve çözümlemeler geliştirmiştir.

Yazının yaygınlaşması, el yazması eserlerin çoğalması matbaanın icadıyla başka bir boyut kazanmış ve bu icat yeni bir çağın da başlangıcı olmuştur. İnsanların düşüncelerini bir baskı makinasıyla görünür kılıp yayması yeni kültürler, ilişkiler, ticari ve ekonomik sistemler ve dahası toplumsal devrimlerin yaşanmasına etki etmiştir. Elektronik iletişim araçlarının gelişmesiyse toplumların daha örgütlü bir yapıya bürünmesine olanak sağlamıştır. Haberleşmenin artışı, kitlesel yığınların adalet, özgürlük, demokrasi ve eşitlik taleplerini artırmasını mümkün kılmıştır.

Tüm bu süreç, medyanın ortaya çıkışı ve toplumsal düzeyde etkisine örnek teşkil etmektedir. Medya ve iletişim teknolojilerinin, dijital düzlemde yenilenmeye devam etmesi hem medyanın işlev ve önemini hem de toplumların yaşam tarzları ve kültürlerini şekillendirmektedir. Bu bölümde medya ve dijital iletişim teknolojilerinin, iletişim teknolojileri kuramları, bilgi toplumu, risk toplumu ve çevrimiçi risk toplumu gibi konular ile ilişkileri irdelenmiştir.

1.1. Medya ve Dijital İletişim

Günümüz toplumlarında iletişim kurma ve haberleşmede medya çok önemli bir yere sahiptir. Medya kavramı, Latince bir sözcük olan “medium”un çoğul versiyonudur. Medium ise köken olarak ortam, kanal, araç gibi anlamlar taşımaktadır. TDK’da “iletişim ortamı, iletişim araçları” (2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Dansei (2009, s. 192), *Medya ve İletişim Sözlüğü* eserinde medyayı tanımlarken, “Gazeteler, dergiler, radyo istasyonları, televizyon kanalları ve Web siteleri dahil, bir bütün olarak ele alınan kitle iletişimini oluşturan çeşitli biçimler, cihazlar ve sistemler” ifadelerini kullanmıştır. Medya günümüzde kitle iletişim araçlarını ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Bir enformasyon aktarım sistemi olan medya aracılığıyla, geniş çapta kitlelere ulaşarak onları bilgilendirmek, etkilemek ve dönüştürmek mümkündür. Kitle iletişim araçları bireylerin hayatının bir parçası haline gelerek günün her anında çeşitli iletişim ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kullandıkları bir alan olmuştur. Kitle iletişim araçları sayesinde yerel ve ulusal çapta meydana gelen önemli olaylara anlık olarak ulaşmak, diziler, filmler ve televizyon programlarını takip ederek eğlenceli vakit geçirebilmek, sosyal çevre ile iletişim kurmak, eğitim ve araştırmalar için kaynak sağlamak gibi birçok eylem çok hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir.

Kitle iletişimi alanında oldukça önemli çalışmaları bulunan Denis McQuail, 1969 yılında yayınlamış olduğu *Kitle İletişimi Sosyolojisine Doğru* adlı eserinde kitle iletişim araçlarının özelliklerini genel hatlarıyla şu şekilde sıralamıştır:

- Kitle iletişim araçları genellikle karmaşık resmi organizasyon gerektirir.
- Geniş kitlelere yöneliktir.
- Herkese açıktır ve içeriklere herkes ulaşabilir.
- İzleyiciler heterojendir.
- Kitle iletişim araçları, birbirinden uzakta yaşayan çok sayıda insanla aynı anda iletişim kurar.
- Medya şahsiyetleri ile izleyici üyeleri arasındaki ilişkiye dolaylı yoldan aracılık eder (McQuail'den akt. Dansei, 2009, s. 192).

Teknolojinin gelişmesi her alanı büyük ölçüde etkilemiştir ancak en büyük etkisini iletişim sistemleri alanında göstermiştir. Bireylerin ve toplumların iletişime, haberleşmeye ve eğlenceye duyduğu büyük ihtiyaç nedeniyle medya ve iletişim sistemleri gün geçtikçe gelişmiş, ihtiyaçlar ve istekler doğrultusunda sürekli bir yenilenme döngüsüne girmiştir. Medya kişilerarası iletişimin niteliğini, boyutlarını, kapsamını ve etkisini kendi gelişimine paralel olarak dönüşüme uğratmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte etkisini daha da kuvvetlendiren medya, bireylerin gündelik hayatına olan etkisini de ciddi bir şekilde artırmıştır.

John B. Thompson'a göre (2017, s. 418), medyanın ve kitle iletişiminin yaygınlaşmaya başlaması 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu tarihte özellikle gazetelerin kitlesel çapta yoğun bir ilgi görmesi ve dağıtılması toplumun iletişim ve etkileşim biçimlerini değişime uğratmaya başlamıştır. Ardından 20. Yüzyıla gelindiğinde ise radyo ve televizyonun bireylerin hayatına girmesi ile modern toplumların iletişim pratikleri büyük oranda değişime uğramıştır.

Medyanın doğuşu ve güçlenmesine katkı sunan iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte küresel çapta bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Durmaksızın gelişen iletişim teknolojileri medyanın konumunu güçlendirmiş, tüm dünyayı adeta görünmez iletişim ağları ile sararak binlerce kilometre uzaklıktaki bölgelerden saniyeler içerisinde haber almayı mümkün hale getirmiştir. Farklı kıtalarda yaşanan önemli olaylardan, savaşlardan, doğal afetlerden dünyanın her yerinde hatta en ücra köşesinde bile çok hızlı bir şekilde bilgi edinmek artık çok kolay bir hal almıştır. Dünyanın artık birbirine bağlı ve bağımlı hale geldiğini vurgulayan ve iletişim sistemlerinin adeta bir ağ gibi gündelik yaşama sirayet ettiğini düşünen van Dijk (2018, s. 13) düşüncesini, "Toplumsal seviyede ve daha küresel bir ölçekte tüm medya ağları, sosyal ağlar ve ekonomik ağların dünyanın en ücra köşelerine ve diyarlarına kadar erişebildiğini görmekteyiz" şeklinde dile getirmektedir.

1.2. Dijital İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler

Teknolojinin gün geçtikçe daha da gelişmesi ile buna bağlı olarak iletişimin artık dijital bir boyuta geçtiği görülmektedir. Dijital "bir sinyalin küçük, ayrı paketler halinde gönderildiği herhangi bir iletim şekli" anlamı taşımaktadır (Dansei, 2009, s. 95). Brennen ve Kreiss (2016, s. 1), dijitalleşme kavramını "dijital veya bilgisayar teknolojisinin bir kuruluş, endüstri, ülke vb. tarafından benimsenmesi veya kullanımının artması" şeklinde değerlendirmektedirler. Dijitalleşme kavramının yayınlarda ilk olarak kullanılması 1971 yılında Robert Wachal tarafından gerçekleşmiştir. Wachal'dan sonra bu konuda çalışmalar yapan düşünürler ve teorisyenler dijitalleşme kavramını sık sık kullanmış, tartışmalar ve analizler gerçekleştirmişlerdir. Özellikle de dijital medya konusu oldukça popülerleşmiş, hakkında birçok çalışma yayınlanmıştır.

Dijital iletişim teknolojileri, toplumları iletişim ağları aracılığıyla birbirine bağlayan, toplumsal, siyasi, ekonomik ilişkileri etkileyen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve teknolojinin ışığında dijitalleşen iletişim, toplumların yaşamına hızlı ve keskin bir giriş yaparak kendisine çok önemli bir yer bulmuştur. Özellikle bilgisayarların gündelik yaşamda yoğun bir şekilde kullanılması bu dijital dönüşümde çok büyük bir role sahiptir. Dansei'ye göre (2009, s. 72-73), çıkışı 1960lı yılların sonlarına gelen ilk bilgisayar ağları, kullanılmaya başlandığından günümüze kadar geçen süreç içerisinde her türlü bilginin saklanması, dağıtılması, işlenmesi gibi birçok alanda etkisini göstermiştir.

Maggaudda ve Balbi (2018, s. 46), bilgisayar kullanımını dijital iletişim açısından bir kilometre taşı olarak görmektedirler ve küresel çapta iletişimin tamamen dijital iletişimle sağlandığını, bilgisayarın ise dijital iletişimin annesi olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre 1980'lerden ve 1990'larda oldukça yaygın hale gelen kişisel bilgisayarlar, sıradan insanlar tarafından da kullanılmaya başlayarak popülerliğini arttırmış ve internetin kullanımıyla da özdeşleştirilen kitlesel bir dijital fenomen haline gelmiştir. Zaman içerisinde masaüstü bilgisayarlardan, diz üstü bilgisayarlara geçilerek dijitalleşmeyi destekleyen bir adım daha atılmış ve bireyler kişisel bilgisayarlarını ve içerisindeki özel bilgilerini istedikleri zaman yanlarında taşıyabilme imkanına sahip olmuşlardır. Dijital bilgisayarlar, bir temsil için sayısal rakamlar kullanarak çalışmaktadır. Kişisel bilgisayarlar, bireysel kullanım için tasarlanmış daha küçük bilgisayarlardır ve şu anda büyük ana bilgisayarlarla aynı kapasitelere sahiptir (Dansei, 2009, s. 72).

Bilgisayarlar ve dizüstü bilgisayarların dijital iletişime olan büyük katkısı yadsınamaz olsa da dijitalleşmenin kilit noktası olarak karşımıza internet çıkmaktadır. İnternet birçok küçük ağı bir araya getiren bir sistemden oluşmaktadır. İnternet, 1969 senesinde Los Angeles'ta bulunan California Üniversitesi, Stanford Araştırma Enstitüsü, California Üniversitesi-Santa Barbara bilgisayarları içerisinde kurulan ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) adlı bir Savunma Bölümü programından doğmuştur (Dansei, 2009, s. 161). Kullanım amacı ise Savunma Bakanlığı içerisinde ve bakanlıklar arasında iletişimi ve haberleşmeyi sağlamaktır. Daha sonra ise kullanım alanı genişlemiş ve üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacılar da interneti kullanmaya başlamıştır. 1971 yılına gelindiğinse ise internet aracılığıyla ilk elektronik posta gönderimi sağlanmıştır. İnternet üzerinden ilk katılımlı iletişimin gerçekleşmesi ise 1988 yılını bulmuştur.

Mowery ve Simcoe (2002, s. 1371), internet tarihini üç periyoda ayırmıştır. İlk periyod olan 1960-1980 yıllarında, bilgisayar bilimcilerin ve mühendislerin teknik ve teorik olarak katkıları öne çıkmaktadır. Bilgisayar ağları üzerine araştırmalar 1960'ların başında, modern bilgisayarın icadından yaklaşık olarak 15 yıl sonra başlamıştır. 1960'larda bu alandaki ABD araştırmalarının çoğu, birkaç araştırma merkezinde bulunan sınırlı bilgi işlem kaynaklarının ortak kullanımını desteklemek için teknolojiler geliştirmek amacıyla Savunma Bakanlığı (DoD) tarafından finansal olarak desteklenmiştir. İkinci periyod olan 1985-1995 aralığı ise NFSNET (Ulusal Bilim Vakfı Ağı)'in ve LAN (Yerel Alan Ağı)'nın gelişmesinin ön planda olduğu bir dönem

olmuştur. 1995'ten günümüze kadar olan üçüncü ve son periyod ise World Wide Web'in yaygınlaşmasını kapsamaktadır. Ayrıca üçüncü periyodun içerisindeki zaman diliminde internet alt yapısının özelleştirilmesi ve internet içeriklerinin ticarileştirilmesi de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır

Berners-Lee ve arkadaşları, World Wide Web'i "Mevcut teknolojiyi kullanarak küresel bir bilgi evrenini var etmek için tasarlanmış pratik bir projedir" (1992, s. 52) şeklinde tanımlamaktadırlar. CERN laboratuvarlarında temeli atılan ve geliştirilen World Wide Web, internete kolay bağlanmayı sağlayan bir sistemdir. İnternet tabanlı bir oluşum olan World Wide Web, hipermetin bağlantılarını ve metin arama paradigmalarını eş zamanlı olan kullanabilmektedir. İlk Web sayfası, Berners-Lee tarafından 1991 yılında yayınlanmıştır. Web'in, sayfalara bağlanmanın, sayfa oluşturmanın ve yazmanın kolay olmasından dolayı çok hızlı büyüdüğünü düşünen Berners-Lee, World Wide Web'in başarısını üç nedene bağlamaktadır. Berners-Lee bunları "Web'in herhangi bir bölümünden diğerine sınırsız bir bağlantı olması, yenilik uygulamalarının sürekli büyümesi için temel olarak açık olan teknik standartlar ve ağ taşımacılığı, yönlendirme ve bilgi uygulamaları için bağımsız yeniliği mümkün kılan ağ katmanlarının ayrılması" olarak sıralamaktadır (2007, s. 2). Berners-Lee, metin erişim sisteminin aslında uzun yıllardır var olduğunu ancak belgeler için ortak bir adlandırma şeması, ortak ağ protokolleri, köprü metni için ortak veri formatları eksikliğinden dolayı World Wide Web'den önce küresel çapta bir sistemin gelişemediğini iddia etmektedir (1992).

Dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve küreselleşme ile dünya, iletişim ağları tarafından donatılmıştır. Bu dijital iletişim ağları sayesinde tüm dünya birbirine bağlanmış, iletişim ve haberleşme hız kazanmıştır. Tüm bu teknolojik gelişmeler ışığında toplumlar da değişmiş, yeni dünya düzenine göre şekil almıştır. Bu yeni toplum yapısı ise ağ toplumu olarak adlandırılmaktadır.

Van Dijk (2018, s. 42) ağ toplumu kavramını şu şekilde açıklamıştır:

> Ağ toplumu, sosyal ve medya ağlarından oluşan bir altyapının toplumun her seviyesindeki -bireysel, grupsal/örgütsel ve sosyal- örgütlenme tarzının belirlediği modern bir toplum türü olarak tanımlanmaktadır. Bu ağlar giderek artan bir biçimde bu toplumun her bir birimini veya parçasını birbirine bağlamaktadır.

Artık ağlar, bireyleri ve toplumları etkileyebilecek, değiştirebilecek ve rekabete teşvik edebilecek güce sahiptir. Yalnızca bireyler ve toplumlar değil, şirketler ile özel ve resmi kuruluşlar da ağlar ile bütünleşmiştir. Ağ toplumu hakkında çalışmalar yapan bir diğer düşünür Castells (1997, s. 15) ise ağ toplumu nedir sorusuna "Ağlar etrafında egemen işlev ve süreçleri içinde yapılandırılmış bir toplumdur" cevabını vermektedir. Castells'e göre ağ toplumu kapitalist bir toplumdur. Castells (1997, s. 15), ağ kurarak ve bir ağ toplumu oluşturarak ne gibi şeyler yapılabileceğini "Sermaye akışları kontrolleri atlayabilir, çalışanlar bireyselleştirilir, taşeronlaştırılır, iletişim aynı zamanda küresel ve özelleştirilmiş hale gelir, değerli insanlar ve bölgeler açılır, değeri düşürülenler kapatılır." şeklinde açıklamaktadır.

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte kullanıcıların pasif olduğu ve internetteki içeriklere müdahale edemediği Web 1.0'dan, kullanıcıların içerikleri bizzat kendi oluşturduğu, yalnızca izleyici değil üretici konumuna eriştiği Web 2.0'a geçilmiştir. Web 2.0'a geçişle birlikte hem internet kullanım oranının büyük ölçüde arttığı görülmüştür. İlk zamanlarda kullanılan Web 1.0 sisteminde bir üretici grubu bir de tüketici grubu olmak üzere iki farklı taraf bulunmaktaydı. Fakat Web 2.0'a geçilmesiyle birlikte üretici ve tüketici arasındaki keskin sınır kalkarak hem üretici hem de tüketici olmak mümkün olmuştur. Üreten tüketici kavramı yani 'prosumer'[1] ilk olarak 1980 yılında Toffler tarafından kullanılmıştır. Yani buradan da anlaşılıyor ki hem üretici hem de tüketici olan ve üretim ile tüketimin bir bileşimini içeren tüketen kişi, yeni bir sınıf değildir (Ritzer, Dean ve Jurgenson, 2012, s. 379).

Web 2.0 terimi 2004 yılında, ABD'li bir yayın şirketi olan *O'Reilly Media*'da çalışan Dale Dougherty tarafından ortaya atılmıştır. Şirketin yürütmüş olduğu ve oldukça ses getiren bir Web 2.0 konferansında kullanılmak için icat edilmiştir. Web 2.0 sıradan kullanıcılara açık olan ve kendi içeriklerini paylaşabilecekleri bir web versiyondur (Brown, 2009). 2000'li yılların ortalarından itibaren, Web 2.0 platformları ve teknolojileri, bloglar, wiki'ler, sosyal ağlar ve çeşitli ilgili platformlar, hizmetler ve medya teknolojileri dahil olmak üzere popüler olarak sosyal medya olarak adlandırılmaya başlamıştır (Reinhardt, 2019, s. 1). Web 2.0 kullanıcılara içerik oluşturma yani üretici olmak adına çok büyük bir kolaylık sağlamıştır. Geçmişte web 1.0 kullanılırken, internet kullanıcılarının içerik oluşturması çok zordu, üreticiden ziyade tüketicinin ağırlık olduğu bir sistem vardı. İçerik oluşturan kişi sayısı oldukça

[1] Prosumer, producer (üretici), consumer (tüketici) ve prosumption (tüketim) kelimelerinin bileşiminden oluşan ve üreten tüketici anlamına gelen bir kavramdır (Ritzer vd. 2012, 383).

azdı. Ancak Web 2.0 teknolojisi, kullanıcıları içerik oluşturmaya hem teşvik etmiştir hem de onlara gerekli teknoloji alt yapıyı sunmuştur. İçerik oluşturmak için gerekli alt yapının sağlanmasıyla birlikte kullanıcılar metin, ses, video gibi çeşitli içeriklerin üreticisi olmaya başlamıştır. Berners-Lee (1998), Web'i tanımlarken kollektif bir bilgi alanına dikkat çekmektedir. O'na göre bu evrensel bilgi alanı Web'in oluşturulma sürecinde adeta bir rüyaydı. Hatta bu rüyanın bir diğer kısmı ise yaygınlaşarak bireylerin çalışma, eğlenme, bilgi edinme ve sosyalleşme için Web'i kullanmasıdır. Web 1.0 kullanılırken tek taraflı bir iletişim söz konusuydu. Web 2.0'da ise çift taraflı, bilgi akışının gerçekleştiği, etkileşimsiz bir iletişim şekli kullanılmaktadır.

Yeni medya olarak da adlandırılan dijital medya, alt yapı sistemlerinin yakınsamasını sağlamıştır. Brennen ve Kreiss (2016), ağ yakınsaması kavramını "tüm iletişim altyapılarını destekleyen fiziksel donanım ağı" şeklinde tanımlamaktadır. Yakınsamaya örnek olabilecek en uygun araç akıllı telefonlardır. Akıllı telefonlar sayesinde birçok farklı medya bir araya gelerek yeni bir oluşum yaratmıştır. Günümüzde fotoğraf çekmek, video kaydetmek, hesap makinesi kullanmak, ses kaydetmek, not almak, takvime erişmek, kronometre tutmak, video izlemek ve internete erişmek gibi birçok aracın yapacağı işi yalnızca tek bir akıllı telefon aracılığıyla yapmak mümkün hale gelmiştir. Kullanımı kolay, internete her an erişimi olan akıllı telefonların yaygınlaşması, bireylere iletişim ve etkileşim anlamında çok büyük olanaklar sunmuştur. Bireyler akıllı telefonları aracılığıyla günün istenilen her anı, mekân sınırlaması olmadan istedikleri bilgilere saniyeler içinde ulaşabilmekte, diledikleri kişilerle iletişim kurabilmektedir.

1.3. Dijital İletişimin Bir Boyutu Olarak Sosyal Medya Olgusu

İnternet ağının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte değişen sadece bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim biçimi değil, aynı zamanda toplumsal kültürel ve ekonomik gelişmelerin de niteliği olmuştur. İnternet günümüzde bireyler arasında iletişimi ve etkileşimi sağlayan en önemli unsur haline gelmiştir. Özellikle 1990 internet sonrası toplumda, kültürel ürünler, toplumsal fenomenler, iletişimsel pratikler yerel olanla sınırlı olmaktan çıkıp uluslararası düzeyde dolaşıma girerek yeni anlamlar ve yeni deneyimler kazanmıştır. Bu yönüyle internet, her geçen gün gerek bireyler gerek resmi ve gayri resmi kuruluşlar ve özellikle akademik çevrelerde yaygın hale gelmiş, kullanımı artmış, dikkat çekici yönleri tartışılmaya başlanmıştır. Dijital yeni medya

düzenini bir devrim olarak adlandıran Manovich (2002, s. 43), "On dördüncü yüzyıldaki matbaa ve on dokuzuncu yüzyıldaki fotoğrafçılığın modern toplum ve kültürün gelişimi üzerinde devrimci bir etkiye sahip olması gibi, bugün de yeni bir medya devriminin ortasındayız" diyerek yeni medyanın önemine dikkat çekmiştir.

Lev Manovich (2002, s. 49-63), *The Language of New Media* adlı eserinde yeni medyanın özelliklerini şu şekilde belirlemiştir:

1. Sayısal Temsil: Tüm medya sistemleri dijital ve matematiksel kodlarla oluşmuştur. Bu durum, yeni medyanın matematiksel olarak tanımlanabilmesi ve programlanabilmesi imkanını sağlamıştır.

2. Modülerlik: Bu özellik, yeni medyanın fraktal bir yapısı olduğuna dikkat çekmektedir. Bir fraktalın farklı ölçeklerde aynı yapıya sahip olması gibi, yeni bir medya nesnesi de aynı modüler yapıya sahiptir. Nesneler kendi özelliklerini kaybetmeden diğer nesnelerle bir araya gelebilmekte ve kimliklerini koruyarak onlarla birleşebilmektedir.

3. Otomasyon: Birinci ve ikinci özellik, medya oluşturma ve erişim gibi özelliklerin otomatikleşmesini sağlamıştır. Bu nedenle de insan yaratıcılığı, bu süreçlerde bir bakımdan devre dışı kalmıştır. Örneğin çoğu web sitesi, kullanıcı siteye giriş yaptığında otomatik olarak sayfaları oluşturur, veri tabanındaki bilgileri birleştirir ve şablonlar ve komut dosyalarının yardımıyla şekillendirir.

4. Değişkenlik: Yine birinci ve ikinci özellikle bağlantılı olarak yeni medyanın değişken olduğu sonucuna varılabilmektedir. Yeni medya değişken, likit ve akışkandır. Eski medya gibi kullanıcılarına birebir aynı kopyalar yerine farklı türden nesneler sunmaktadır. Ayrıca geçmişteki gibi bir insan aracılığıyla oluşturulan içerikler, yeni medya ortamlarında bilgisayar destekli ve otomatik olarak oluşturulmaktadır.

5. Kod Dönüştürme: Bu özellik, medyanın dijitalleşmesinin en önemli ve belirgin sonuçlarından biridir. Dijitalleşme ile medya, bilgisayar verilerine dönüşmektedir. Medya aslında insana ve insan kültürüne ait parçalar içermektedir. Ancak aynı zamanda, bir başka düzlemde, dijitalleşmeyle birlikte makine aracılığıyla anlamlandırılan ve sayısal verilerden oluşan bir bilgisayar dosyasıdır. Bu bağlamda yeni medyanın insan düzeyi olan 'kültürel katman' ve dijital düzeyi olan 'bilgisayar katmanı' aracılığı ile oluştuğu söylenebilmektedir.

İletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle birlikte yaygınlaşan dijital iletişim, bireylerin içerik oluşturmasını hem çok kolaylaştırmış hem de onları içerik oluşturmaya teşvik etmiştir. Bu teşvik de dijital medyanın katılım özelliğini ortaya

çıkarmıştır. İsteyen her internet kullanıcısı çeşitli sosyal medya mecraları aracılığı ile kendi içeriğini oluşturabilmekte ve bunu diğer kullanıcıların erişimine sunabilmektedir. Bireylerin oluşturduğu içerikler ise haber içeriklerinin ve haber içeriği kaynaklarının artmasına yol açmıştır. Chao-Chen (2015, s. 185) bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

> Birçok kitle iletişim aracı araştırması, internetin yeni haber odası bilgi kaynakları yarattığını ve amatörlerin içeriğe katkıda bulunmaları için kapıyı açtığını ve böylece kurgu odasının rolünü azalttığını göstermiştir. Ayrıca haber merkezi dışındaki kaynaklardan da içerik oluşturmak artık mümkündür. Bu nedenle, önceden yalnızca içerik alıcısı olan yurttaşlar, artık e-kağıtlar ve bloglar gibi yeni çevrimiçi teknolojilere dayalı olarak veya cep telefonlarında, Facebook'ta veya Twitter'da içerik yayınlayarak kendi haber platformlarını oluşturabilir. Bu içerik gerçek zamanlı olarak sağlanabilir, tamamen açıktır ve etkileşimlidir.

İnternet kullanıcıları, kişisel blogları ve çeşitli sosyal medya mecralarındaki hesapları vasıtasıyla sanat, yaşam, spor, yemek, seyahat gibi çeşitli konularda paylaşım yapabilmektedirler. Anlaşılacağı üzere yeni dijital medya düzeninde kullanıcılar içeriklerin hem üreticisi hem de tüketicisi olmuştur. Meikle (2016, s. 7), "Ağa bağlı iletişimin genişletilmesi, kullanıcıların yalnızca dijital medyayı deneyimlemelerini değil, aynı zamanda medyayı kendileri için oluşturup dolaşıma sokmalarını da mümkün kılar. Bunu yaparken, kendileri hakkında bilgi yaratır ve yayarlar" demiştir.

Dijital iletişimin temelini oluşturan özelliklerden biri de bütünleşmedir. Entegrasyon olarak da adlandırılan bütünleşme, dijital iletişim teknolojilerinin dönüştürdüğü yeni medyada iletişimin tek bir mecrada bütünleşmesini ifade etmektedir. Bütünleşme özelliğinden dolayı dijital medyayı multimedya olarak da adlandıran Van Dijk (2018, s. 20), bütünleşmenin 5 aşamada gerçekleştiğini savunmaktadır:

1. Altyapı: Farklı iletim bağlantıları ve donanımlarının telefon ve bilgisayar (veri) iletimi için birleştirilmesi;

2. Ulaşım: İnternet, telefon ve web TV'nin kablolu ve uydu televizyonlarda çalışması;

3. Yönetim: Telefon hattından faydalanan bir kablolu yayın şirketi ile kablolu televizyon hattından faydalanan bir telefon şirketinin her ikisinin de internet bağlantısı sunması;

4. Hizmetler: Sosyal paylaşım sitelerinde irtibatlandırma hizmetleri ve pazarlamanın birleşmesi;

5. Veri Türleri: Ses, veri, metin ve görüntülerin bir araya getirilmesi.

Dijital iletişimin bir diğer özelliği olan hız, kullanıcılara ulaşmak istedikleri bilgilere saniyeler içerisinde erişim imkânı sağlamıştır. Bireyler internet mecralarında yer alan bilgilere çok hızlı bir şekilde ulaşabildiği gibi, kendi sosyal medya hesaplarına da çok hızlı bir şekilde erişip paylaşım yapabilmektedirler. Anlık çekilen fotoğrafları ve videoları paylaşma, gündeme dair görüş yayınlama, diğer kullanıcıların paylaşımlarına yorum yapma gibi işlemler çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Hızın getirdiği bir özellik olan güncellik de yine yeni medyanın önemli özelliklerinden biridir. Dünyanın herhangi bir noktasında yaşanan önemli olaylar, birkaç dakika içinde dünyanın geri kalanına servis edilebilmektedir. Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi, hem küresel çapta hızlı bilgi edinme hem de bu bilgiyi diğer insanlarla paylaşma açısından oldukça büyük bir hız kazandırmıştır. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen bir seçimi, dünyanın geri kalanı televizyon, bilgisayar veya akıllı cihazlarından anlık takip edebilmekte, bu konuyla ilgili paylaşım yapabilmekte ve diğer kullanıcılar ile etkileşim kurarak onların paylaşımına karşılık verebilmektedir.

Sosyal medya günümüzde hem bireysel hem de kamusal iletişim açısından yeni bir mecra haline gelmiştir. Sosyal medyanın kelime anlamı incelendiğinde "Sosyal kelimesi, bir kişi ile bir grup arasındaki iş birliğine dayalı ve karşılıklı bağımlı bir ilişkinin oluştuğu etkileşime atıfta bulunur. Medya ise internet veya televizyon gibi platformlar aracılığıyla iletişim kurma ve kitleleri etkilemeyi kapsamaktadır" (Coelho, Correia & Medina, 2017, s. 150) şeklinde bir tanım ortaya çıkmıştır. Hassan ve Sutherland'e göre (2016, s. 1) medya, yaşamın çok büyük bir kısmını kapsayan bir terimdir. Medya dijitaldir ve ağlardan oluşmaktadır. Ayrıca ucuz ve hızlıdır. Medya sosyaldir ve Facebook gibi sosyal medya mecraları ve bu mecralara erişim sağlayan akıllı telefonlar dünya çapında milyarlarca insanın yaşam dünyasının merkezini oluşturmaktadır.

> Sosyal medya terimi ilk defa 1994 yılında Matisse isimli bir çevrimiçi platformda kullanılmıştır. Sosyal medya platformları zamanla hem sayısal olarak hem de aktif sosyal medya kullanıcı sayısı olarak büyük bir artış göstermiştir. Öyle ki bu artış neticesinde artık sosyal medya platformlarını internetin en önemli uygulamalarından biri olarak nitelendirmek mümkündür. Ocak 2020 baz alındığında, başlığında sosyal medya geçen 110.000'den fazla yayın bulunmaktadır (Aichner, Grünfelder, Maurer & Jegeni, 2021, s. 215)

Dünya genelinde binlerce hatta milyonlarca insanın sosyal medya kullanması ve her geçen gün binlerce yeni kişinin bu medya mecralarına katılması sosyal medyanın

gelişmesini ve yayılmasını çok büyük ölçüde artırmıştır. Milyonlarca kullanıcıya sahip olan sosyal medya mecraları artık günümüzde yeni ve önemli iletişim platformları olarak geniş kitlelerce kabul edilmektedir.

İlk sosyal medya platformu olarak kabul edilen bloglarda da bireyler kendi zevkleri ve beğenileri doğrultusunda çeşitli paylaşım yapmaktaydı. Blogu okuyan takipçiler ise içeriği beğenebilmekte, yorum ile kendi görüşlerini de paylaşarak etkileşim kurmaktaydı. İlk blog yazarları, gündelik yaşamlarını aktaran birer çevrimiçi günlük yazarlarıydı. Bloggerlık, 1999 yılında bir yayıncılık platformu olan Blogger'ın faaliyet göstermesiyle başlamıştır. Herhangi bir teknik bilgiye sahip olmadan kolay kullanım olanağı sunan Blogger, çok kısa bir süre içerisinde en popüler blog yayıncılığı uygulaması haline gelmiştir. Bloglar web sitelerine benzemektedir ancak onları web sitelerinden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Blogların başlıklar ve tarih damgaları bulunmaktadır. Blog okuyucuları, içeriklerin altına yorum bırakabilmektedir. Ayrıca blog yazıları ters kronolojik sıra ile yayınlanmaktadır. Bloglar genel olarak kişisel günlük ya da belirli bir tema çerçevesinde oluşturulan yazılardan meydana gelmektedir. Genellikle bir kişi tarafından yönetilen bloglar kimi zaman da şirketler tarafında yönetilebilmektedir (Brown, 200, s. 26-27). Bir blog yazarının içeriklerini güncel olarak takip etmek ve yeni bir yazı yayınlandığında bildirim almak için RSS aracılığıyla bloguna abone olmak mümkündür. Genel anlamda bakıldığında bloglar, Twitter ve Facebook'a kıyasla daha az bağlantılı bir deneyim sunmaktadır (Bozarth, 2010, s. 83). Zamanla blogların popülaritesinin azalmasıyla birlikte Twitter, Facebook gibi mecralar etkileşim açısından daha ön plana çıkmıştır. Reinhardt'a göre (2019, s. 6), bireylerin artık kişisel düşüncelerini web tabanlı uygulamalar ile paylaşabilmesi ve diğer kullanıcılar ile etkileşim içerisine girmesi, sosyal medyanın ve özellikle de Twitter'ın yaygınlaşmasıyla birlikte artık bloglar eski popülaritesini yitirmiştir. Günümüzde bloglar artık yalnızca bu konuda özel ilgisi bulunan kişilerin tercih ettiği birer platforma dönüşmüştür.

2001 yılına gelindiğinde ilk çevrimiçi ansiklopedi olan Wikipedia kullanıma açılmıştır. Wales ve Sanger tarafından oluşturulan Wikipedia, birçok dil seçeneğine sahip olan, tüm internet kullanıcılarının kullanımına açık bir sistemdir. Kullanıcılar ücretsiz olarak Wikipedia'dan okuma ve araştırma yapabildikleri gibi doğrudan katılım sağlayarak kendileri de içerik oluşturabilmektedir. 2003 yılında MySpace adı verilen, kullanıcılara fotoğraf ve video paylaşım yapma imkânı veren bir platform kurulmuştur. MySpace aracılığıyla profiller oluşturulmakta, çevrimiçi mesajlaşma sağlanabilmekte,

yeni arkadaşlıklar kurulabilmektedir. Özellikle müziğe ilgisi olan kullanıcılar bu platformda çalışmalarını paylaşabilmekte, diğer kullanıcıların müzik videolarına erişebilmektedirler.

2004 yılında Mark Zuckerberg tarafından Facebook isimli kişisel profil oluşturma odaklı olan bir sosyal medya platformu oluşturulmuştur. Kendisi de öğrenci olan Zuckerberg, bu platformu Harvard Üniversitesi öğrencileri ve akademisyenleri için kurmuştur. Ancak zamanla Facebook sınırlarını aşarak tüm dünya vatandaşlarının kullanımına açılmıştır. 2010 yılında Mark Zuckerberg, Time muhabiri Dan Fletcher'a Facebook'un misyonunun "dünyayı daha açık ve bağlantılı hale getirmek" için "varsayılanın sosyal olduğu" bir Web oluşturmak olduğunu söylemiştir. Facebook'un operasyon şefi Sheryl Sandberg *The Guardian* ile yaptığı bir röportajda: "Dünyayı daha açık ve şeffaf bir yer haline getirmek konusunda gerçekten büyük özlemlerimiz var" demiştir (van Dijck, 2013, s. 45).

2005 ve 2006 yıllarında ise sırasıyla Youtube ve Twitter kurulmuştur. Bir video paylaşım platformu olan Youtube, Steve Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından oluşturulmuştur. Youtube, kullanıcılara hem video izleme hem de kendi videolarını paylaşma imkânı sağlamaktadır. Youtube kullanıcıları kendilerine ücretsiz olarak kanallar açabilmektedir. Kanallarda paylaşılan videoların altına izleyiciler yorumlarını paylaşabilmekte ve videoya beğeni bırakabilmektedir. Twitter ise kullanıcıların düşüncelerini ve gündeme dair yorumlarını 140 karakter sınırlamasıyla paylaşabildiği, anlık blog tarzı bir mecradır. Twitter'da bir akış bulunmaktadır ve bu akışta kullanıcılar takip ettikleri kişilerin tweetlerini görmektedir. Twitter fikirleri hızlı bir şekilde paylaşmak için çok uygun bir platformdur. Kullanıcılarına, kendileriyle benzer fikirdeki kişilere, ünlülere, sevdiği markalara, hobilerine uygun hesaplara erişim olanağı sağlamaktadır (Bozarth, 2010, s. 24).

2010 yılında ise günümüzde de oldukça popüler olan bir fotoğraf ve kısa video paylaşım platformu olan Instagram kurulmuştur. Systrom ve Kreiger tarafından oluşturulan Instagram, kullanıcıların fotoğraf ve videolarını paylaşabildiği, diğer kullanıcıların içeriklerine ulaşabildiği, etkileşim kurabildiği ve yorum yazabildiği bir sisteme sahiptir. Instagram'ın doğası görsel paylaşımla ilgilidir, bu nedenle kullanıcıların temel amacı yalnızca en iyi göründükleri fotoğrafları ve videoları paylaşmaktır. Tüm kullanıcıların profilinde, kaç kişinin takip edildiğini ve kaç kullanıcının onları takip ettiğini gösteren bir takipçi ve takip edilen sayısı bulunmaktadır (Moreau, 2018, s. 2). Günümüze gelindiğinde ise Youtube ve Instagram gibi platformlar

aracılığıyla adeta yeni bir iş kolu ortaya çıkmıştır. Bu platformlarda markalar ile sponsorlu içerikler üretilmekte, e-ticaret sitelerine direkt ulaşım sağlayan bağlantılar paylaşılabilmektedir.

Çok yakın bir zaman kadar Amerikalı gençlerin sosyal medya kullanım pratiklerinde en büyük yerin Facebook'a ait olduğu düşünülüyordu. Fakat yakın zamanda yapılan Pew Araştırma Merkezi anketine göre Facebook, gençler arasındaki eski popülerliğini yitirmiş durumdadır. Bugün, 13-17 yaş aralığındaki Amerikalı gençlerin yaklaşık olarak yarısı (%51), Facebook kullandığını söylemektedir. Yani bu orana göre Facebook, YouTube, Instagram veya Snapchat'ten daha düşük bir kullanım sıklığına sahiptir. Ayrıca yine aynı ankete göre gençlerin neredeyse %95'inin bir akıllı telefona sahip olduğu, %45'inin ise neredeyse her zaman çevrimiçi olduğunu belirttiği ortaya çıkmıştır (Anderson & Jiang, 2018, s. 1574).

Bireyler sosyal medyayı birçok farklı amaç için kullanmaktadırlar. Hayatlarından kesitler sunmak, yediklerini, içtiklerini, izledikleri filmleri diğer insanlarla paylaşmak, duygularını, düşüncelerini ve kişisel görüşlerini yansıtmak, deneyimlerini diğer kullanıcılara sunmak gibi birçok paylaşım sosyal medya mecraları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Kullanıcılar dilerse sosyal medya hesaplarını günlük gibi kullanarak gün içinde yaşadıklarını, duygularını ve düşüncelerini, heyecanlarını da paylaşarak diğer kullanıcılara sunmaktadır. Bu bağlamda dijital iletişimin bir özelliği olan etkileşim ortaya çıkmaktadır. İnternet kullanıcıları karşılıklı olarak paylaşımlarını diğer kullanıcıların beğenisine, yorumuna sunarak etkileşim kurmaktadırlar. Diğer kullanıcılar da bu paylaşımları incelemekte, beğenmekte ve yorum yapmaktadırlar. Böylece çift yönlü iletişim kurulmakta, etkileşim sağlanmaktadır. Yeni sosyal medya platformları oldukça fazladır. Bu platformlar internet, cep telefonları, bloglar, Facebook, Twitter, Plurk ve Second Life gibi çevrimiçi oyunlardan oluşmaktadır (Brennen & Cerna, 2010).

Aichner ve arkadaşları (2021), sosyal medyanın kullanım amaçlarını şu şekilde sıralamıştır:

- *Sosyal medya arkadaşlar ve aile arasında sosyalleşmeyi sağlar:* Sosyalleşme, tüm sosyal medya mecralarının ortak noktalarından biridir. İnsanlar, sosyal medya kullanarak kendi bakış açılarına ve dünya görüşlerine yakın olan yeni insanlar ile arkadaşlık kurma şansı elde etmektedir. Böylece kendilerini yalnız hissetmeyerek bir gruba dahil olabilmektedirler. Ayrıca artık

bireyler sanal arkadaşlıklar ve gerçek arkadaşlıklar arasında da bir fark görmemektedir.

- *Sosyal medya romantik ilişkiler için bir araç haline gelmiştir:* Günümüzde sosyal medya, romantik ilişkilerin başlamasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle sessiz ve içe dönük bireyler, normal hayatta bir ilişkiye başlamaktan çekinebilmekte ancak sosyal medya üzerinden yeni kişilerle tanışırken ve yeni bir ilişkiye adım atarken daha cesur davranabilmektedirler. Ayrıca sosyal hayatta reddedilmek bireyleri daha çok acıtırken sosyal medyadan reddedilmek daha kolay atlatılabilmektedir.

- *Şirketler ve markalar ile iletişim kurmak sosyal medya sayesinde kolaylaşmıştır:* Büyük şirketler artık neredeyse %100'e yakın bir oran ile sosyal medya kullanmakta ve müşterileri ile iletişim kurmaktadır. Sosyal medya aracılığı ile müşterilerini bilgilendirmekte, müşterileri hakkında bilgi toplayabilmekte, bir ürün veya hizmet sonrası memnuniyetlerini ölçebilmekte, yeni ürün ve hizmetlerini hızlı ve etkili bir şekilde tanıtabilmekte ve satış sonrası destek sağlayabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında hem müşteriler kullandıkları markalara hızlı bir şekilde ulaşabilmekte hem de markalar hedef kitlelerine doğru bilgiyi hızlıca aktarabilmekte ve müşterisi ile arasında bir bağ oluşturabilmektedir.

- *Sosyal medya aracılığıyla iş aramak ve profesyonel ağ oluşturmak mümkündür:* Sosyal medya iş arayanlar ve iş verenleri buluşturmak için oldukça uygun bir platformdur. Özellikle Linkedin birçok büyük şirket tarafından kullanılmaktadır. 2020 yılı verilerine göre Linkedin 660 milyondan fazla kullanıcıya sahiptir. Linkedin dışında Facebook ve Twitter gibi platformlarda da birçok şirketin iş ilanına rastlanmaktadır.

Perrin'in (2015, s. 3), 2005-2015 yılları arasındaki sosyal medya kullanımını demografik gruplar açısından incelediği çalışmasında sosyal medyayı en çok kullanan grup %90 oranla 18-29 yaş aralığı olarak belirlenmiştir. 65 yaş ve üzerinin de sosyal medya kullanım oranı büyük bir artış göstermiş ve bu oran on yıllık zaman dilimi içerisinde yaklaşık olarak üç kat artmıştır. Ayrıca tüm 65 yaş ve üzeri kişilerin %35'inin sosyal medya kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Cinsiyet farklılığı göz önüne alındığında erkeklerin %62, kadınların ise %68 oranında sosyal medya kullandığı ortaya çıkmıştır. Sosyo-ekonomik düzeyde bir analiz yapıldığında refah düzeyi yüksek olan bireylerin daha fazla sosyal medya kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Eğitim düzeyine

göre sınıflandırma yapıldığında ise üniversite tecrübesi olan kişilerin, lise ve ilkokul mezunlarına kıyasla sosyal medyada daha çok zaman geçirdiği görülmüştür. Ayrıca 2013 yılı, lise ve daha az eğitim görenlerin yarısından fazlasının sosyal medyayı kullandığı ilk yıl olmuştur. Bölgesel tarzda bir araştırmada kırsal bölgelerde yaşayan insanların %58'i, banliyöde yaşayanların %68'i ve kentlerde yaşayanların %64'ünün sosyal medya platformlarını kullandıkları saptanmıştır.

Gerçek yaşamda iyi bağlantıları olan insanlar, nitelikli bağlantılar ve statüsel olarak iyi bir konumda olan kişiler olarak anlaşılmaktadır. Fakat sosyal medya dünyasında, iyi bağlantılar arkadaşları ve yakın temasları ifade etmek için kullanılır. Aynı şekilde takipçi terimi de benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Bu kelime normal yaşamda, taraflı veya tarafsız grupları ve bir inanç çerçevesinde birleşen insanları ve bunun gibi birçok kişi ya da grubu ifade etmektedir. Ancak sosyal medya bağlamında, Twitter gibi sosyal medya platformlarındaki akışınızı takip eden çok fazla sayıda insan anlamına gelmektedir (van Dijck, 2013, s. 13).

1.4. İletişim Teknolojileri Kuramları

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi, aynı zamanda mevcut dünya düzeninin, toplumlar ve uluslararası iletişimin ve her tür gündelik yaşam pratiğinin köklü değişimine neden olmuştur. Teknoloji, yalnızca iletişimi ve iletişim sistemlerini değil kültür, sanat, ekonomi, siyaset, yiyecek içecek alışkanları, boş zaman aktiviteleri gibi birçok alanda etkili olmuştur. Bu değişimler ve dönüşümler neticesinde de birçok farklı fikir ortaya çıkmıştır. Kimi çevreler iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimleri onaylamışken, kimi çevreler bu değişimden memnun olmamış, dünyanın yapısının olumsuz yönde değiştiğini ileri sürmüştür. Tüm bu fikirler, pozitif ve negatif düşünceler ve teorisyenlerin görüşleri ışığında iletişim teknolojileri alanında kuramlar haline gelmiştir. Gallager (2008, s. 2), dijital iletişimi "teorik fikirlerin sistem tasarımı ve uygulaması üzerinde alışılmadık derecede güçlü bir etkiye sahip olduğu bir alandır" şeklinde tanımlamaktadır.

Teknolojiye yönelik tartışmalar, genellikle bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin niteliğinin, sınırlarının, nedenlerinin ve sonuçlarının en temelinde teknolojik gelişmeler tarafından belirlendiği ya da belirlenmediği yönünde gerçekleşmiştir. Toplumların tarihsel sürecinde, yaşadığı tüm deneyimlerin teknolojinin etkileriyle paralel biçimde ortaya çıktığı ve sonlandığı noktasındaki temel görüş, teknolojik

determinist yaklaşımken, teknolojik araçların bu deneyimler açısından sadece birer araç olduğu yönündeki yaklaşım ise tekno determinizm karşıtı yaklaşımların iddialarından birisidir. Çünkü iletişim teknolojileri de düşüncenin, emeğin, ideolojinin ve bazı mitsel yaklaşımların üretilmesi ve inşası sürecinde merkezi konumda yer almıştır. Örneğin gazete, ilk olarak ticari grupların ve burjuva sınıfının faaliyet alanlarındaki gelişmeleri içeren haber mektupları biçiminde ortaya çıkmıştır. Telgraf ve radyo, savaş teknolojisini etkin ve verimli kullanmayı planlayan emperyalist devletlerin çabası sonucu ilerleme kaydetmiştir. Yine televizyon, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış olan Batı ve Doğu ideolojilerinin rekabet halinde olduğu Soğuk Savaş Dönemi'nde güçlü bir propaganda aracı ve gelir kapısı olarak yine Batı ideolojisi merkezli ülkelerde hızlı bir gelişim örneği sergilemiştir. Sonuç olarak düşüncenin ve ideolojinin propagandası olarak tarihte yer almış temel iletişim teknolojileri, yaşamın her alanında etkisini gösteren araçlar olarak işlev görmüştür. Buna bağlı olarak teknolojiye yönelik kuramlar, olumlayıcı ve eleştirel olarak değerlendirilebilir.

1.4.1. Tekno-Determinist Kuramlar

Tekno-determinist kuram, toplumsal süreçleri teknolojiyle ilişkilendirmektedir. Toplumda medyana gelen değişimleri açıklarken teknolojiyi merkezi bir noktaya konumlandırmaktadır. Teknolojinin, kültürü, siyaseti, bireyler ve toplumlar arası ilişkileri dönüştüren, belirleyen, değiştiren temel itici güç olarak değerlendirmektedir. Tekno-determinist kuramlara göre toplumların tarihi, teknolojinin tarihi paralelinde ele alınmıştır. Birçok toplumsal ve tarihi olayın belirleyeni yine teknoloji olarak açıklanmıştır. İnsan ve çevre gibi diğer faktörler ancak teknolojinin ardından gelen ikincil etkenler olarak kabul edilmektedir. McLuhan (1970, s. 1), "Tıpkı doğal ortamda olduğu gibi, nasıl ki hayvanlar çevrelerinde kendi bölgelerini veya yaşam alanlarını yaratıyorlarsa, teknoloji uzmanları da öyle yapar" diyerek teknolojinin de kendi alanını yarattığını savunmuştur.

Tekno-determinist teorinin öncü isimleri olarak Kanadalı düşünürler Marshall McLuhan ve Harold Innis gelmektedir. Oldukça tartışmalı bir isim olan McLuhan kimi kişilerce takdirle karşılanıyor ve medya gurusu olarak adlandırılıyor kimilerince ise katı bir determinist olarak değerlendirilip eleştiriliyordu. Ancak takdir edilsin ya da eleştirilsin, kesin bir gerçek vardır ki McLuhan oldukça tanınan, popülaritesi kıta sınırlarını aşan bir düşünürdür.

McLuhan aracı, insanın bir uzantısı olarak kabul etmiştir. Bahsedilen uzantı insanı değiştirme ve dönüştürme gücü olan bir uzantı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı fiziksel ve psikolojik olarak etkileme gücüne sahip olan bu uzantı, insanların iç dünyasını, duygularını ve düşüncelerini değiştirebilmektedir. Yani McLuhan'ın asıl dikkat çekmek istediği şey teknolojinin ışığında gelişen bu araçların bir uzantı haline gelmesi ve akabinde insan doğası üzerinde belirleyici bir etken halini almasıdır. Toplumların gündelik yaşam pratikleri incelendiğinde, insanların hayatının çok büyük bir kısmında teknolojik araçların yer aldığı görülmektedir. Eğlenmek, gündemi takip etmek, çeşitli konularda bilgi edinmek, çevresiyle iletişim kurmak, fikir paylaşmak için teknolojinin ürünlerine başvurulmaktadır. Bu ürünler aracılığıyla gerçekleştirilen eylemler ve kurulan etkileşimler doğal olarak insanı ve insanın iç dünyasını etkilemekte, kimi zaman da değişime uğratmaktadır.

McLuhan teknolojiyi en önemli ve her şeyin belirleyicisi olan güç olarak görmektedir. Ünlü sözü "araç iletidir" de bunu destekler nitelikte söylenmiştir. McLuhan bu sözüyle önemli olanın mesajın içeriği değil bizzat mesajı yayan teknoloji olduğunu savunmaktadır. Güngör (2016, s. 184), Tekno-Determinist anlayışa göre önemli olan noktanın teknolojinin bizzat kendisi olduğuna dikkat çekmektedir. Teknolojinin içeriğinin önemli olmadığını, televizyonda izlenen içeriklerin değil televizyonun kendisinin önemli olduğunu aktarmaktadır. McLuhan içeriğin araç vasıtasıyla yayılmasından ötürü aracın daha önemli olduğunu, bu sayede insanların algılarının ve duygularının yeniden biçimlendiğini düşünmektedir.

McLuhan teknolojik araçları sıcak araçlar ve soğuk araçlar olarak ikiye ayırmıştır. Erdoğan ve Alemdar (1990, s. 163), sıcak ve soğuk araçları "Eğer araç tek duyuyu uzatıyorsa ve izleyiciye tamamlaması için çok şey bırakmıyorsa bu sıcak araçtır. Eğer az şey veriyor ve izleyici tarafından çok şey ekleniyorsa, bu soğuk araçtır. Sıcak araç izleyicinin katılması bakımından düşüktür ve soğuk araç katılma ve izleyici tarafından tamamlanmada yüksektir" şeklinde açıklamaktadırlar. Sıcak araçlara örnek olarak radyo ve fotoğraf verilebilir. Radyo ve fotoğraf tek duyuyu uzatmaktadır yani radyo yalnızca dinlenerek fotoğraf ise yalnızca bakılarak anlaşılabilmektedir. Sıcak araçlarda katılım az bilgi çoktur ve tamamlanmaya gerek yoktur. Daha çok insanlara bilgi verme amacı taşımaktadır. Soğuk araçlara ise televizyon ve telefon örnek olarak gösterilebilir. Telefonda konuşan iki insan karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Yalnızca işitsel olarak kulağa değil duygu ve düşünce paylaşımı açısından birçok duyguya hitap etmektedir. Soğuk araçlarda bir katılım, tamamlanma söz konusudur. Bu da duyulara

daha fazla hitap etmesi anlamına gelmektedir. Yine aynı şekilde televizyon izlerken hem işitsel hem de görsel olarak etkilenmenin dışında, televizyondaki içerikler izleyicileri etkilemekte, duygularına hitap etmekte, mesajlar vererek onları düşünmeye yönlendirmektedir.

Gutenberg Galaksisi adlı eseriyle büyük bir ivme kazanan McLuhan'ın görüşleri, geniş kitlelerce bilinmeye başlamıştır. Kitap temelde matbaanın icadıyla birlikte sözlü kültür döneminin yerini yazılı kültür dönemine bırakmasını anlatmıştır. Matbaanın toplumsal yaşamı değiştirmede çok büyük bir rol oynadığını düşünen McLuhan (2017, s. 220), "Avrupa, Gutenbergle birlikte, değişimin kendisinin, toplumsal yaşamın arketipsel kuralına dönüştüğü teknolojik ilerleme evresine girer" demiştir. McLuhan, matbaanın icadı kadar önemli ve dönüştürücü bir rol oynayan televizyonun icadını da incelemiştir. Soğuk bir araç olan televizyon, izleyicileri katılmaya, düşünmeye ve tamamlamaya teşvik etmektedir. İzlediği programları düşünce süzgecinden geçiren seyirci, onlar hakkında düşünür, çıkarımlarda bulunur, boşlukları tamamlar. Böylece mecburi bir katılım sağlanır. McLuhan (2005, s. 125), "Televizyonda, tek başına görme duyusu yerine tüm duyuları aynı anda içeren aktif, keşifsel dokunma hissinin bir uzantısı meydana gelmektedir. Televizyon katılımı ve bütün varlığın derinliklerine dahil olmayı gerektirir. Arka plan olarak çalışmamaktadır" diyerek seyircinin televizyon içerikleri ile nasıl bütünleştiğine dikkat çekmiştir. Yani televizyon izlemek yalnızca uzaktan izlemeyi değil adeta içerisindeki dünyaya girmeyi zorunlu kılmıştır.

Global köy kavramını ortaya çıkaran McLuhan, dünyayı küresel bir köye benzetmektedir. Teknolojik gelişmelerle iletişim alanında da büyük ilerlemeler kaydedilmiş, tüm dünya adeta görünmez iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmış, haberleşme ve bilgi alışverişi çok kolay ve hızlı bir hal almıştır. Bu durum dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen olayların kitle iletişim araçları vasıtasıyla diğer ülkelere dakikalar içerisinde ulaşmasını sağlamıştır. Dünya artık küçük bir köy haline gelmiştir; herkesin birbirinden anında haber aldığı, çok kolay ve hızlı bir şekilde iletişim kurabildiği, yaşanan olaylardan yalnızca birkaç dakika içerisinde tüm köy halkının haberdar olduğu ve birbirini etkilediği küresel bir köy. McLuhan'ın küresel köyünü teknoloji merkezli bir köy olarak nitelendiren Güngör (2016, s. 183), küresel köy kavramını aşağıdaki gibi açıklamıştır:

> Yaşamın teknolojiyle biçimlendirildiği, herkesin internet kullandığı, bütün işlerin teknolojiyle örgütlendiği bir köydür. Hatta McLuhan'ın düşlerini biraz

> daha süsleyecek olursak, bu köy herkesin evine kapandığı, bilgisayar ve televizyon ekranlarına kilitlendiği, yüz yüze ilişkilerin şimdilerde olduğu kadar bile olmadığı, iletişimin hemen tümüyle teknoloji aracılı hale geldiği bir köydür

McLuhan'ın global köyünde zaman ve mekân önemli değildir, teknolojik ağlarla birbirine bağlı bu sistemde her şey aynı anda gerçekleşmektedir. McLuhan (2015, s. 63), global köyün zaman ve mekân durumunu "Bizimki yepyeni bir allatonceness dünyası. Zaman durdu, uzay kayboldu. Şimdi küresel bir köyde yaşıyoruz" şeklinde açıklamıştır. Burada bahsedilen allatonceness, McLuhan'ın dünya üzerindeki zamanın ve mekânın durmasını, artık ilerlememesini ifade etmek kullandığı bir terimdir.

Tekno-determinist teorinin bir diğer önemli ismi de Kanadalı ekonomist ve tarihçi Harold Adams Innis'tir. Innis, çalışmalarında iki temel sorunun cevabını aramıştır. Bunlardan ilki "Hem kültürü hem de sosyal kurumları kapsayacak şekilde geniş olarak tanımlanan sosyal organizasyondaki değişimin altında yatan nedenler nelerdir?", ikincisi ise "Bir toplumda istikrarı teşvik eden koşullar nelerdir?" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. "Innis, toplumsal değişimin kaynağına ilişkin birinci soruya toplumsal yenilikleri verir. Innis'e göre insan kendi teknolojisi ile vardır; toplumsal biçimlerdeki (aile, örgütler) ve kültürdeki değişiklikler iletişim teknolojisindeki değişimlerin bir sonucudur İkinci soruda ise Innis'in sözünü ettiği istikrar, hem ekonomi, siyaset gibi toplumsal değişimlere adapte olunması hem de uygarlığın bütününü kapsayan duygu, düşünce, kültür, tutum ve algı gibi süreçlerin istikrarını koruması anlamına gelmektedir. Innis'in idealize ettiği toplum fikri ekonomide rekabete dayanan ve tüm sosyal kurumları içine alan bir toplumdur (Akt. Erdoğan & Alemdar, 1990, s. 153).

Innis, toplumsal değişimlerin itici gücü olarak iletişim teknolojilerini işaret etmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında teknolojinin temel çıktılarının iletişim üzerinde görüldüğünü savunmaktadır. Innis, matbaanın keşfi ile mekanik çağın başladığını, telgrafın keşfi ile ise elektronik çağın başladığını düşünmektedir. Carey (1967, s. 8), "Innis'in çalışmalarının büyük kısmı, iletişim medyasının doğası gereği kontrol edilemeyen türlerini analiz etmeye ayrılmıştı. O, Batı medeniyetinin çeşitli aşamalarının belirli bir iletişim aracının egemenliğiyle karakterize edilebileceğini savunmuştur" demiştir. Innis, *İmparatorluk ve İletişim Araçları* adlı eserinde yazının ortaya çıkmasını ve papirüs, parşömen, kâğıt ve baskı makinesi aracılığıyla yayılmasını incelemiştir. Teknolojide meydana gelen gelişmeler ile yazının yaygınlaşması, taştan baskı makinesine geçişteki evreler, sözlü kültür geleneğinden yazılı kültür dönemine geçiş süreci Innis'in araştırma konusu olmuştur. Yazı, ilk olarak taş üzerine yazılıyordu. Ancak taşın ağır olması, bilginin aktarımında güçlük yaratmaktaydı. Taştan papirüse

geçişin sağlanmasıyla birlikte oldukça hafif olan papirüs iletişimi ve bilgi aktarımını kolaylaştırmıştır. Taş yerine papirüs kullanılmasıyla düşüncenin hafiflik kazandığını söyleyen Innis, ayrıca taşa yazmanın zor olduğunu ve taşın hata kabul etmediğini, papirüsün ise hızlı yazı yazmaya olanak tanıdığını ifade etmiştir (2006, s. 42). Innis'e göre bilgiyi ve teknolojiyi elinde bulunduran imparatorluklar gücü de elinde bulundurmaktadır.

Innis, iletişim araçlarını uzam yanlı ve zaman yanlı araçlar olarak sınıflandırmıştır. Zaman yanlı olarak değerlendirdiği araçlar zamana meydan okuyan, dayanıklı araçlardır. Bu araçlara örnek olarak taş ve çamuru göstermek mümkündür. Dirençli olduklarından dolayı nesilden nesile bilgi aktarımı ve geleneksel kültürü yaşatmak için oldukça uygundurlar. Uzam yanlı olarak değerlendirilen araçlar ise dayanıksızdır ve zamanla bozulmaktadır. Bu araçlara ise kolaylıkla yıpranabilen, papirüs ve kâğıt örnek gösterilebilmektedir. Uzam yanlı araçlar her ne kadar çok uzun yıllarca muhafaza edilemese de kullanıldığı dönemde içerisinde uzamsal bir bütünlük sağlamıştırlar (Güngör, 2016). Bu bağlamda uzam yanlı araçlar imparatorluğu, egemenliği desteklerken, zaman yanlı araçların geleneksel kültürü desteklediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Özetle Tekno-Determinist Kuramlar, toplumsal açıdan gelişim ve değişimin sağlanmasında temel güç olarak teknolojiyi göstermektedir. Toplumsal süreçlerde belirleyicinin teknoloji olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü teknolojik gelişmeler sayesinde iletişim araçlarının yaygınlaştığını, iletişimin kolaylaştığını ve hızlandığını, tüm bu gelişmeler neticesinde de toplumsal yapıların ve kültürlerin değiştiğini ve dönüştüğünü düşünmektedirler.

1.4.2. Eleştirel Kuramlar

Dijital iletişim teknolojilerine ve bu teknolojilerin getirdiği yeni dünya düzenine karşı eleştirel bakış açılarını savunanların başında Frankfurt Okulu düşünürleri gelmektedir. Bu teorisyenler, medyanın insanlar üzerindeki etkilerini, düşünce ve davranışlarını nasıl etkilediğini ve değiştirdiğini, tüketim davranışlarını nasıl dönüştürdüğünü derinlemesine incelemişlerdir. Bu düşünürlerin mevcut kapitalist kültür eleştirisine en yaygın tanımlama ile Eleştirel Teori denilmektedir. Negt ve Adelson, Frankfurt Okulu teorisyenlerinin geliştirmiş olduğu eleştirel teorinin 3 amacı olduğunu belirtmiştir. Bunlar: 1. Meta mübadelesinin zorlayıcı ve yaygın aracılıklarını kırmak; 2.

Araçsal aklın mekanizmalarında saklı olan ve yapısal olarak temel içgüdülerin yüceltilmesi ve bastırılmasında içkin olan şiddeti kırmak; 3. İletişim ve deneyim arasındaki ayrılığın da ortadan kalktığı anlamlı bir yakınlık kurmaktır (1978, s. 65).

Kültür Endüstrisi kavramını ilk olarak 1947 yılında kullanan Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde irdelemişlerdir. Walter Benjamin, Jürgen Habermas ve Herbert Marcuse gibi Frankfurt Okulu düşünürlerinin çalışmaları, Adorno ve Horkheimer'ın bu kavramı kullanmasına kaynaklık etmiştir. Kellner (2013, 2) Frankfurt Okulu'nu şu sözlerle anlatmıştır:

> Frankfurt Okulu kitle ve tüketim toplumunun yükselişinin, klasik Marksist senaryoda devrimin aracı olacak işçi sınıfları üzerindeki etkilerini de incelemiştir. Ayrıca, kültür endüstrilerinin ve tüketim toplumunun çağdaş kapitalizmi nasıl dengelediğini analiz etmişler ve böylece kitle iletişim araçlarının ve iletişimin siyaset, sosyalleşme ve sosyal yaşam, kültür ve öznelliklerin inşasında genişleyen rollerini ilk görenler arasında yer almışlardır.

Kültür endüstrisi kavramından önce bu oluşumu ifade etmek için kitle kültürü ve tüketim toplumu gibi kavramlar kullanılmaktaydı. Kültür endüstrisi, baskın ve egemen kültürlerin kendi kültürlerine, geleneklerine ve üretim ilişkilerine, üretim standartlarına ve tarzlarına uygun ve ait ürün, hizmet ve standartlaştırılmış yaşam tarzlarını endüstriyel hale getirerek emperyal ilişkiler ve yöntemler aracılığıyla alıcı ve tüketici konumundaki diğer toplumlara pazarlaması ve onların kültürlerinin bir parçasıymış gibi sunmasıdır**.** Bu sunuş aşamasında ise en büyük rol kitle iletişim araçlarına düşmektedir. Yani kimi kitlelerce teknolojinin ve bilimin gelişmesi ve buna bağlı olarak da kitle iletişim araçlarının etkinliğini artırması olumlu karşılanırken, Frankfurt Okulu düşünürleri kitle iletişim araçlarına karşı negatif düşüncüler beslemekte, kitle iletişim araçlarının Batı ve Amerikan kültürünü yaymak için bir propaganda aracı olduğunu düşünmektedirler. Geçmişte kültür, toplumların değer yargılarını, hayat biçimlerini, inanç ve yaşayışlarını kapsarken, kitle iletişim araçlarının yaymış olduğu popüler kültür insanlar üzerinde tahakküm kurmayı meşrulaştırmaktadır. Kellner'a göre (2013, s. 7), yeni teknolojiler vasıtasıyla ortaya çıkmış olan yeni araçlar, Adorno ve Horkheimer'ın bakış açısına göre ideolojik mistifikasyon ve sınıf egemenliğinin araçları olarak kullanılmıştır. Yani teknolojinin gelişmesiyle birlikte kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişim ve değişim, haberleşmeyi, bilgi edinmeyi, iletişimi kolaylaştırmanın yanında daha büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki Frankfurt Okulu teorisyenlerine göre

bireylerin kültürünü yok ederek onları egemen kültürün birer taşıyıcısı haline getirmektir.

Frankfurt Okulu düşünürlerinin geliştirdiği Eleştirel Teori, kitle iletişim araçlarını, kültürün endüstrileştirilmesini eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Kültür endüstrisi en temelinde inanç biçimlerini, günlük yaşam pratiklerini, düşünceleri, bireyler ve toplumlar arası ilişki ve iletişimi etkileyecek ve dönüştürecek endüstriyel ürünleri kültürün bir parçasıymış gibi pazar ve dolaşım alanına sokmaktadır. Tüm bu alanlara ilişkin bir takım ürün ve hizmetler üretilerek endüstriyel bir mantıkla satışa sunulur ve dolayısı ile de pazarlama ve endüstrinin bir parçası olmayan bu alanlar metalaştırılmış hale gelir.

> Serbest takasın sonunda metalar fetiş olmanın dışındaki tüm ekonomik niteliklerini yitirdiğinden bu yana meta fetişizmi toplumsal yaşamın tüm alanlarına felç gibi inmeye devam ediyor. Seri üretimin kültürü ve sayısız faili aracılığıyla norm haline getirilen davranış biçimleri bireye yegâne doğal, saygı değer, mantıklı davranış biçimi olarak dayatılır (Adorno & Horkheimer, 2010, s. 49-50).

Adorno ve Horkheimer (2010), artık bireylerin de endüstriyel ürünler gibi şeyleştiğini, adeta istatiksel bir veriye dönüştüğünü, kendi özünü ve öz saygısını kaybettiğini düşünmektedirler.

Kültür endüstrisi, kültürü, inançları, yaşayış biçimlerini meta haline getirmiş ve onu toplumlara satmaya çalışmıştır. Her şeyi aynı fabrikadan çıkmış ürünler gibi standartlaştırmayı amaçlayan bu düzen, kitleleri de tek tipleştirmeyi ve onları birer endüstri ürünü haline getirmeyi hedeflemektedir. Bireylere ulaşmak, onları istenilen doğrultuda etkileyerek standardize etmek için kitle iletişim araçları kullanılmaktadır. Kültür endüstrisi, bireylere ulaşarak onların hayatını yönetmekte, giyiminden yemeğine kadar popüler kültürün egemen ürünlerini sunmakta ve cazip hale getirmekte, Batı ve Amerikan kültürünü kitle iletişim araçları vasıtasıyla herkesin evlerine ulaştırmaktadır.

Günümüz kapitalist sisteminde bireyler belirli yaşam biçimlerine uymaya zorlanmış, hayatları kapitalist sistem tarafından belirlenen kurallara göre düzenlenmiştir. Kapitalist sistem, bireyler için bir çalışma saati aralığı belirlemiştir. Yoğun bir iş temposuyla, belirli saat aralığında çalışan bireyler, günün stresini atmak ve eğlenmek amacıyla adeta gündelik hayattan kaçış yolu olarak düşündüğü kitle iletişim araçlarına başvurmaktadır. Çok uluslu kapitalist şirketler ise kitle iletişim araçlarından yer ve zaman satın alarak ideolojilerini toplumlara entegre etmeye çalışmaktadır.

Frankfurt Okulu düşünürlerinden Adorno ve Horkheimer (2010, s. 164), kitle iletişim araçlarının yalnızca kapitalist sistemin öğretilerini yaymakta olduğunu savunmakta ve "Telefon liberal yoldan, insanların özne rolünü oynamasına izin vermiştir. Radyoysa herkesi demokratik yoldan aynı ölçüde dinleyici kılarak, otoriter bir biçimde farklı kanallar tarafından yayınlanan birbirinin aynı programların eline teslim eder" şeklinde düşünmektedir. Hollywood filmleri, Amerikan hayat tarzını meşrulaştıran diziler ve programlar kitle iletişim araçlarıyla bireylere sübliminal mesajlar göndermekte, bireyselliklerini yok etmekte ve onları Amerikan ve Batı kültürüne alıştırmakta, benimsetmektedir. Çok uluslu kapitalist şirketlerin medya uzmanları, en ince ayrıntısına kadar geliştirdikleri medya stratejileri ile bireyleri Amerikanlaştırmaktadır. Amerikan tarzı yaşam stilini, yiyecek ve içecek kültürünü, eğlence biçimlerini, boş zaman aktivitelerini tüm dünyaya yayarak egemen kültürün küreselleşmesi amaçlanmaktadır. Tomlinson (1999), televizyonlarda yayınlanan diziler, filmler, çizgi filmler, reality show vb. programlar aracılığı ile medyanın kültür emperyalizmini geniş kitlelere yaydığını düşünmektedir.

Kapitalist sistemin ve kapitalist şirketlerin tek ve en büyük amacı ekonomik gelir elde etmektir. Bu nedenle bu yapılanmalar ekonomik kâr elde etmek, çıkarlarını sağlamak için her türlü yönteme başvurmaktadır. Şirketler, kitle iletişim araçlarını kullanarak kapitalist sistemin ürünlerini pazarlamakta, bireylerde haz duygusu uyandırarak satın almaya teşvik etmektedir. Bahsi geçen haz ile statü doğru orantılıdır. Bireyler kültür endüstrisinin sembolik anlam ifade ürünlerine sahip olduklarında statüsel olarak yükseleceklerini düşünmekte ve bundan haz almaktadırlar. Amerikan yaşam tarzına ait olan ürünleri elde ettiğinde popüler kültürün bir parçası haline geleceğini ve daha değerli olacağını düşünen bireyler metalar aracılığı ile doyum sağlamaktadırlar. Adorno ve Horkheimer (2010, s. 170), "Kültür endüstrisi ürünleri, insanlar perişan halde olsa bile canlı bir biçimde tüketileceklerdir. Ama bu ürünlerin her biri, herkesi başından beri, iş saatlerinde ve benzeri dinlence saatlerinde nefes nefese bırakan dev ekonomi çarkının bir modelidir" şeklinde düşünmektedir. Kitleler, kültür endüstrisi ürünlerini içselleştirmekte, ulaştıklarında ise haz almaktadır. Örneğinin sabah işe giden bir çalışan, herhangi bir yerel kahveci yerine, daha fazla ücret ödeyerek Starbucks'tan kahve almayı tercih etmektedir. Çünkü Starbucks'tan almış olduğu kahve ona haz vermekte, yüksek bir statüde olduğunu düşündürmekte, kendisini değerli hissettirmekte ve popüler kültürün bir parçası olduğunu düşündürmektedir. Yemek yemek için yerel, kendi coğrafyasının yemeklerini yapan bir restorana gitmek yerine

Amerikan kültürünün ve kapitalizmin en fazla kendini hissettirdiği fast food restoranlarını tercih etmektedir. Normal şartlarda yemek açlığı gidermek için yapılan bir eylem iken, fast food restoranlarına gidildiğinde artık yalnızca açlığı gidermekten ziyade adeta bir aktiviteye, boş zaman eğlencesine dönüşmektedir. Televizyonda, sinemada izlediği ve kendisiyle özleştirdiği karakterleri fast food zincirlerinde arkadaşlarıyla vakit geçirirken izleyen bireyler, kendilerini o karakterler gibi hissetmek için arkadaşlarıyla fast food restoranlarına giderek popüler kültürün bir parçası oldukları için memnuniyet duymaktadırlar.

Kültür endüstrisi ürünlerinin dağıtımında en büyük rolü medyaya atfeden Adorno ve Horkheimer (2010, s. 177), "Kültür endüstrisi sisteminin liberal endüstri ülkelerinden çıkması tesadüf değildir. Onlara özgü olan bütün medya, özellikle sinema, radyo, caz müziği ve dergiler zaferlerini bu ülkelerde ilan etmişlerdir" diyerek egemenliği ve gücü elinde bulunduran ülkelerde kitle iletişim araçlarının yoğun olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dünya adeta görünmez iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmıştır. Kitle iletişim araçları da bu teknolojik ağları kullanarak tüm dünyaya yayılmış, popüler kültür ürünlerini tüm dünyaya pazarlama imkânı tanımıştır.

Günümüzde medya ve iletişim teknolojilerine karşı eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan teorisyenlere baktığımızda karşımıza bu konuda önemli çalışmalar yapmış olan Fuchs çıkmaktadır. Eleştirel bir teorisyen olan Fuchs'un internete ve sosyal medyaya olan bakış açısını anlamak için öncelikle kendisinin topluma ve günümüz ekonomi politiğine dair düşüncelerini anlamak gerekmektedir.

İnsanlar günümüzün kültürel, ekonomik ve politik sistemlerine tam olarak katılamamaktadır çünkü kendi ürettikleri ancak başkalarına ait olan mülklerle, kendi hayatlarını etkileyen fakat alınma sürecinde kendilerinin söz hakkı olmadığı kararlara ve topluma kabul edilmek için paylaşmak zorunda oldukları değerler ve yaşam tarzlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Fuchs'a göre (2008, s. 71), bir toplumda iş birliği ve katılım temel esaslardandır. Ancak modern toplumda iş birliği ve katılıma yer olmadığı için modern topum insanını kendine yabancılaşmış insan olarak tanımlamaktadır. Bu toplumdaki bireyler sınıfsal bir sistem içerisinde bulunmaktadırlar. Bu nedenle modern toplum kapitalist bir toplumdur. Modern toplum aynı zamanda bir sınıf toplumudur. Rekabet ve birikim mantığı kapitalist ekonomiden doğmuştur, ancak aynı zamanda siyasi ve kültürel sistemi de sömürgeleştirmiştir yani yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Dolayısıyla modern toplumun medyası da modern toplumun yapısal ilişki ağını içerisinde barındırmaktadır. Kapitalist sistem özünde insanların ihtiyaçlarını

karşılayan mallar üretmenin yanı sıra yeni ihtiyaçlar oluşturmayı barındırmaktadır. Fuchs (2008, s. 74), kapitalizmde üretim sürecini, ekonomik aktörlerin daha fazla üretmesine ve daha fazla metanın satılmasına, dolayısıyla yine daha fazla kâr elde etmeyi amaçlayan bir sistem olduğunu savunmaktadır. Yani ekonomik aktörlerin çıkarları ve karları kapitalist sistemin merkezini oluşturmaktadır.

Eleştirel teoriyi sermaye birikiminin, artı değer sömürüsünün ve toplumun çeşitli yönlerinin metalara dönüştürülmesinin nasıl gerçekleştiğini ve kapitalist üretim tarzının çelişkilerinin neler olduğunu analiz eden bir yaklaşım olarak tanımlayan Fuchs kendi eleştirel bakış açısını aktarırken iletişim teknolojilerinin tarihine dikkat çekmektedir. O'na göre (2014), iletişim ve ulaşım teknolojilerinin tarihi, ilerici bir başarı öyküsü değildir. Bugün birçok insan kitap, telefon, tren, araba, televizyon, radyo, bilgisayar, internet veya cep telefonlarını kullanmaktan karşılıklı olarak faydalansa da bu teknolojilerin tarihi derinden kapitalizm, sömürgecilik, eşitsizlik, savaş ve sömürü tarihine gömülüdür.

İletişimde güç problemi üzerinde duran Fuchs (2013, s. 7), gücü "toplumu kimin kontrol ettiği, kimin önemli kararlar aldığı, kimin temel kaynaklara sahip olduğu, kimin etkili olarak düşünüldüğü, kimin toplumu etkileme ve değiştirme itibarına sahip olduğu, kimin kanaat oluşturucu olduğu veya baskın normları, kuralları kimin belirlediği ile ilgilidir" şeklinde tanımlamaktadır. Toplumu değiştirme ve dönüştürme potansiyeline sahip olan avantajlı grupların, yalnızca kendi çıkarları ve ekonomik kârları için bu gücü kullandıkları ve kendi amaçlarının toplum için herhangi bir fayda gözetmediği aşikardır. Fuchs, güç ve sosyal medya arasındaki ilişkiyi açıklarken yine sosyal medya üzerinden kâr elde eden şirketlere odaklanmaktadır. "Sosyal medyayı kimler kullanıyor? Politikacılar ve partiler bir sonraki seçimlerde oylarını arttırmak için sosyal medyayı en iyi nasıl kullanabilir? Şirketler daha fazla kâr elde etmek için reklamlarını ve halkla ilişkilerini geliştirmek için sosyal medyayı nasıl kullanabilir? Facebook veya Google'da sunulan hedefli bir reklama yapılan bir tıklama bir şirkete ortalama ne kadar kâr getirir? Bir şirket, işi kitle kaynaklı kullanarak ve ücretsiz ve açık kaynaklı yazılım kullanarak nasıl kâr edebilir?" gibi kâr odaklı gruplar tarafından sorular soruların hiç de eleştirel olmadığını, yalnızca belli amaçları gerçekleştirmek ve ekonomik geliri yükseltmek için sorulduğunu düşünmektedir. Bir yanda sosyal medyadan maksimum fayda ve geliri elde etmek isteyen şirketler varken diğer yanda işsizler, evsizler ve yoksullar bulunmaktadır. Fuchs, şirketlerin, hissedarların ve zengin kesimin gücüne güç katmak için sorduğu kar odaklı sorular yerine, şirketlerdeki kötü çalışma koşullarını, zenginler ve fakirler

arasındaki gelir dağılımının adaletsizliğini ve dünyada giderek artmakta olan eşitsizliğin araştırılması gerektiğini savunmaktadır (2014, s. 8).

Fuchs'un bakış açısına göre ekonomi politiğin eleştirel değerlendirmesi, kaynakların nasıl üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği ile bu kaynakların hangi güç ilişkileri tarafından şekillendirildiğiyle ilgilenmektedir. Örneğin Facebook'a yüklenen fotoğraflar ve kişisel bilgiler kullanıcılar tarafından üretilmektedir. Ancak bu bilgiler kullanıcılar tarafından sahiplenilememekte ve kontrol edilememektedir. Facebook, kullanıcılar tarafından yüklenen bilgileri ve kullanım pratikleri hakkında diğer şirketlere veri satma hakkına sahiptir. Bu süreçten de kâr elde etmektedir. Ayrıca internette dikkatin kendi politik ekonomisi vardır: Tüm bireylerin sosyal medya mecralarında dikkat çekme, görünür olma ve diğer insanlar tarafından okunma gücü aynı değildir. Örneğin *CNN* veya *The New York Times* gibi güçlü aktörler, tek bir siyasi blog yazarından çok daha fazla görünürlüğe sahiptir (2014, s. 18). Güç sahibi olan kişi ve kuruluşlar, sıradan insanlar ve güçsüz kuruluşlara kıyasla çok daha görünür olma ve etkileşimde bulunabilme imtiyazlarına sahiptir. Bu imtiyazlar sonucunda da çok daha fazla kâr elde etmekte ve takipçilerinden elde ettikleri verileri diğer kuruluşlara kâr amaçlı satabilmektedir.

Fuchs, interneti, "Nesnelleştirilmiş insan bilgisini depolayan ağ bağlantılı bilgisayar ağlarından oluşan küresel, merkezi olmayan bir teknolojik yapıya dayanan küresel bir tekno-sosyal sistemdir" şeklinde tanımlamaktadır. O'na göre internet bir kitle iletişim aracı olarak nitelendirilmemelidir. İnternetin yalnızca teknolojik kısmı, bilişsel iletişim ve iş birliğinin refleksif bir aracı olarak işlev görmektedir (2008, s. 122-123). Fuchs sosyal medyanın katılımcı ve etkileşimci yönüne dikkat çekmektedir. O'na göre sosyal aktiviteyi iletişim veya sembolik etkileşim olarak anlarsak, o zaman tüm medya kullanımını sosyal olarak nitelendirmememiz gerekmektedir. Yani bilgisayar başında yalnızca bir belge yazmak sosyal değil, Facebook'ta bir mesaj göndermek veya bir arkadaşınızla sohbet etmek sosyaldir (2014, s. 5). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, "tüm medya sistemleri sosyal değil, yalnızca insanlar arası iletişimi destekleyen medyalar sosyaldir" denilebilmektedir.

1.4.3. Yayılmacı Kuramlar

İletişim teknolojilerinin gelişmesi bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkileri olduğu kadar insanlığa ait diğer tüm alan ve disiplinleri de etkilemiş, yeni tartışmalar başlatmış,

tahmin edilmeyen hızda ilerlemiş ve tüm yaşamsal pratikler bazında yeni olanaklar ve olasılıklar yaratmıştır. İletişimde yayılmacı kuramlar, teknolojide meydana gelen yenilikleri ve ilerlemeyi desteklemekte, gelişimin tüm alanlara yayılmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Bu bağlamda Everett Rogers, Yeniliğin Yayılması Teorisi ile ön plana çıkmaktadır. Rogers ve Adhikarya'ya göre (1979, s. 67), yeniliklerin yayılması üzerine yapılan ilk araştırmalar 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Ryan ve Gross'un 1943 yılında Iowa'daki hibrit mısır tohumunun yayılması üzerine yapmış oldukları araştırma, Yayılmacı Kuram için adeta bir zemin oluşturmuştur. 1950'li yıllara gelindiğinde ise Yayılmacı Kuram araştırmalarının sistematik ve hızlı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

İletişimin temelinde bireyleri veya toplumları istenilen yönde etkileme, davranış değiştirme olduğunu düşünen Rogers, sosyal değişimin sağlanmasının iletişime bağlı olduğunu ve yayılmacı modelin de buna zemin hazırladığını savunmuştur. Yani iletişim ile sosyal değişim paralel ilerlemekte, yayılmacı kuram da onları desteklemektedir. Çünkü sosyal değişim ancak yeniliklerle ve yeniliklerin yayılmasıyla mümkün olabilmektedir. Yayılmacı modelin yalnızca yeni mesajları içerdiğini, iletişimin ise her türlü mesajı içerisinde barındırdığı düşünen Rogers (2007), bu nedenle bireylerde yeniye karşı bir önyargı olabileceğini, temkinli yaklaşmak isteyebileceklerinin altını çizmektedir. Bireyler alışmadığı, tecrübe etmediği türden mesajları aldıklarında güvenemeyebilmekte, kuşkulanabilmektedirler. Rogers ve Shoemaker (1971), yeniliğin yayılması kuramının ana hatlarını "bir birey tarafından yeni olarak algılanan bir fikir olarak tanımlanan inovasyon, belirli kanallar aracılığıyla iletilen, zamanla iletilen, bir sosyal sistemin üyesidir" şeklinde belirlemişlerdir. Yani Yayılma Yaklaşımının temelinde teknoloji ve teknolojinin getirmiş olduğu yeniliklerin zaman içerisinde ve kanallar aracılığıyla yayılması yer almaktadır.

Rogers ve Adhikarya (1979, s. 68), Yayılma Modeli'nin önemini şu şekilde sıralamıştır:

1. Yayılma yaklaşımı, multidisipliner bir yapıya sahiptir. Disiplinler arası köprü görevi görerek ortak bir kavramsal alan yaratmaktadır. Ayrıca sosyal bilimler alanında çalışan teorisyenlerin büyük bir çoğunluğu yayılma ve yeniliklerin sonucu olan toplumsal değişimleri incelemektedir. Örneğin ekonomistler merkezi büyümeyle ilgilenirler; yenilik ise onu elde etmenin bir yoludur ve yayılma modelleri, gelişimin önemli bir göstergesi olabilmektedir.

2. Yayılma yaklaşımı, bir konuda araştırmaya yapan ve/veya belirli bir sosyal sorunu çözmek için araştırma sonuçlarını kullanmak isteyen kuruluşlara çözümler sunmayı vaat etmektedir.

3. Yayılma araştırmasının bir yeniliğin yayılmasını (zaman veya mekândaki bir sistem aracılığıyla) izlemeye odaklanması, bir davranış değişikliği sürecine hayat verme gibi benzersiz bir niteliğe sahiptir.

4. Yayılma paradigması, araştırmacıların deneysel bulgularını daha üst düzey genellemeler şeklinde gruplamalarına olanak tanır.

5. Klasik yayılma modelinin ima ettiği metodoloji net ve nispeten basittir. Verilerin toplanması kolaydır; veri analizi yöntemleri iyi düzenlenmiştir.

Yayılmacı kuram, kimi çevrelerce birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başında sosyo-ekonomik eşitsizliği artırması gelmektedir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde yaşayan ve ekonomik düzeyi düşük olan bireyler teknolojiye ve kitle iletişim araçlarına erişimde büyük güçlükler yaşamaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki, ekonomik düzeyi yüksek bireyler teknolojiye ve kitle iletişim araçlarına çok daha kolay bir şekilde ulaşmaktadırlar. Bu nedenle ekonomik düzeyi düşük olan bireyler yeniliklere daha zor ve geç ulaşırken, ekonomik düzeyi yüksek bireyler yeniliklerden çok hızlı bir şekilde haberdar olmaktadırlar. Bunun sonucunda da aradaki sosyo-ekonomik uçurum daha da artmakta, hali hazırda gelişmiş olan kesim daha da gelişmekte, ekonomik sıkıntılar çeken kesim gittikçe daha da fakirleşmektedir. Rogers ve Adhikarya'ya göre (1979), çiftçilerin yeniliklere uyum sağlayamaması değişim fikrine kapalı olmaktan ziyade değişim için yeterli fırsatlarını elde edememelerinden kaynaklı olabilmektedir. Ekonomik anlamda daha kuvvetli olan çiftçiler sahip olan çiftçiler hem yeniliklerden daha kolay haberdar olmaktadır hem de yeni teknolojileri elde edebilmek için çok daha fazla imkana sahiptir. Bunun tam tersi ise ekonomik olarak güçsüz olan, geçim sıkıntısı çeken bir çiftçi yenilikleri zengin çiftçilere kıyasla daha zor öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Ayrıca yeniliklere erken ulaşan ve adapte olan kesim, diğerlerinden avantajlı bir duruma geçerek yeniliklerin getirmiş olduğu kârları da daha önce elde edecektir.

1.5. Dijital İletişim ve Toplum

Dijital iletişim teknolojilerinin egemen olduğu bugünün dünyasında, bilgi edinebilmenin ve haberdar olmanın yöntemi bu araçları ve teknolojileri etkin

kullanmaya dayanmaktadır. Günümüzde dijital iletişim teknolojileri hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Dufva ve Dufva'ya göre (2019, s. 17), yaklaşık on yıl kadar önce bilim-kurgu olarak görülen akıllı telefonlar, dünyayı saran bilgi ağları ve yapay zekâ teknolojisi, bugün gündelik hayatın oldukça normal karşılanan birer bileşenidir.

Dijital iletişim teknolojilerinin kullanılma düzeyleri ise yaş gruplarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Özellikle 1980 sonrası doğan ve kendisini teknoloji merkezli toplumun içerisinde bulan 'dijital yerliler', dijital iletişim teknolojilerini çok daha etkin kullanmakta ve diğer bir tanımlamayla kendilerini teknoloji jenerasyonu olarak görmektedirler. Prensky, toplumu 'dijital yerliler' ve 'dijital göçmenler' olarak ikiye ayırmaktadır. Prensky sonrasında yapılan çalışmalarda ise dijital iletişim teknolojilerini etkin ve verimli kullanan toplum, "Millennials (bin yılın öğrencileri), Digital Natives (dijital yerliler), Net Generation (internet nesli), the Gamer Genaration (oyun nesli), Next Generation, N-Generation (yeni nesil), Cyber Kids (siber çocuklar), Homo Zappiens (zaplayan insan), Grasshopper Mind (çekirge zihin)" gibi kavramlarla da anılmaktadır (Pedro, 2006).

Dijital iletişim teknolojilerinde meydana gelen yenilikler ve teknolojinin itici güç olduğu olaylar, toplumları doğal olarak etkilemiş ve değişime uğratmıştır. İnsanların kesici aletler yaparak avlanmaya başlaması, sonrasında tarım yapmayı öğrenerek bitki yetiştirmesi, yerleşik hayata geçmesi, teknolojinin gelişmesiyle birlikte buharlı makinelerin icat edilmesi, üretimde makineleşmenin başlaması, endüstriyel üretime geçilmesi, makineleşme ile birlikte farklı meslek gruplarının ortaya çıkması, bilim ve teknolojinin öneminin artması, makineli sistemlerden bilgisayar destekli sistemlere geçilmesi, bilginin her alanda en önemli güç olması ve bilgiyi elinde bulundurmanın gücü ve egemenliği elinde bulundurmakla eş değer olması gibi gelişmeler, yaşandığı dönemlerde toplumları köklü değişimlere uğratmıştır.

1.5.1. Enformasyon Toplumu

Günümüz dijital iletişim teknolojileri çağı, bireylerin diledikleri her an iletişim araçları kanalıyla internete ve dolayısıyla bilgilerin kaynağına rahatça erişebildikleri, hatta erişimlerinin önünde bir takım legal ya da illegal engellerin olduğu durumlarda bile bu engelleri bazı teknik yöntemler ile aşabildikleri bir çağdır. Dolayısıyla dijital evrende işlenen veri, enformasyon ve bilgi her ne şekilde olursa olsun erişilebilir bir

duruma gelmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmesi ile dünya düzeni değişmiş, bilgi tüm bu teknolojik süreçlerin en önemli unsuru ve toplumsal değişimlerin belirleyici gücü haline gelmiştir. Bilginin, toplumların, sosyal hayatın, kültürlerin, ekonominin yapısını belirlediği, değiştirdiği ve dönüştürdüğü bu yeni dünya düzeni enformasyon çağı, bu çağın insanları ise enformasyon toplumu olarak adlandırılmaktadır. Bu toplumunun karakteristik özelliği, ekonomik faaliyetleri ve teknolojik gelişmeleri maddi ürün üreterek değil bilgi ve sembolleri kullanarak gerçekleştirmesidir (Porat, 1978, s. 74).

Timisi (2003, s. 88), enformasyon toplumu kavramını "toplumsal ilişkiler içinde bilginin belirleyici bir konuma ulaştığını vurgulamak açısından tarihsel bir süreci tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır. Bu tanımlama içinde enformasyon ve bilgi zaman zaman yer değiştirerek enformasyon toplumu ya da bilgi toplumu olarak eş anlamlı olarak kullanılmaktadır" şeklinde açıklamaktadır. Artık enformasyon çağında ekonomi, politika, kültür ve inanç bilgiye erişim ve bu bilgiden fayda etme bağlamında şekillenmektedir. Günümüzde bilginin kullanıcısı ve paylaşıcısı yalnızca bireyler ve toplumlar değildir. Devletler, şirketler, kuruluşlar, eğitim kurumları ve bankalar gibi birçok resmi ve özel yapıların bilgiye ve bilgi teknolojilerine ihtiyaç duyduğu ve yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir.

Enformasyon toplumu kavramını ilk defa kullanan düşünür Masuda'dır. Masuda, insanlık tarihindeki devrimleri tarım devrimi, sanayi devrimi ve enformasyon devrimi olarak sıralamıştır. İlk devrim olan Tarım Devrimi, insanlığın avcılık ve toplayıcılıktan tarıma geçmesiyle gerçekleşmiştir. Bitki yetiştirmeye, ardından da hayvanları evcilleştirmeye başlayan insan, akabinde yerleşik hayata geçiş yapmıştır. Bu dönemin toplumsal yapısı, tarım toplumu olarak adlandırılmıştır. İkinci devrim olan Sanayi Devrimi ile buharlı makinelerin icat edilmesiyle makineler aracılığıyla üretime geçilmiştir. Makineler ile yapılan üretim sayesinde üretim kapasitesi ve hızı büyük oranda artış göstermiştir. İnsanların hayat standartları değişmiş, yeni iş kolları ortaya çıkmıştır. Bu dönemin toplumsal yapısı ise sanayi toplumu şeklinde adlandırılmıştır. Üçüncü ve son devrim olan Enformasyon Devrimi ise bilgi ve teknolojinin başat güç olduğu, toplumsal süreçlerin bilginin ışığında şekillendiği, yeniliklerin ve rekabetin çok hızlı bir şekilde arttığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Enformasyon Çağı'nda bilgi ve bilgisayar teknolojileri, toplumlar ve toplumsal değişimler üzerindeki itici güç olarak kabul edilmiştir. Bu dönemin toplumu ise "Enformasyon Toplumu" olarak adlandırılmıştır. Masuda'ya göre (1985, s. 273), Enformasyon Devrimi, küresel bir

‘Enformasyon Toplumu’nu ortaya çıkarmıştır. Bu varsayımın üç temel dayanağı bulunmaktadır. Bu varsayımlar aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

> Birincisi, zamanın ruhunun gelecekteki enformasyon toplumunda küreselleşme olarak ifade bulacaktır. Bu düşünce, doğal kaynak kıtlığının küresel krizlerinden, doğal çevrenin tahrip edilmesinden, nüfus patlamasından ve ciddi Kuzey-Güney ekonomik ve kültürel boşluklardan kaynaklanmaktadır. İkincisi, iletişim uydularını ve bağlantılı bilgisayarları kullanan küresel bir bilgi ağının geliştirilmesi, karşılıklı bilgi alışverişini teşvik edecek ve ulusal, kültürel ve diğer farklı çıkarları geçersiz kılacak anlayışı derinleştirecektir. Üçüncüsü, üretilen bilgi mallarının toplam ekonomik değerinin maddi mallarınkini aşacağı ve ekonomik sistemin rekabetçi, kâr amacı güden bir sistemden katkı sağlayan sinerjik bir sosyal sisteme dönüşecektir.

Masuda, Tarım Devrimi ve Sanayi Devrimi’ni teknolojinin gelişmesine, teknolojik sistemlerde meydana gelen yeniliklere bağlamış, Enformasyon Devrimi’ni, Tarım Devrimi ve Sanayi Devrimi’nin bir uzantısı olarak değerlendirmiştir. O’na göre toplumları yoğun bir şekilde etkileyen devrimlerin temeli olan teknolojiler arasında en kuvvetlisi bilgi teknolojisi olmuştur.

> Bilgisayar tarafından üretilen bilgi, toplumdaki bilişsel bilginin ölçeğini ve kalitesini hızla artırmıştır çünkü bilgisayar bilgisi hedefe yönelik, mantıksal ve eylem seçicidir. Dahası, bilgisayar bilgisi karmaşık ve sistematik olduğundan ve iletişim teknolojisini veri işleme teknolojisi ile birleştirdiği için, hızla genişleyen bilişsel bilgi ağlarına yol açmıştır (Masuda, 1985, s. 270).

Masuda (1985, s. 273), küresel çapta bir Enformasyon Toplumu’nun tasarımının şu şekilde olacağını savunmaktadır;

1. *Bir Dünya Bilgi Örgütünün (WIO- World Information Organisation) Kurulması:* WIO'nun temel amacı, iletişim uydularının ortak kullanımına ilişkin uluslararası bir antlaşmayı onaylamak, uzun menzilli bir küresel bilgi politikası oluşturmak ve ekipman ve yazılımın standardizasyonunu teşvik etmek olacaktır.

2. *Küresel bir bilgi aracının oluşturulması:* Herhangi bir sıradan vatandaş, istediği tüm bilgileri kolaylıkla, düşük maliyetle, istediği zaman ve herhangi bir yerde elde edebilecektir. Vatandaşların yararlı bilgilerin elde edilmesine katılımı ve bir veri bankası oluşturulması esas olacaktır.

3. *Küresel bir eğitim sisteminin geliştirilmesi:* Dünya nüfusunun okuryazarlık seviyesi yüzde 90'ın üzerinde olacak ve Esperanto'dan farklı evrensel bir dünya dili geliştirilecektir.

4. *Küresel bir tıbbi bakım sisteminin geliştirilmesi:* Bu sistem, cüzzam ve sıtma gibi salgın ve endemik hastalıkları ortadan kaldıracak ve doğum kontrolü uygulaması evrensel hale gelecektir.

5. *Sanayi ve bilgi açığının aynı anda azaltılması:* Gelişmiş ve dikkatlice düşünülmüş endüstriyel ve bilgi teknolojilerinin eşzamanlı tanıtımı: Kuzey ve Güney arasındaki bu ikili boşluğu daraltacak ve dolaylı olarak küresel bir eko-sistemin ortaya çıkmasına katkıda bulunacaktır.

6. *Küresel bir bekçi köpeği enstitüsünün kurulması:* İnceleme uyduları ve bir dünya simülasyon modeli kullanılarak, insan hayatını etkileyen küresel krizlere yönelik erken uyarı işaretleri veya eğilimler hızla tespit edilecek ve bilgiler tek seferde tüm vatandaşlara doğru bir şekilde aktarılacaktır.

7. *Küresel Gönüllü Bilgi Topluluklarının (GVIC-Global Voluntary Informational Communities) Gelişmesi:* Gönüllü bilgi ağlarıyla işlevsel olarak birbirine bağlanmış bilgi alanına sahip topluluklar, küresel bilgi toplumunda önemli bir role sahip olacaktır. En çok ihtiyaç duyulan ve mümkün olan topluluk sigara içmeyecektir, nüfus artışına sahip olmayacak ve nükleer silahlara karşı olacaktır.

Masuda (1985), teknolojinin durmaksınız gelişmesi, bilgisayar ve ağ sistemlerinin gün geçtikçe daha da yaygınlaşmasıyla birlikte enformasyonun küresel çapta bir toplum düzeni yaratacağını savunmuştur. Küresel Enformasyon Toplumu olarak adlandırılan bu toplum, bilgi teknolojilerini kullanarak enformasyona ulaşma yeteneğini gün geçtikçe daha da geliştirecektir. Enformasyon toplumu, daima enformasyona ve enformasyonu kullanmaya ihtiyaç duyacak ve varlığını bu şekilde sürdürecektir.

Teknolojilerin toplumları nasıl etkilediği, değiştirdiği ve dönüştürdüğü hakkında araştırmalar yapan van Dijk (2012, s. 42) enformasyona olan ihtiyacın toplumları nasıl şekillendirdiğini ve enformasyonun nasıl bir toplum düzeni inşa ettiğini şu şekilde sıralamıştır:

1. Bilim, rasyonalite ve düşünümselliğe dayalı bir toplumsal örgütlenme;

2. Tarımsal ve endüstriyel sektörler de dâhil, tüm değer ve sektörleri giderek enformasyon üretimi ile tanımlanan bir ekonomik yapı;

3. Bilgi ve ileri eğitim-beceri gerektiren (ki bu yüzden bilgi toplumu adı verilen alternatif bir terim ortaya çıkmıştır), işlevlerinin çoğunluğu veya tamamı bilgi işlem görevlerine dayanan bir emek piyasası;

4. Kendi işaretleri, sembolleri ve anlamları olan medya ve enformasyon ürünlerinin hâkim olduğu bir kültür

Webster (2006, s. 12), enformasyon toplumunun, beş temel kavram üzerinden şekillendiğini savunmaktadır. O'na göre enformasyon toplumu, bu beş temel özellik sayesinde diğer toplum türlerinden ayrılmaktadır. Bu özellikler "teknoloji, ekonomi, meslek, mekân ve kültür" şeklindedir.

Bu özelliklerden ilki olan teknoloji, enformasyon toplumu ile sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Çünkü teknoloji, enformasyon devriminin gerçekleşmesinde ve akabinde de enformasyon toplumunun ortaya çıkmasında en önemli itici güçlerin başında gelmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, iletişim sistemlerinde medyana gelen dijitalleşme süreci kitle iletişim araçlarının etkinliğini çok büyük bir oranda artırmıştır. Dijitalleşen kitle iletişim araçları ve internet kullanımının yaygınlaşması, bireyler arasında haberleşmeyi, iletişimi ve özellikle bilgi alışverişini oldukça kolaylaştırmıştır. Bireyler ve toplumlar istedikleri zaman, istedikleri yerde her türlü bilgiye erişebilmekte, diğerler insanlar ile bilgi paylaşımı yapabilmektedirler. Connors (1993), "Bankalar, şirketler, hükümetler, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar arasında ve içinde ulusal, uluslararası ve gerçekten küresel bilgi alışverişinin yayılması, günün herhangi bir saatinde, herhangi bir yerde anlık bilgisayar iletişimine izin veren teknolojik bir altyapının kurulmasına uygun bir şekilde donatılmıştır" şeklinde düşünmektedir.

Enformasyon toplumunun ikinci temel özelliği olan ekonomi, bilgi ve bilgiyle ilgili olan tüm sistemlerin ekonomik açıdan yükselmesini içermektedir. Jonscher (1999), artık ekonomik faaliyetlerin tarim ve endüstri ile değil, bilgi ile birlikte ele alınması gerektiğini ve ancak bu şekilde bir bilgi toplumunun var olacağını savunmuştur. Toplumlara bilgi akışı sağlayan, ulusal ve küresel çapta bilgi almalarına olanak tanıyan sektörlerdeki ekonomik büyümeler bu özelliğe örnek teşkil etmektedir.

Enformasyon toplumunu tanımlamada kullanılan bir diğer kavram meslektir. Bu kavram ile üzerinde durulmak istenen nokta meslek kollarında zaman içerisinde meydana gelen değişimdir. Üretim sektörünün ve beden gücünün eski önemini yitirmesi, enformasyon çağı ile birlikte hizmet sektörünün popülerleşmiş ve beyaz yakalı olarak adlandırılan, beden gücü yerine zihin gücünü kullanan bir iş kolu sınıfı ortaya çıkmıştır. Sanayi sonrası toplum ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Bell (1976), ekonomik kazancın büyük bölümünün hizmet sektöründen elde edildiğini savunmaktadır. Artık günümüzde beden işçileri önemini yitirmiş, bilgi işçileri yükselişe geçmiştir. Webster (2006, s. 15) bu durumu, "Mesleki değişime odaklanma, teknolojilerden ziyade bilginin dönüştürücü gücünü vurgulayan bir konudur. Bilgi

mesleklerle ortaya çıkan ve üretilen veya eğitim ve deneyimleriyle insanlarda somutlaşan bilgidir" şeklinde açıklamıştır.

Mekân, enformasyon toplumuyla birlikte kullanılan bir başka kavramdır. Dijital iletişim ağları, dünyayı birbirine bağlayarak adeta küresel bir köye dönüştürmüştür. Bir köyde nasıl herkes diğerleriyle çok kolay ve hızlı bir şekilde iletişim kuruyor ve köyde gerçekleşen olaylardan anında haberdar oluyorsa, günümüz dünya düzeninde de iletişim teknolojileri sayesinde bu haberleşme ve bilgi alma kolaylığı mümkün olmuştur. İletişim ağları sayesinde bireyler, toplumlar, devlet ve kuruluşlar arasında bilginin taşınması kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak bu bilgi taşıma sistemi, yalnızca internet bağlantısı ve uygun elektrik alt yapısına sahip bireyler ve kuruluşlar için geçerlidir. Gerekli alt yapıya sahip şirketler, uluslararası toplantılarını istedikleri yerde ve saatte gerçekleştirebilmekte, farklı ülkelerde yaşayan arkadaşlar zaman ve mekân fark etmeksizin iletişim kurabilmekte, bir gazeteci gündeme dair olaylardan anında haberdar olabilmekte, araştırma yapan bir üniversite öğrencisi tüm bilgilere çalışma odasından erişebilmektedir.

Sonuncu özellik olan kültür, enformasyon toplumunun ayırt edici yanlarından biridir. Dijital iletişim teknolojileriyle birlikte birçok farklı kültürün ürünlerine erişim mümkündür. Kimi zaman bilinçli bir erişim gerçekleşse de çoğunlukla kitle iletişim araçlarının içerikleriyle farklı kültürlerin ürünlerine maruz kalınmaktadır. Televizyonlarda yayınlanan diziler ve programlar aracılığıyla birçok farklı kültür izlenmekte, o kültüre ait ürünler içselleştirilmektedir. Yemekten kıyafete, yaşam tarzından gündelik pratiklere kadar birçok alanda, kapitalist sistemin egemen kültürü olan Amerikan kültürüne dair enformasyon bombardımanı gerçekleşmektedir. Bir caddeye çıkıldığında hamburger, pizza gibi yiyecekler satan birçok fast food restoranı, Apple ürünleri satan teknoloji marketleri, Barbie bebekler satan oyuncak dükkânları görülmektedir. Tüm bu dükkânlar ve daha fazlası aslından Amerikan Kültürü'nün temel ürünlerini pazarlayan mekânlardır. Ancak kitle iletişim araçları vasıtasıyla hem Amerikan Kültürü hem de bu kültürün ürünleri bireylere tanıtılmış, benimsetilmiş ve satın aldığı zaman haz duyacağı şeyler haline getirilmiştir. Bunun sonucunda da popüler kültür aslında bireyler arası ilişkilerde bir baskı aracına dönüşmüştür. Özellikle de ergenlik dönemindeki gençler için bu durum giyim, kuşam, yaşam tarzı vb. unsurlar çerçevesinde çevreleriyle olan ilişkilerini belirlemekte ve hatta benlik saygılarını etkilemektedir.

1.5.2. Risk Toplumu ve Çevrimiçi Risk Toplumu

İnsanlık tarihindeki en büyük kopuşlardan birisi, Sanayi Devrimi'nin ardından kapitalistleşen ve sanayileşmesini tamamlayan toplumlardaki üretim ilişkilerinde ve buna bağlı olarak bireylerin yaşam kültüründe meydana gelen değişimlerdir. Üretim araçlarını elinde bulunduran yönetici sınıfla büyük oranda işçi ve çalışan olarak adlandırılan sınıf arasındaki ekonomik uçurum, modern toplumlarda ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin de kaynağı olarak görülmüş ve tartışılmıştır. Sürekli çalışan ve üreten, ancak bunun karşısında her zaman yoksul ve kendine ve ürettiğine yabancılaşan büyük kitleler için güven, istikrar ve refah ütopik kavramlar ve hayaller şekline bürünmüştür. Bu noktada toplumun çoğunluğunu oluşturan çalışan ve işçi sınıfı, liberal ve kapitalist üretim ilişkilerinin ve ideolojilerinin doğası olarak da tanımlanabilecek, adaletsiz gelir dağılımı sonucu kendilerini daimî bir biçimde boşlukta ve tehditlerle baş başa hissetmeye başlamıştır.

Teknolojik ilerlemeler sayesinde gelişen iletişim teknolojileriyle de birlikte küresel köy haline gelen sadece bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkiler değil aynı zamanda eşitliksiz toplumsal düzenin de kaideleri olmuştur. Özellikle de haber medyasının neden değil sonuçlara odaklanan, ekonomik eşitsizliğin gerekçelerini ortaya koymaktan uzak, ideolojik, hegemonik ve sermaye gruplarının yararına ve lehine olan tavrı ve yayıncılık anlayışı ile de toplumların içinde bulunduklarını düşündükleri bazı risk ve tehditler, adeta meşru kılınmakta ve toplumsal işleyişin de temeli gibi yeniden inşa edilmektedir.

Ulrich Beck'in literatüre en büyük katkılarının başında risk teorisi yer almaktadır. Beck'e göre risk, belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Bilinmeyen, belirsiz olan şey riskli olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında risk toplumu da belirsizlikler ile donatılmış bir toplumdur. Beck, riski modernitenin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Beck risk toplumunu, sanayileşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedir. Önce sanayileşme, akabinde de teknolojide meydana gelen gelişmelerle birlikte küreselleşme süreci başlamış, artık yerel sorunlar ve riskler küresel çapta etki gösterir hale gelmiştir. Geçmişte, sanayi öncesi dönemde toplumlar için en büyük risk doğa kaynaklı olan risklerdi. Ancak sanayileşmenin, teknolojik gelişmelerin sonucunda riskler de dönüşüme uğramıştır. Günümüz modern toplumlarında en büyük risklerden bazıları ülkeler arasındaki teknoloji ve sanayi savaşları, salgın hastalıklar, siber güvenlik, terör ve küresel ısınma şeklindedir. Dünya nüfusunun artması ancak yer altı ve yer üstü kaynakların tükenmeye başlaması, sanayileşme ile birlikte kurulan

fabrikaların faaliyetleri sonucunda toprak ve hava kirliliğini artırması, dünya genelinde su sıkıntısı çekilmesi ve özellikle de az gelişmiş ülkelerin temiz su kaynaklarına ulaşmada zorluk çekmesi günümüz dünyasını küresel bir risk alanına dönüştürmüştür. Beck, (2006, s. 3), "Risk şüpheli, sinsi, olası, hayali, imalı bir varoluşa yol açar: o vardır ve yoktur, mevcut ve yoktur, şüpheli ve gerçektir. Sonunda, her yerde olduğu varsayılabilir ve bu nedenle bir korku ve önleme politikasına dayanır" demektedir. Riskler önceden tahmin edilemediğinden ve bu yüzden de önlem alınamadığından dolayı, Beck riskleri sigortalanamaz olarak nitelendirmiştir. Risklerin tahmin edilemez olmasından dolayı bireyler ve toplumlar da kendilerini güvensiz ve geleceğe karşı umutsuz hissetmektedir.

Günümüz dünyasında iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, tüm dünyaya yayılan iletişim ağları haberleşmeyi kolaylaştırmasına karşın, kişilerarası iletişimi olumsuz etkilemiş, iletişimde güvensizlik ve belirsizlik ortamı oluşmasına neden olmuştur. Dijital tabanlı olarak ortaya çıkan yeni iş kolları, bireyleri kuşkuya düşürmüş ve belirsiz görünen yeni sisteme adapte olunmazsa sistemin dışında kalmaktan korkar hale getirmiştir. Beck (2001, 2009), bu durumu toplumun yeniliklerin ve değişimlerin temel noktaları hakkında bilgilendirilmemesine bağlamaktadır. O'na göre teknolojiyi elinde bulunduran zümre, yurttaşları dışlayarak değişim ve yenilik süreçlerine dahil etmemektedir. Bu durumda yurttaşlar, risk oluşturan durumlara karşı bilgi sahibi olamamakta, bilgi tekelini elinde bulunduran kişi veya kurumlar tarafından dışlanmaktadır. Curran (2017, s. 207), dijital ekonomilerde yeniliklere bağlı olarak üç risk türünün bulunduğunu söylemektedir. Bu riskleri "birincisi bir arada bulunmanın ve yalnız yaşamın yeniden oluşturulması, ikincisi, işsizliği ve eşitsizliği yoğunlaştırmaya yönelik olarak artan tehditler ve üçüncüsü ise her zaman açık ve her zaman yükselen bir dijital iletişim ekosisteminin çevre üzerindeki etkisidir" şeklinde sıralamaktadır.

Beck (2006, s. 334) ise küresel türden risk algılarını üç aşamada analiz etmiştir:

1. Yerelleşme: Nedenleri ve sonuçları tek bir coğrafi konum veya alanla sınırlı değildir, prensipte her yerde mevcuttur.

2. Hesapsızlık: Sonuçlar prensipte hesaplanamaz; temelde bu, bilime bağlı bilmemeye ve normatif muhalefete dayanan bir varsayımsal risk meselesidir.

3. Telafi edilemezlik: İlk modernliğin güvenlik rüyası, kararların güvenli olmayan sonuçlarını ve tehlikelerini her zamankinden daha kontrol edilebilir hale getirme bilimsel ütopyasına dayanıyordu; telafi edilebilir kabul edildiği sürece kazalar meydana gelebilir. İklim geri döndürülemez bir şekilde değiştiyse, insan genetiğindeki ilerleme,

insan varoluşuna geri döndürülemez müdahaleleri mümkün kılıyorsa, terörist grupların elinde kitle imha silahları varsa, o zaman çok geç demektir.

Lupton, risk toplumunu ve günümüzde risklerin artmasını ve belirsizlik ortamının oluşmasını teknoloji ile ilişkilendirmektedir. Lupton (1993, s. 425), "Risklerin, özellikle teknoloji ve 'yaşam tarzı' alışkanlıklarının neden olduğu risklerin giderek daha fazla farkına varan bir toplumda yaşıyoruz" diyerek günümüz toplumunun, risk ve teknoloji arasındaki bağa dikkat çekmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve yaşam tarzının değişmesi ile riskler de yeni dünya düzenine göre yeniden şekillenmiştir.

Her ne kadar olumsuz bir algı yaratsa da riskin nötr bir kavram olduğunu savunan Lupton, bu kavramın kullanılış şekline göre olumlu veya olumsuz bir anlam ifade ettiğini öne sürmektedir. Örneğin piyango kazanma riski ya da bir çekilişten hediye kazanma riski olumlu bir risktir. Ancak günümüz toplumlarında risk, beklenmeyen durumlar karşısında zarar görme olasılığı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde teknoloji ve küreselleşme nedenli olarak riskler de değişim göstermiştir ve eskiye göre çok daha hızlı yayılmaya başlamış ve tehlikeli bir hal almıştır. Bu nedenle riskin artık olumlu ya da nötr anlamlarda kullanılması da sona ermiştir.

İletişim sistemlerinde meydana gelen teknolojik ilerlemelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan dijital iletişim, yeni bir risk türü olan çevrimiçi ve dijital riskleri de beraberinde getirmiştir.

> Sosyal yaşam ve sosyal kurumlar, dijital teknolojilerin yeni biçimleriyle deneyimlenip yönetildikçe ve hem kamusal hem de kişisel alanlar ve insan vücudu dijital gözetim cihazları ve sensörleri tarafından giderek daha fazla izlendikçe, yeni bir risk sorgulama alanı açılmıştır. Bu durum dijital risk toplumu olarak adlandırılmaktadır (Lupton, 2016, s. 301).

Teknolojik değişimlerin çok hızlı ve yoğun bir şekilde ilerlemesi, yaşamın her alanında dijitalleşmeye geçilmesi bazı riskleri de beraberinde getirerek dijital risklerin ve dijital risk toplumunun oluşmasına neden olmuştur. Bu risk toplumunun en sorunlu alanlarından birisi bilgi veya bilginin kontrolüdür.

Modern teknoloji toplumlarında bireyler, toplumlar ve bunların bedenleri, büyük teknoloji firmaları, e-ticaret siteleri, ulusal ve uluslararası sağlık sistemleri, iktisadi faaliyetlerin kaydedildiği bankacılık sistemleri, üniversiteler, hapishaneler vb. devlet kurumları tarafından an be an takip edilmekte, kayıt altına alınmakta ve bireylerin şahsi tüm özel verileri büyük veri setleri içine depolanmaktadır. Bu noktada insanlar, kendi

iradeleri dışında, ulusal ve uluslararası kar kuruluşlarının pazar ve piyasa alanlarında alınıp satılan nesnelere indirgenmektedir. Ayrıca büyük verinin sağladığı olanaklar çerçevesinde toplumlar üzerinde görünmez ve güçlü bir hegemonya kurulmakta ve iktidar için kontrol edilebilir, edilgen kitlelere dönüştürülmektedir. Siyasal ve diğer tip iktidar biçimleri, bilgiyi saklama veya açıklama tekelini elinde bulundurarak neoliberal, güvenliksiz, huzursuz bir risk toplumunun da temelini atmış olurlar.

Kişisel bilgilerin, ticari kaygı taşıyan kurumlar tarafından kendi amaçları adına kullanıldığını belirten Lupton (1999), özellikle güvenlik ve riski ortadan kaldırma bahanesiyle toplumların hemen her sokakta, restoranda, alışveriş merkezinde bulunan kameralarla gözetlendiğini öne sürmektedir. Ünal ve Yıldız'a göre (2018, s. 201-202), bireyler artık dijital verilerin konusu haline gelmektedirler. Örneğin bireyleri hastalıklardan korumak için sağlık adı altında her türlü verilerini elinde bulundurma, hastalık geçmişlerini raporlama ve saklama, hastanın rutinlerini izleme gibi yollarla bireyler adeta gözetlenmekte, kişisel verileri kâr elde etme amaçlı saklanmakta ve paylaşılmaktadır.

Web 2.0'a geçilmesiyle beraber isteyen her internet kullanıcısı, kendi içeriğini üretebilmektedir. Bunun yanında birçok sosyal mecra üzerinden gündeme dair bilgiler alınabilmekte, küresel çapta gerçekleşen olaylar öğrenilebilmekte ve haber siteleri online olarak takip edilebilmektedir. Hatta artık internet kullanıcıları da kendi haberlerini yapabilmekte, Instagram, Twitter ve Youtube gibi platformlar üzerinden bağımsız olarak gündemin önemli olaylarını sunabilmekte ve yorumlayabilmektedirler. Bu nedenle bireyler artık internet üzerinden kendilerini veya çevrelerini etkileyebilecek olayları takip edebilmekte, olası riskler hakkında bilgi edinebilmektedirler. Lupton (1999, s. 304), risklerin sosyal medyada nasıl yayıldığına şu sözlerle dikkat çekmiştir:

> Twitter ve Facebook'taki bilgi alışverişinin, Instagram ve Flickr'a yüklenen fotoğrafların, YouTube ve Vimeo'daki ev yapımı videoların, Wikipedia ve blogların, çevrimiçi haber hikayelerinin, bilgi ve destek sağlayan web sitelerinin ve arama motorlarının paylaşılması, risklerin gösterilmesi ve dolaşıma sokulması için çeşitli yollar sunmaktadır.

Bahsi geçen paylaşımlar uzmanlar ve vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Lupton (1999), risk teşkil eden paylaşımlara örnek olarak Ebola hastalığını örnek göstermektedir. Hastalık Amerika'da yaşayan bir Libya vatandaşında ortaya çıktığında, kullanıcılar hastalık teşhis edilene kadar Twitter üzerinden dakikada binlerce tweet

atmış, ilgiyi uzun bir süre yüksek tutmuşlardır. Bu tür sosyal medya platformlarında, herhangi riskli bir durum söz konusu olduğunda çok hızlı bilgi akışı sağlanmakta, kullanıcılar korkularını ve edindikleri bilgileri paylaşmaktadırlar. Bu durumun güncel bilgiye ulaşmada faydası olduğu gibi yalan bilgilerin de hızlı yayılması durumu söz konusudur. Herhangi bir konuyla ilgili yalan bilgi, sahte fotoğrafların hızlıca yayılması bireyleri aniden korkutabilmekte, gereksiz yere endişelendirebilmektedir.

Çevrimiçi risk yalnızca internet kullanıcılarını değil ulusal ve uluslararası şirketler ve kuruluşları da etkilemektedir. Bilgisayar korsanları, virüsler ve kötü amaçlı yazılımlar internet kullanıcılarını ve kuruluşları tehdit etmektedir. Özellikle yurttaşların kişisel bilgilerinin arşivlendiği devlet kuruluşlarının hacklenmesi veya siber bir müdahale ile çökertilmesi, milyonlarca yurttaşın özel verilerinin de kötü niyetli kişilerin eline geçmesine neden olur. Bu ve buna benzer siber saldırılar da şirket ve kuruluşların, bünyesinde bulundurdukları verilerin güvenliğini test etmek için güvenlik ve yazılım uzmanlarıyla çalışmak durumunda kalmaktadır. Siber saldırıların bir ifadesi olarak çevrimiçi risk, şirketlerin ve devletlerin ticari sırlarının saklanmasına da büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi bilgiye ulaşma, alternatif haber mecralarının ortaya çıkması ve kullanıcıların kendi içeriklerini oluşturması adına büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak bu teknolojiler yanlış kullanıldığında, serbest piyasanın ve üretim araçlarını elinde bulunduran egemen sınıfın lehine kullanıldığında risk toplumu olasılığını arttırmaktadır. Dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili riskleri; çevrimiçi pedofillerin olası saldırıları, internet bağımlılığı, özellikle çocukların birbirine uyguladığı siber zorbalık, iletişim becerilerinde gerileme, dark web üzerinden yasa dışı faaliyetlere girme ve çok fazla zaman geçirmekten dolayı oluşan fiziksel bozukluklar olarak sıralayan Lupton (2016), özellikle çevrimiçi risklerin önemini vurgulamaktadır. Kişiler ve toplumlar arası iletişim olanaklarının oldukça arttığı ve kolaylaştığı günümüz dijital iletişim çağında, bu kolaylığın getirdiği faydaların yanında birtakım yeni riskler de ortaya çıkmıştır. Her ne kadar sosyal medya platformları üzerinden kullanıcı bilgileri kolayca kaydedilip takip edilebilse de sahte kimlik bilgileri ile kayıt açan kötü niyetli kişilerin bulunması ve eylemlerinin takibi o kadar da kolay değildir. Bu kişiler eğer psikolojik olarak saplantılı ya da troll kimselerse, eylemleriyle bireylerin hayatında azımsanmayacak derecede büyük hasarlar ve çöküntülere neden olabilmektedirler. Bu duruma pedofili rahatsızlığı bulunan kişilerin, sosyal medya üzerinden çocuklara yönelik olan eylemleri örnek olarak verilebilir. Bu kişiler açtıkları sahte hesaplarla

kendilerini çocuk ya da olduğundan farklı cinsiyette veya meslekte kişiler olarak takdim edip, siber zorbalık eyleminde rahatlıkla bulunabilir. Çevrimiçi riskler özellikle çocuklar ve ergenler için dijital akran zorbalığı bağlamında oldukça tehlikeli olabilmektedir.

BÖLÜM II

AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI, NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Toplumsal düzlemde önemli bir sorun olarak ortaya çıkan ve kapsamlı bir tartışma alanı içerisinde ele alınan zorbalık, özünde bir şiddet uygulama halidir. Zorbalık, toplumsal düzeni, güveni, huzuru, sağlığı ve refahı tehdit eden bir unsur olarak da görülmektedir. Zorbalığın her türü, bireyler ve sistemler üzerinde geçici veya kalıcı hasarlar ve zararlar oluşturabilmektedir. Öyle ki bazı durumlarda geri dönüşü olmayan sorunların yaşanmasının temelinde zorbalık bulunmaktadır. Dönemi ve yaş grubu fark etmeksizin zorbalık eğilimine maruz kalan veya zorbalık yapan kişiler hem kendilerini hem de yakın çevrelerini fiziksel, psikolojik ve toplumsal ilişkiler düzeyinde olumsuz etkileyebilmektedirler.

Akran zorbalığının bireysel ve toplumsal nedenleri olduğu gibi yaşanması sonucunda kısa ve uzun vadeli olmak üzere yine bireysel ve toplumsal birtakım sonuçları yaşanmaktadır. Zorbaların, bu tür saldırgan davranışları gerçekleştirmesinin altında yatan ve kurbanların akran zorbalığında mağdur olmasına neden bireysel, ailesel ve çevresel faktörler bulunmaktadır. Yani zorba-kurban olma durumu kimi zaman bireysel ya da psikolojik bir nedenden ötürü gerçekleşebilmektedir. Kimi zaman ise bireyin aile yapısı veya bulunduğu çevrenin özelliklerine göre şekillenebilmektedir. Boulton ve Smith (1994), kimi zaman yalnızca bir faktörün kimi zaman ise bir araya gelen birden fazla faktörün zorbalığa neden olduğunu ve bu faktörlerin çevre, bulunulan ortam ve bireysel birçok etkenden oluşabileceğini ileri sürmektedir.

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak iletişimin dijitalleşmesi ve yeni medya ortamlarının yükselişe geçmesiyle birlikte, geleneksel akran zorbalığının dijital ortamlara taşındığını görmekteyiz. Özellikle de sosyal medya, çocukların ve ergenlerin yoğun bir şekilde kullanıldığı ve iletişim kurduğu bir mecra olmasından ötürü, dijital akran zorbalığına sıklıkla rastlandığı platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezin bu bölümünde geleneksel akran zorbalığı olgusu derinlemesine incelenmiş olup ardından dijital akran zorbalığının pratik olanakları, özellikleri ve sonuçları irdelenmiştir.

2.1. Akran Zorbalığının Kavramsal Çerçevesi ve Unsurları

Akran zorbalığını anlamak için ilk olarak zorbalık kavramına bakmak gerekmektedir. Zorbalık en basit tanımı ile bir tarafın diğer bir taraf üzerinde baskı ile fiziksel, ruhsal veya bilişsel bir şiddet eyleminde bulunması olarak anlaşılabilmektedir. Salmivalli (2009, s. 112), zorbalığı, bir bireyin veya grubun kendinden güçsüz olarak gördüğü bir kişiye defalarca saldırdığı, küçük düşürdüğü ve dışladığı saldırgan davranışın bir alt türü olarak değerlendirmektedir. Olweus ise (1983), bir eylemin zorbalık olarak tanımlanması için üç kriteri barındırması gerektiğini savunmuştur. Bu üç kriter; kasıtlı olarak gerçekleştirilen olumsuz ve zarar verme amacı taşıyan eylemlerin olması, bu eylemlerin tekrar tekrar zaman içinde gerçekleştiriliyor olması ve zorbanın kurbandan daha fazla psikolojik veya fiziksel güce sahip olduğu bir güç dengesizliğinin bulunması şeklindedir. Bu tanıma bakıldığında zorbalığın gerçekleşmesi için zorba ve kurban olarak iki tarafın bulunması, zorbanın güçlü, kurbanın ise daha güçsüz olması, zorbanın saldırgan eylemlerine zaman içerisinde tekrar tekrar devam etmesi gerekmektedir.

Zorbalık, çeşitli mekânlarda meydana gelebilse de çoğunlukla okullar bu eylemlerin sıkça ortaya çıktığı yerlerdir (Smith vd. 1999). Akran zorbalığı özellikle çocuklarda ve ergenlerde sıkça görülen, bir kişinin veya grubun, bir kişi veya gruba gerçekleştirdiği saldırı türüdür. Özellikle okullarda sıklıkla ortaya çıkabilen bir durum olarak akran zorbalığı, çocuklar ve ergenler için çok büyük bir tehdit oluşturmakta hem zorba hem de kurbanın okuldaki başarı durumunu, iletişim ve davranış becerilerini, ruhsal sağlığını etkilemektedir (Wang, Iannotti, Tonja & Nansel, 2009, s. 370). Oldukça eski bir olgu olan akran zorbalığı, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin önemli bir kısmının, zorba veya kurban olarak ya da her ikisi olarak akranlar arası zorbalığa karıştığı hem kendilerinin saldırganlığa uğradığı hem de başkalarına karşı saldırgan davranışlarda bulunduğu bir çerçevede gerçekleşmektedir (Salmivalli, 2009, s. 113). Batılı literatürde yer alan öncü çalışmalarda, ergenlerin yüzde 60'a varan oranlarda, eğitim hayatları boyunca akranları tarafından en az bir kere, bir tür zorbalığın kurbanı oldukları kaydedilmektedir (Rigby, 2000). Akran zorbalığı literatürü akran ilişkilerinde bir tehdit olarak okunabilecek zorbalığın azımsanmayacak kadar yaygın olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca zorbalık, okuldaki diğer öğrencileri ve onların ilişkilerini de etkilemektedir.

Akran zorbalığı ile ilgili ilk araştırmalar 1970'li yıllarda psikolog Dan Olweus tarafından İskandinav okullarında gerçekleştirilmiştir. Olweus (1993), akran zorbalığını

bir öğrencinin zaman içerisinde, defalarca tekrarlayan olumsuz eylemlere maruz kalması şeklinde tanımlamaktadır. Olweus, bahsi geçen olumsuz eylemleri, bir kişiyi sözle rahatsız etmek, kırıcı ve kaba konuşmak, dedikodu yapmak, iftira atmak, bir gruptan dışlamak, fiziksel olarak yaralamak ya da yaralama amacıyla hareket etmek şeklinde sıralamaktadır. Son beş yılda zorbalık, eğitim alanının gündemine keskin bir şekilde girmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde zorbalığın İngiltere'deki okulların hepsinde olmasa da çoğunda meydana geldiği netleşmiştir. Zorbalık muhtemelen çoğu öğretmen ve ebeveynin fark ettiğinden daha büyük ölçüde gerçekleşmektedir çünkü zorbalığa uğrayan pek çok mağdur bu konuda sessiz kalmaktadır (Smith & Sharp, 1994, s. 3).

Akran zorbalığı özellikle kendini güçlü gören tarafın, zayıf olarak gördüğü tarafa karşı sistematik olarak gerçekleştirdiği rahatsız edici davranışlardır. Bu rahatsız edici davranışlar kimi zaman yalnızca sözlü olarak gerçekleşmekteyken, kimi zaman daha da ileri giderek fiziksel şiddete kadar uzanmaktadır. Akran zorbalığı sıklıkla okullarda görülen bir durumdur ve güçlü olanın, kendinden güçsüz, savunmasız ve zayıf olarak gördüğü kişilere karşı sürekli olarak saldırgan davranışlar göstermesi, sözlü, psikolojik ve fiziksel olarak rahatsız etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Baştürk Akca, Sayımer & Ergül, 2015, s. 74). Bu tür durumlarda kendini güçlü gören ve saldırgan eylemlerde bulunan taraf zorba olarak adlandırılırken güçsüz, zayıf, çekingen ve savunmasız kalan taraf ise kurban şeklinde tanımlanmaktadır. Zorba ile kurban arasındaki bu güç eşitsizliği, zorbanın fiziksel veya statüsel olarak daha güçlü olmasına ya da zorbanın ardında grup desteği bulması ve birden fazla kişiden oluşması ile nicelik açısından üstün olması şeklindedir. Zorbalık, tek bir kişi tarafından ya da bir grup tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Zorbalığın hedefi, yalnızca bir kişi olabildiği gibi bir grup da olabilir. Okul zorbalığı bağlamında yapılan araştırmalar, hedefin genellikle tek bir öğrenci olduğuna işaret etmektedir (Olweus, 1993, s. 9). Akran zorbalığının bir diğer tarafını ise seyirci ya da tanık olarak adlandırılan grup oluşturmaktadır. Seyirciler, zorbalığa şahit olan taraftır ve genellikle çekimser kalmakta ve zorbanın tarafını tutmaktadır. Bunun nedeni ise eğer zorbaya karşı çıkar ya da kurbanın tarafını tutarlarsa, zorbanın onlar ile de uğraşacağını, saldıracağını ve zarar vereceğini düşünmeleri ve korkmalarıdır. Kimi zaman seyirciler de bu korkularından dolayı kurban kadar etkilenmekte, bir gün benzer bir durumun kendi başlarına gelmesinden dolayı büyük bir endişe duymaktadır.

Akran zorbalığı sözlü olarak lakap takma, dalga geçme, alaycı konuşma, isimsiz ve dalga geçen, aşağılayan notlar gönderme gibi biçimlerde de gerçekleşebilmektedir. Kimi zaman kişiler hakkında dedikodu yayma, iftira atma, hakaret etme ve tehdit etme gibi daha ağır eylemlerde de bulunulabilmektedir. Saldırgan, bu tür sözel eylemler ile kurbanın zor duruma düşmesini, utanmasını, arkadaşları tarafından dışlanmasını, suçlanmasını ve reddedilmesini amaçlamaktadır. Sözlü zorbalığın bir üst kademesi ise fiziksel zorbalık olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel zorbalıkta, zorba, kurbana fiziksel olarak şiddet uygulamakta, taciz etmektedir. Fiziksel şiddet kimi zaman küçük el şakaları, saç çekme, şeklinde görünür olsa da gittikçe şiddetin dozu artarak yumruk, tokat, tekme atma ve bir nesne ile saldırı olarak da gerçekleşebilmektedir. Zorbalık, saldırgan bir davranış biçimi olarak kabul edilmektedir. Kimi zaman şiddet eylemlerini de içinde barındırabilen zorbalık tam olarak şiddet ile aynı anlamı taşımamaktadır. Çünkü saldırgan davranış ile şiddet arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Saldırgan davranışlar da proaktif veya reaktif olmalarına göre sınıflandırılmıştır. Araçsal saldırganlık olarak da bilinen proaktif saldırganlık, kasıtlı ve belirli bir hedefe ulaşma arzusu tarafından motive edilen davranışlarla ilgilidir. Savunmacı saldırganlık olarak da bilinen reaktif saldırganlık ise algılanan bir suç, hayal kırıklığı veya öfkeye tepki olarak motive edilen veya duygusal olarak düzensiz olan davranışlar şeklinde tanımlanmaktadır (Card & Little, 2006).

Gordon (2018, s. 2), zorbalığı doğrudan ilişkisel zorbalık ve dolaylı ilişkisel zorbalık olarak ikiye ayırmıştır. Doğrudan ilişkisel zorbalık, akranlarıyla etkileşimi önleyerek hedeflenen gençleri izole etme çabalarını içermektedir. Dolaylı ilişkisel zorbalık ise yanlış ve/veya zararlı söylentiler yaymaktan, alenen aşağılayıcı yorumlar yazmaktan veya öğrencinin izni veya bilgisi olmadan fiziksel veya elektronik bir alanda utanç verici görüntüler yayınlamaktan oluşur. Mülke verilen zarar, zarar vermek için fail tarafından hedef gençlerin mülküne hırsızlık, değişiklik veya zarar vermeyi içermektedir.

Zorbalık ve akranlar arasında yaşanan şakalaşma, eğlence gibi durumlar birbirinden oldukça farklıdır. Bir öğrenci ile kaba ve kırıcı bir şekilde sistematik bir şekilde alay edildiğinde, bu durum zorbalık olarak adlandırılmaktadır. Fakat bahsi geçen alay, arkadaşça ve eğlenceli bir şekilde, kötü niyet olmaksızın yapıldığında bu durum zorbalık olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca eşit güçte iki öğrencinin tartışması veya kavga etmesi zorbalık değildir (Olweus, 1996). Öğrencilerin kendi arasında eğlence amaçlı yaptığı şakalar ve alaylar zarar verme amacı taşımadığı için herhangi bir

zorbalık söz konusu değildir. Okullarda zorbalık ortaya çıktığında, bu davranışın zorbalık olarak nitelendirilmesi için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekir. Bu koşullar zorbalığı arkadaşça sataşmaktan ve şaka yapmaktan ayırır. Zorbalık her zaman istenmeyen, kasıtlı, ısrarcı ve acımasızdır. Fail ya da failler ve kurbanlar arasında bir güç dengesizliği yaratmaktadır (Shariff, 2005, s. 455). Zorbalığın literatürdeki tanımlarına bakıldığında, zorbalık davranışının gerçekleşmesi için güçlü ve zayıf olmak üzere iki tarafın bulunması gerekmektedir. Bu nedenle aynı güce sahip iki öğrencinin kavga etmesi ve birbirine eşit derecede zarar vermesi zorbalık değildir.

2.1.1. Zorbalık Durumu ve Özellikleri

Sosyal bir varlık olan insanın bir arada yaşamasının getirdiği sayısız olanak, fırsat ve kolaylık bulunmakla birlikte, özellikle kentleşme ve sanayi devrimi sonrası artan yoksul ve emekçi sınıfın kentlere göçü sonucunda, plansız ve karmaşık bir toplumsal yaşam formu oluşmuştur. Özellikle de birkaç Batı ülkesinde, tarımsal gelişmeler çok hızlı bir şekilde yaşanmıştır. Bunun sonucunda birçok insan yoksulluktan kurtulmasına rağmen ne yazık ki hayatları hala kötü, acımasız ve kısa olmaya devam etmiştir (Fuchs, 1979, s. 153-154). Günün uzunca bir bölümünü çalışarak ve uyuyarak geçiren insan toplulukları, önce sosyal yaşama, sonra çevresine, devamında ailesine ve nihayetinde kendisine yabancılaşmaya başlamış ve sermaye sınıfının sahip olduğu artı değere bağlı bir varlık haline dönüşmüştür. Aynı zamanda politik, ideolojik ve kültürel yozlaşmanın ve hegemonyanın pençesine düşen bu topluluklarda tabiata ve insan doğasına karşı da ciddi bir bilişsel düşmanlık oluşmuştur. En özünde maddi ve biyolojik ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılamaktan uzaklaşan insanlar sevgi, aşk, empati, dostluk ve dayanışma gibi en temel insani duyguları da yitirmiştir. Bunun yerine nefret, düşmanlık, hırs, rekabet, umursamazlık ve şiddet gibi olumsuz duygulara yönelmiştir. Bu olumsuz duyguların üzerinden insanlar hayatını anlamlandırmaya ve meselelere bu duygular çerçevesinde kavramaya başlamıştır. Akran zorbalığı gibi özünde sosyolojik bir sorunu bu gibi maddi ve manevi olumsuzluklardan ayrı düşünmek, kavramın analiz edilmesini güçleştirecektir.

Bazı olumsuz duygu ve düşüncelerle kendilerini ve duygu dünyalarını tatmin eden insanlar, belirli bir süreden sonra ise bazı davranışları sergilemekte ısrarcı olarak, bu davranışları kendi kişiliklerinin bir parçası olarak değerlendirebilirler. Şiddet bu gibi duyguların en yaygın olanlarından biridir. Empati ve diyalogla çözümlenebileceğine

inanılmayan durumlarda, şiddeti içselleştirmiş kişiler yine şiddetin bir türü olan zorlama ya da zorbalık yoluyla sorun olarak gördükleri bir durumun üstesinden gelmeye ya da sadece keyif aldıkları eylemleri gerçekleştirmeye başlarlar. Akran zorbalığının birçok sosyolojik ve psikolojik nedenleri olmakla birlikte, içinde bulunulan yakın çevrenin bu davranışları sergilemekte doğrudan etkisi vardır. Davranış gelişimini sosyal öğrenme kuramı ile açıklayan Bandura (1986), bireylerin davranışının yalnızca tek yönlü süreçler ile açıklamanın yetersiz olduğunu savunmuş, bir davranışın oluşmasını yalnızca çevresel ya da yalnızca içsel süreçlerden ibaret olmadığını öne sürmüştür. O'na göre davranış oluşum süreci psiko-sosyal işleyiş içerisinde nedensellik çerçevesinde üç etmene bağlıdır. Benlik ve toplumu temel alan bu görüşe göre bilişsel, duygusal ve biyolojik olaylar ile davranış kalıpları, çevresel olaylar şeklindeki kişisel faktörlerin tümü, birbirini çift yönlü olarak etkileyen etkileşimli belirleyiciler olarak işlev görmektedir (Bandura, 2001, s. 266). Bandura, saldırgan davranışın üç temel süreç ile öğrenildiğini ve içselleştirildiğini düşünmektedir. Bu süreçler taklit, gözlem ve modelleme şeklindedir. Taklit bir başkasının davranışını kopyalayarak öğrenmektir. Bir çocuk konuşmayı öğrendiğinde, annesi ağzının bir kelimeyi nasıl şekillendirdiğini görebilmesi için çocuğa doğru eğilerek kopyalamasına yardım etmektedir. Gözlem, bir başkasının davranışını izleyerek öğrenmektir. Örneğin ebeveyninin bir hayvana kötü davrandığını gören çocuk, daha sonra aynı davranışı gösterebilmektedir. Modelleme ise yeni davranışların oluşturulmasında örnek olarak bir başkasının eylemlerini kullanmaktır. Eğer çocuğun ebeveynleri yeni durumlara her zaman öfkeyle tepki veriyorsa, çocuk da yeni durumlara benzer şekilde tepki verecektir (Allan, 2017, s. 11).

Literatüre bakıldığında zorbalık, daha güçlü bir kişinin daha güçsüz olana baskı yapmasıyla mağdura korku, sıkıntı veya zarar vermeyi amaçlayan fiziksel, sözlü veya psikolojik bir saldırı veya yıldırma olarak tanımlanmaktadır (Farrington, 1993). Zorbalık, gücün sistematik olarak kötüye kullanılmasıdır. Güç, büyüklük veya yetenek, kişiliğin gücü, salt sayılar veya tanınmış hiyerarşi sayesinde sosyal gruplarda her zaman güç ilişkileri olmaktadır (Smith & Sharp, 1994, s. 2). Zorbalık genellikle belirli sıklıkla zaman içerisinde artarak devam etmektedir. Saldırgan bir davranış biçimi olan zorbalık anti-sosyal bir kişilik bozukluğu olarak değerlendirilmektedir. Zorbalar genellikle empatiden yoksun davranışlar sergilemektedir. Geleneksel olarak zorbalık, vurma, itme gibi açık fiziksel eylemleri ve alay etme, isim takma, hakaret etme gibi sözlü tacizi ve ayrıca sosyal gruplardan dışlama ve kişinin hakkında kasıtlı olarak söylentilerin yayılması gibi daha ince ve dolaylı eylemleri içermektedir (Kowalski & Limber, 2007,

s. 22). Dake, Price ve Telljohan ise (2003, s. 174), zorbaların özelliklerini şu şekilde sıralamışlardır:

- Zorbalar genellikle kendileri gibi fiziksel olarak yapılı, uzun boylu ve kuvvetli kişiler ile arkadaş olmaktadırlar
- Zorbalar için arkadaşlık kurmak oldukça kolaydır, istedikleri kişiler ile hızlıca arkadaş olabilmektedirler
- Akranlarına kıyasla duygusal ilişkilere daha erken yaşta başlamaktadırlar.
- Duygusal ilişkilerinde genellikle oldukça sıkılgan, hızlı bir şekilde yeni flörte başlayan kişilerdir. Ayrıca flörtleri agresif ve baskıcı tavırlar takınmaktadırlar
- Okul başarıları düşüktür ve derslerine gereken önemi vermemektedirler
- Sınavlarda kopya çekme, ödevlerini başkalarına yaptırma gibi davranışlara sahiptirler
- Okula gelirken yaralayıcı alet vb. getirme eğilimleri vardır
- Alkol, sigara ve uyuşturucu madde kullanımı zorbalar arasında yaygın bir durumdur
- Baskıcı, destek vermeyen ve otoriter ailelere sahiptirler
- Genellikle kendilerine rol model alabilecekleri özellikte bir ebeveynleri yoktur
- Ev ortamları çoğu zaman problemlidir.

Zorbalık hem zorbalığı gerçekleştiren kişi için hem de zarar verdiği kurbanları için birçok olumsuz etki ve ömür boyu süren kalıcı hasarlar bırakmaktadır. Zorbalar genellikle agresif ve empatiden yoksun davranışlar gösterme eğilimindedir. Olweus (1995, s. 197), zorbaların düşük empati seviyesine sahip, dürtüsel ve diğer insanlara hükmetmek için yoğun bir istek içerisinde olduğunu düşünmektedir. Empatiden yoksunluk mağdurun çektiği acıları ve yaşadığı zor durumu görememeyi, sorumlusu olduğu olumsuz olayların sonuçlarını değerlendiremeyerek zorbalık davranışına devam etmeyi içermektedir. Empati eksikliği ile anti-sosyal kişilik bozukluğu, toplumsal ilişkilerde başarısızlık ve saldırgan davranış arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu savunan Jolliffe ve Farrington (2006, s. 590), empatinin tanımını şu şekilde sıralamışlardır: “Empati, (a) diğer insanların duygularını tanımlama ve anlama

becerisine atıfta bulunan bilişsel ve (b) duygusal, insanların başkalarının duygularına yanıt olarak deneyimleyebilecekleri duyguları ifade etmektedir".

Zorbalık genel olarak anti sosyal ve kurallara aykırı bir davranış modelinin bir bileşeni olarak da görülmektedir (Olweus, 2005, s. 198). Yapılan araştırmalar anti-sosyal kişilik bozukluğu ve zorbalık arasında bağlantı olduğuna işaret etmektedir. Anti-sosyal kişilik bozukluğu davranışının çocukluk ve ergen göstergeleri arasında hırsızlık, vandalizm, fiziksel saldırganlık, dürtüsellik, erken yaşlarda başlayan içki kullanımı ve cinsel davranış, evden kaçma, okuldan kaçma, yalan söyleme ve hayvanlara eziyet etme gibi yasa dışı eylemler yer almaktadır. Yetişkin göstergeleri arasında ise suç ve şiddet, aşırı içki ve uyuşturucu kullanımı, meslek hayatıyla ilgili kötü bir sicil, evliliklerde yaşanan geçimsizlikler ve ayrılıklar, çocuklarına karşı ihmal, dikkatsiz araç kullanımı ve borçları ödememek de anti sosyal kişilik bozukluğunun göstergeleri arasında bulunmaktadır (Farrington, 2005, s. 177). Lipsey ve Derzon'a göre (1998), özellikle dürtüsellik, anti-sosyal davranışın en önemli boyutlarından biridir. Dürtüsel davranış, düşünmeden, planlamadan, sonuçlarını ön görmeden gerçekleştirilen eylemleri içermektedir. Zorbalık konusunda ilk çalışmaları gerçekleştirmiş olan Olweus (1973), çalışmalarından elde ettiği veriler doğrultusunda, özellikle çocukluk çağında gerçekleştirilen zorbalık eylemlerinin kaynağının sosyal beceri eksikliğinden ve anti-sosyal kişilik bozukluğundan kaynaklandığını savunmuştur. O'na göre anti-sosyal kişilik bozukluğu, zorbalık davranışı gösteren bireylerin ileriki hayatlarında da onlara eşlik etmektedir. Moon ve Alarid (2015), gençlerde düşük öz kontrol seviyelerinin, fiziksel ve psikolojik zorbalığın sürdürülmesine neden olduğunu savunmaktadır.

Olweus (1995, s. 198), genel olarak tipik zorbaları tanımlarken (özellikle de erkek çocuklar için), fiziksel güçle birleştirilmiş agresif bir tepki modeline sahip olduklarını savunmaktadır. Bu tür bir agresif tepki modelinin oluşması ise çocukların geçmişine ve yetiştirilme tarzına dayanmaktadır. Bu oluşumun gerçekleşmesi için dört temel etken bulunmaktadır. Bunlardan ilki çocuğun ilk yaşlarındaki birincil bakıcısının temel duygusal tutumudur. Bahsedilen temel duygusal tutum çocuğa karşı ilgisizlik, sevgisizlik ve katılım eksikliğidir. İkinci etken ise çocuğun bakıcısının, çocuğun saldırgan hareketlerine karşı tepkisizliğidir. Çocuk çevresine karşı saldırgan hareketler gerçekleştirdiğinde bakıcısı onu uyarmadığında, davranışın yanlışlığını anlatmadığında çocuk bu saldırgan davranışlarına devam etme eğilimi göstermektedir. Üçüncü etken, çocuk bir hata yaptığı zaman şiddet içerikli tepkiler verilmesidir. Çocuğun yanlış davranışlarında bakıcısı fiziksel şiddet uyguluyor ya da çok baskıcı tepkiler ve cezalar

veriyorsa bu durum çocuğun ileriki yaşlarında zorbalığa başvurmasına neden olabilmektedir. Dördüncü ve son etken ise çocuğun erken yaşlarından itibaren mizacının agresif ve asabi olmasıdır. Eğer çocuk erken yaşlarından itibaren çabuk sinirlenen, agresif davranışlar sergiliyorsa ileriki yaşlarında da bu mizaçtan kurtulması zorlaşabilmektedir.

Zorbalık konusunda araştırmalar yapan psikologlar, akademisyenler ve araştırmacılar, zorbalık davranışı ve cinsiyet dağılımı arasında bir ilişki olup olmadığını test etmişlerdir. Örneğin Baldry ve Farrington (1999, s. 18), erkek kurbanların fiziksel olarak yaralama, tehdit, dalga geçme gibi doğrudan gerçekleştirilen zorbalık eylemine maruz kaldığını, kız kurbanların ise dedikodu, hakkında söylenti yayma, sosyal grupları ile arasını bozma gibi dolaylı zorbalık eylemine uğradığını ortaya koymuştur. Bu nedenle, erkek çocukların zorbalık davranışlarında, akranlarına doğrudan ve fiziksel olarak zarar vermeye meyilli olduğu, kız çocukların ise psikolojik zarar vermeyi tercih ederek dolaylı yollardan kurbana saldırdığı sonucu elde edilebilmektedir.

Zorba olarak adlandırılan kişi ve grupların, genellikle özgüveni yüksektir. Hatta çoğu zaman arkadaş gruplarında popülaritesi yüksek kişilerin zorbalık yapmaya meyilli olduğu görülmüştür. Başkalarına zorbalık yapan öğrencilerin bireysel kişilikleri ve tutumları üzerine yapılan araştırmalar, oldukça dışa dönük ve sosyal açıdan kendine aşırı güvenen bireyler olduğunu ortaya koymuştur. Zorbalar, neredeyse olaylara karşı hiç kaygı göstermeyen ve stresten uzak kişilerdir. Baskın ve güçlü davranışlar gösteren zorbalar, yalnızca kendini düşünen ve ideallerine fazlasıyla uyan çocuklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorbalar, içerisinde bulundukları akran gruplarında saldırganlığı, sosyal konumlarını ifade etmenin kabul edilebilir ve gerçekçi bir yolu olarak görme eğilimindedirler ve bu davranışlarının aileleri ve arkadaşları tarafından onaylandığını, desteklendiğini düşünmektedirler (Smith & Sharp, 1994, s. 5).

Zorbalar genellikle popüler kişiler olduğundan, akranlarına zorbalık yaptıklarında diğer öğrenciler tarafından tepki görmemektedirler. Bunun nedeni, diğer öğrencilerin zorba ile arasını bozmaya çekinmesidir. Çünkü eğer zorbalık davranışına karşı bir tepki gösterirse zorba ile arası bozulabilir ve bir sonraki zorbalık davranışının kurbanının kendisi olabilme ihtimali bulunmaktadır. O'Connell ve arkadaşları (1999), zorbaların akranlarından aldığı sosyal geri bildirimlerin olumsuz olmaktan çok olumlu olduğunu iddia etmektedirler. Öğrenciler, zorbalık olaylarına tanık olurken müdahale etmekten çekinmekte, çok nadiren zorbaya karşı ses çıkarabilmektedirler. Zorbanın popülerliğinden çekinen, kurban olmaktan korkan öğrenciler, çoğu zaman ona ses

çıkarmamakta hatta desteklemekte, tezahürat etmekte ve gülmektedirler. Zorbalar fiziksel olarak da güçlü kişilerdir. Zorbaların imgesi çoğu zaman uzun boylu, iri yapılı ve kuvvetli kişilerden oluşmaktadır. Akranlar kendilerini fiziksel ve sosyal olarak korumak için aslında içsel olarak onaylamasalar da zorbalığa müdahale etmemektedirler. Ancak hiç kimse zorbaların saldırgan davranışlarına itiraz etmediğinde zorbalık sürdürülmeye devam etmektedir. Hatta zorbayı pohpohlamak için bu davranış desteklendiğinde, zorbalık katlanarak büyümekte ve diğer öğrencilere de yayılmaktadır.

Solberg, Olweus ve Endresen (2007), zorba kurban adlı bir grubun da akran zorbalığı olgusunun içerisinde yer aldığını savunmuştur. Zorba kurban olarak adlandırılan bu grup hem zorbalık yapan hem de zorbalığa uğrayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır. Öğrenciler kimi zaman bir zorba tarafından mağdur edilmekte ve aynı zamanda kendileri de başka öğrencilere zorbalık yapabilmektedirler. Yani kendisinden daha yüksek statüye ve fiziksel güce sahip zorbaların kurbanı olmakta, kendisinden daha düşük statü ve fiziksel güce sahip kişilere ise zorbalık yapmaktadırlar. Literatürde zorba kurban yerine kimi zaman saldırgan kurban kavramı da kullanılmaktadır. Solberg ve arkadaşları (2007), zorba kurbanların yaygınlığını araştırmak için bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalarında örneklem olarak seçilen 37 okuldan 8.915 kız ve 9.239 erkek olmak üzere 18.154 öğrenciye anket uygulanmıştır. Öğrencilere cevapların gizli kalacağı söylenerek ve anket esnasında öğrencilerin öğretmenlerinin başlarında olmaması sağlanarak samimi ve dürüst cevaplar elde etmeyi hedeflemişlerdir. Çalışma kapsamında öğrenciler için rahat bir ortam oluşturularak kimlerin gerçekten zorba kurban olduğu tespit edilmek istenmiştir. Öğrencilere ankete başlamadan zorbalığın tanımı şu şekilde verilmiştir: Bir öğrenciye, başka bir öğrenci veya birkaç öğrenci tarafından kaba ve incitici şeyler söylenmesi, dalga geçilmesi, alaycı lakaplar takılması, görmezden gelinmesi, arkadaş grubundan dışlanması, toplu etkinliklere davet edilmemesi, diğer öğrencilerin ondan nefret etmesinin sağlanması, hakkında asılsız söylentiler yayılması, çantasına ya da sırasına kötü notlar bırakılması, tehdit edilmesi, vurulması, tekme atılması, hırpalanması gibi incitici ve üzücü davranışlara maruz bırakılması. Bu tanımın ardından öğrencilere zorbalık yapıp yapmadıklarına dair sorular sorulmuştur. “Son birkaç ay içinde okulda ne sıklıkta zorbalığa maruz kaldınız?” “Bu dönem okulda bir öğrenciye / öğrencilere zorbalık yapma işine ne sıklıkla katıldınız?” gibi sorulara öğrencilerin cevap vermesi istenmiştir. Anket sonuçlarına göre öğrencilerin yalnızca küçük bir yüzdesi (yaklaşık %2 civarı) zorba kurban olarak belirlenmiştir. Ayrıca sonuçlarda büyük bir cinsiyet

farklılığı ortaya çıkmıştır. Zorba kurbanların yaklaşık %71'inin erkek öğrenciler oluşu dikkat çekmektedir. Kız öğrencilerde ise zorba kurban olma durumunun yaş ile azaldığı sonucuna varılmıştır. Solberg ve arkadaşları, zorba kurban grubunun küçük bir grup olduğu sonucuna ulaşarak kesme noktasını ayda iki-üç kez şeklinde raporlamıştır. Schwartz ve arkadaşları da 2001 yılında yaptıkları çalışmalarında genellikle erkeklerin zorba kurban olduğu sonucu elde etmiştir.

2.1.2. Kurban Kavramı ve Kurbana İlişkin Özellikler

Çocuk, genç ya da yetişkin olsun, bazı bireyler kişilik özellikleri, yetiştirilme tarzları, sosyalleşme biçimleri vb. durumlardan dolayı düşünce ve davranışları üzerinden karşı kişi veya gruplar tarafından suiistimale açık konumdadırlar. Bu gibi bireyler, aile, arkadaş ve genel ilişkileri içerisinde ilişki ve iletişimlerini istedikleri tarzda sürdüremeyebilir, kendilerini bazı durumlarda yeterince açıklayamayabilir ya da savunamayabilir veya maruz kaldığı bazı davranış ve eylemler karşısında kendilerince doğru yaklaşımlarda bulunamayabilirler. Sırf bu ve benzeri özelliklerinden dolayı bu gibi bireyler, zorba kişiler tarafından rahatlıkla hedef haline getirilebilir, çeşitli saldırı niteliğinde davranış ve eylemlerle karşılaşabilirler. Şiddet, saldırı ve zorbalıklara sistemli ve planlı maruz kalan bu bireyleri özetle kurban olarak nitelendirmek mümkündür.

Zorbalık davranışında fiziksel ya da psikolojik şiddete uğrayan grup, kurban ya da mağdur olarak adlandırılmaktadır. Olweus (1995, s. 197), kurbanları genel olarak diğer akranlarına göre daha endişeli ve güvensiz öğrenciler olarak nitelendirmektedir. Kurbanlar, genellikle temkinli, hassas ve sessizdir. Kurbanlar düşük benlik saygısından muzdarip, kendileri ve içinde bulundukları durum hakkında olumsuz bir görüşe sahiptir. Eğer söz konusu olan kurbanlar erkek ise fiziksel olarak diğer erkeklerden daha zayıf olma ihtimalleri yüksektir. Öğrenciler arasında yaşanan akran zorbalığının pasif tarafı olarak görülen kurbanlar genellikle yüksek kaygı düzeyine sahip çocuklardan oluşmaktadır. Kurbanların çok hızlı strese girmeye eğilimi olan, özgüveni düşük çocuklar olduğunu gösteren görüşler mevcuttur. Smith ve Sharp'a göre (1994, s. 5), zorbaların saldırgan davranışlarına maruz kalan öğrenciler, birçok yönden zorbalar ile zıt özelliklere sahiptir. Kurban olarak adlandırılan bu bireyler, genel olarak okul ve sosyal ilişkilerinde akranları ile etkileşimlerinden emin olamamakta, çekinceli davranışlar göstermektedirler. Kendi becerilerine güvenme yetileri zayıftır. Özellikle bir

zorbalık ile karşılaştıklarında, saldırılara karşı tepkileri yetersizdir. Durumu idare etmek onlar için zor ve stresli bir iştir. Ayrıca kurban olan öğrenciler, zorbalık yapan öğrencilere göre fiziksel olarak daha küçük ve zayıftır (Dake, Price & Telljohan, 2003, s. 174).

Okullarda yaşanan mağduriyet, bir öğrencinin bir veya daha fazla öğrenci tarafından incitme niyetiyle sistematik zorbalığa maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu acı dolu davranış, genellikle baskın bir role bürünmüş olan akranları tarafından savunmasız, itaatkâr veya farklı olarak algılanan öğrencilere karşı gerçekleştirilir (Georgiou, 2008, s. 213). Okullarda gerçekleştirilen akran zorbalığında, kurbanların genellikle akranlarından farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bir öğrenci, akranlarından ne kadar farklı özelliğe sahip ise zorbalığa uğrama riski de o ölçüde artmaktadır. Örneğin bir okulda diğer arkadaşlarına göre daha kilolu bir öğrenci varsa bu durum zorbaların dikkatini çekmekte, saldırmak ve alay etmek için hedef haline getirmektedir. Bir öğrencinin akranlarından daha önce ergenliğe girmesi ve fiziksel özelliklerinin değişmeye başlaması yine zorbalar için ayırt edici bir özellik olabilmektedir. Bir kız öğrencinin göğüslerin akranlarından daha önce büyümesi, bir erkek öğrencinin akranlarından daha önce sesinin kalınlaşması ya da sakallarının çıkması zorbaları harekete geçirmek için itici bir güç oluşturabilmektedir.

Genellikle sessiz, özgüveni düşük ve içe kapanık kişilerden oluşan kurbanlar, okul içerisinde ve dışında arkadaşlık ilişkilerinde çekingen tavırlar göstermektedir. Onlar için arkadaş gruplarındaki sohbetlere katılmak oldukça streslidir. Çünkü kurbanlar çoğunlukla utangaç ve çekingen bireylerdir. Menesini ve Salmivalli (2017, s. 6) zorbalık faaliyetinde kurban olarak seçilmek için birçok risk faktörü bulunduğunu ancak özellikle güvensiz çocuklar, zorbaların saldırgan davranışına maruz kaldığını düşünmektedir. Kurbanların özgüveni düşük olduğu gibi çevresindeki insanlara güvenmesi de zordur. Bu nedenle diğer arkadaşları tarafından geçimsiz, asosyal ve sorunlu olarak adlandırılabilmektedirler. Olweus (1993), en yaygın kurban grubunun 'itaatkar kurbanlar' olduğunu düşünmektedir. İtaatkâr kurbanları endişeli, hassas ve zorbalığa karşı ağlayan kişiler olarak tanımlamaktadır. Kurban olarak adlandırılan mağdur öğrenci grubu genellikle yalnızlık duygusu çeken ve tek başına takılan, düşük benlik saygısına sahip çocuklardır. Yapılan araştırmalara göre kurbanlar herhangi bir hastalıktan, yeme bozukluğundan, ya da uyku problemlerinden muzdarip olabilmektedirler (Dake, Price & Telljohan, 2013, s. 174).

Salmivalli ve arkadaşları, kurbanlar üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında (1996), kurbanların zorbalığa karşı nasıl bir tepki verdiğini gözlemlemek istemişlerdir. Finlandiya'da gerçekleştirilen bu çalışmada, 12-13 yaş arasındaki 573 öğrenciye bir anket uygulanmış ve öğrencilerden kurban davranışlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Yanıtlar ışığında üç adet ölçek oluşturulmuştur. Öğrenciler kurbanları (1) karşı saldırgan, (2) çaresiz ve (3) soğukkanlı olarak nitelendirmişlerdir. Karşı saldırgan olarak nitelendirilen kurbanlar, zorbalığa karşı sessiz kalmayan ve karşı saldırıya geçen kişilerden oluşmaktadır. Ancak yine aynı anketin sonuçlarına göre kurbanın karşı saldırıya geçmesi zorbanın saldırgan hareketlerine devam etmesine, hatta artmasına neden olmuştur. Özellikle erkek zorbalar, kurbanın karşılık vermesini eğlenceli bulmuş ve saldırılarını artırmışlardır. Kurban karşılık vermediğinde ise zorbalığa devam etmeme eğilimi görülmüştür. Çaresiz kurbanlar ise genellikle zorbalığa uğradığında zorbanın durması için yalvarmakta ve ağlamaktadırlar. Yapılan anket sonucuna göre çaresizlik, özellikle kız öğrencilerin zorbalık davranışlarını tetiklemiştir. Karşısındakinin ağladığını, yalvardığını gören kız zorbalar saldırgan hareketlerine devam etmektedir. Soğukkanlı kurbanlar ise zorbalık davranışına ses çıkarmayan ancak çaresizlik de göstermeyen soğukkanlı bireylerdir. Kurbanın soğukkanlılığı ve kayıtsızlığı zorbanın kurbana karşı olan ilgisini azaltmakta, zorbalık davranışını sonlandırmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak kurbanın karşı saldırgan ve çaresiz oluşu zorbayı daha da kışkırttığı, kayıtsızlık ve saldırılara karşılık vermeme durumunun ise zorbalığı azalttığı ya da tamamen durdurduğu gözlemlenmiştir. Salmivalli ve arkadaşları (1996), zayıf sosyal becerilerin tezahürü olarak düşünülebilecek bazı davranışsal özelliklerin çocukları daha fazla mağdur olma riskiyle karşı karşıya bıraktığı sonucuna ulaşmışlardır.

Fox ve Boulton (2005, s. 325), zorbalığa maruz kalan kurbanların özelliklerini 5 başlık altında sıralamaktadırlar: 1. Zayıf davranışsal özelliklere sahip olmak, 2. İddiasız ve güvensiz olmak, 3. Zorbanın davranışlarını adeta ödüllendiren ve güçlendiren hareketlerde bulunmak, 4. Genellikle yalnız ve geri çekilen davranışlar sergilemek 5. Kışkırtıcı olmak. İlk özellik olan zayıf davranışsal özellikler genellikle kurbanların çok büyük bir kısmında bulunmaktadır. Bu zayıf davranışsal özelliklerden bazıları korkmuş görünmek, arkadaşlarıyla iletişime girmekten çekinmek ve çok hızlı şekilde yoğun bir strese girmek şeklindedir. İddiasız ve güvensiz olmak, zorbaya çok kolay bir şekilde teslim olmaktır. Zorbayı görünce korkmak ve bunu davranışlarına yansıtmak zorbalığa teslimiyetin bir göstergesidir. Üçüncü özellik olan zorbanın davranışlarını

ödüllendirmek ve güçlendirmek ise ağlamak, hiçbir suçu olmadığı halde zorbadan özür dilemek gibi davranışları içermektedir. Yalnız ve geri çekilen davranışlar sergilemek ise zorbalığa uğradıkça daha da sessizleşmek ve yalnızlaşmaktır. Örneğin zaten çekingen ve öz güveni düşük olan kurban, arkadaşlarından iyice uzaklaşmakta ve diyaloglarında sessiz konuşarak fark edilmekten kaçınmaktadır. Son özellik olan kışkırtıcılık, kurbanın zorbaya sözlü ve fiziksel olarak karşılık vererek onu kışkırtması şeklinde yorumlanmaktadır.

Steinberg'e göre (2013, s. 182), dört farklı kurban kategorisi bulunmaktadır. Bunlar; pasif kurbanlar, saldırgan kurbanlar, destek arayan kurbanlar ve her şeyden biraz yapanlardır. Pasif kurbanlar, zorbaya karşı bir tepki göstermezler. Zorbayı görmezden gelme ve zorbanın saldırıları başladığında uzaklaşma eğilimi göstermektedirler. Saldırgan kurbanlar zorbaya karşılık vermektedirler. Bu karşılık fiziksel ya da sözlü olarak gerçekleşebilmektedir. Destek arayan kurbanlar, zorbanın saldırılarına karşı yardım ararlar. Ailesine, öğretmenlerine ya da güvendikleri arkadaşlarına durumu anlatarak yardım almak için çabalamaktadırlar. Her şeyi biraz yapan kurbanlar ise bu üç kategoriden de bazı özellikler taşımaktadırlar. Kimi zaman zorbayı görmezden gelmekte kimi zaman da karşılık vermeyi tercih etmektedirler. Zorbalığa uğradıklarında ortaokul çağlarında iseler genellikle aileleri ya da öğretmenlerinden yardım istemekte lise dönemlerinde ise olgunlaşmamış görünmemek adına içlerine kapanarak paylaşmamayı tercih edebilmektedirler.

Zorbalığa maruz kalan çocuklar genellikle sosyal ilişkilerinde kaygılı ve yalnızdır. Arkadaşsızlık, iletişimsizlik, depresyon ve düşük özgüven gibi özellikler ile karakterize edilmektedirler. Kurbanlar zorbalığa maruz kaldıklarında yalnızca psikolojik olarak değil fiziksel olarak da bazı problemler yaşayabilmektedir. Psikolojik olarak öz güven kaybı, anksiyete ve depresyon gibi problemler ortaya çıkabilmektedir. Sürekli kötü muamele çocukların öz saygılarını azaltmakta, korku, depresyon ve güven eksikliği duygularını arttırmaktadır (Perry, Kusel & Perry, 1988, s. 813). Fiziksel olarak ise baş ağrısı, karın ağrısı, mide bulantısı, tekrarlayan üst solunum yolu enfeksiyonları, boğaz ağrıları ve çarpıntı gibi rahatsızlıklar görülebilmektedir. Zorbalığın genel yaşam kalitesi üzerindeki etkisini ölçmeye çalışan, sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi (HRQoL) anketlerinde, zorbalığa uğrayan çocuklar ve ergenler, sağlık durumları ile ilgili daha düşük puanlar bildirmişlerdir (Allison, Roeger & Reinfeld-Kirkman, 2009, s. 1163). Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre, zorbalığın kurbanlar üzerindeki etkileri benlik saygısı kaybı, travma sonrası stres, anksiyete, depresyon ve kendini izole etme

isteği şeklindedir (Meyer-Adams & Connor, 2008, s. 212). Olweus'a göre (1993, s. 32), kurbanlar düşük benlik saygısına sahiptir, kendileri ve durumları hakkında olumsuz duygu ve düşünceler beslemektedirler. Genellikle kendilerini başarısız olarak görmekte, aptal, utanmış ve itici hissetmektedirler. Kurbanlar okullarında yalnız ve terk edilmiş durumdadırlar. Genellikle de sınıflarında bir tek iyi arkadaşları yoktur.

Zorbalar, saldırgan davranışlar gerçekleştirirken kurbanlara çektirdikleri acının fiziksel olarak yansımasını gözlemlemek isteyebilmektedirler. Bu kimi zaman kurbanın yalvararak bırakmasını istemek, ağlamasını izlemek şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Ancak kimi zaman da kurbanın fiziksel olarak canının yandığını görerek tatmin olmaktadırlar. Örneğin kurbanın acıyla yere düşmesi, kolu, bacağı ve karnı gibi vücudunun ağrıyan bir yerini tutması, yüzünün morarması ya da burnunun kanaması gibi fiziksel bir bulgu görmek için saldırabilmektedirler. Perry ve Perry'e göre (1974), kurbanın ağrı işaretleri minimum düzeyde ise, saldırgan, saldırganlığının işe yaradığına dair bir kanıt elde etmek için saldırılarının yoğunluğunu artırabilir. Yüksek saldırganlık davranışından sonra bile kurban hala herhangi bir acı belirtisi göstermiyorsa, saldırgan, kurbanın acıyı reddetmesini inatçı bir meydan okuma olarak yorumlayabilmekte ve saldırısının şiddetini arttırabilmektedir. Kurbanlar, canlarının yandığını inkar etmeye devam ettikçe, saldırganların büyük bir çoğunluğu aynı anda bir ağrı yanıtı uyandırmaya çalışmaktadırlar.

Perry ve arkadaşları (1988, s. 812), pasif ve kışkırtıcı kurbanları analiz etmek için de bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Pasif ve kışkırtıcı kurbanların davranışlarını inceleyen araştırmacılar, gözlemleri doğrultusunda bu kurbanların bazı özelliklerini belirlemişlerdir. Buna göre pasif kurbanlar olarak adlandırılan öğrenciler, yoğun endişeye sahip, kendisine ve çevresine karşı güvensiz, sosyal ilişkilerinde başarısız, saldırıları davet etmek için hiçbir şey yapmıyor gibi görünmüş ve kendilerini savunmada başarısız olmuşlardır. Bunun aksine, kışkırtıcı kurbanlar olarak adlandırılan öğrenciler ise diğer gruba göre daha öfkeli, huzursuz, başkalarını rahatsız ederek ve alay ederek gerginlik yaratmış ve saldırıya uğradıklarında karşılık vermiş veya karşılık verme girişiminde bulunmuşlardır. Kışkırtıcı kurbanlar, kendilerinden daha zayıf çocuklara başarılı bir şekilde saldırabilme ihtimaline sahiptir, ancak kendilerinden daha güçlü olan diğer saldırgan akranları tarafından mağdur edilmeye yatkındırlar. Oldukça saldırgan tepkiler gösteren ve aşırı derecede istismara uğramış olan bu çocuklar, akran grubunun en sevilmeyen üyeleridir. Bu durum onları muhtemelen daha sonraki uyumsuzluklar için önemli derecede risk altına sokan bir faktördür.

Okullarda gerçekleştirilen akran zorbalığı eylemlerinde, zorba ve kurban dışında seyirciler adı verilen bir grup daha bulunmaktadır. Seyirciler genellikle zorbalık olayına müdahale etmeye çekinmektedirler. Ancak seyirciler, kurbanların durumuna üzülmekte, onlar için korku duymakta ve zorbaya karşı öfke duymaktadırlar. Zorbadan korktuğu için herhangi bir önleyici davranış gerçekleştirememektedirler. Seyircilerin gözünden kurbanlar genellikle güçsüz olarak anlamlandırılmaktadır. Kurbanlar ise seyircilerin gözü önünde mağdur olduklarında utanmakta, olaya tanık olan insanların gözünde küçük düştüğünü düşünerek üzüntüleri kat be kat artmaktadır. Steinberg (2013, s. 179), saldırıların tek mağduru olan ve kendisinden başka kimsenin mağdur olduğunu görmeyen ergenlerin, kendilerini aşağılanmış ve öfkeli hissetme olasılıklarının oldukça yüksek olduğunu savunmaktadır. Çünkü yüzlerce öğrenci içerisinde taciz için seçilen tek taraf olmak, seçilen birçok kişiden biri olmaktan daha kötü hissettirmekte, kendisinde bir problem olduğunu düşündürmektedir. Kurbanlar yalnızca kendilerinin zorbalık için seçilmesinden dolayı çok daha fazla üzüntü duymakta, utanmakta ve psikolojik olarak çok daha fazla yıpranmaktadırlar.

Okullarda zorbalığın önlenmesi ve kurbanlara destek verilmesi açısından öğretmenlere büyük bir iş düşmektedir. Eğer öğretmenler öğrencileri ile kuvvetli ve samimi bir ilişki geliştirebilirse, öğrenciler zorbalığa uğradıklarında bu durumu öğretmenleri ile paylaşmak için kendilerini daha rahat hissetmektedirler. Öğretmenine güvenen mağdur çocuklar, bu durumu paylaşarak zorbalıktan kurtulabileceklerine daha fazla inanmaktadırlar. Bunun dışında eğer öğretmenler derslerde ve ders aralarında öğrencileri dikkatle gözlemlerseler, saldırgan davranışları fark etmeleri daha kolay olacaktır. Öğrencilerin hareketlerini ve duygu durumlarını iyi gözlemleyen ve analiz eden öğretmenlerin, çocuklarda gerçekleşen değişimleri, üzüntülü ve kaygılı halleri görme ihtimalleri artacaktır. Shin ve Kim (2008, s. 593), akran zorbalığının önlenmesinde öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişimin oldukça önemli olduğunu, öğretmenlerin saldırganlığı önleme gücüne sahip olduğunu ve mağdurları akran zorbalığından koruyabileceklerini düşünmektedirler. İyi kurulmuş bir öğretmen-öğrenci ilişkisi, öğrencilerin sınıftaki akranlarla yetkinliklerini ve çocukların okul öncesi uyumunu etkileyen en önemli unsurlardan biridir.

Akran zorbalığını önleme ve kurbanı korumada, öğretmenler gibi ebeveynlerin de önemli rolleri olduğu araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin, çocuklarına karşı iletişime açık ve güven verici olması gerekmektedir. Böylelikle çocuklar okulda bir mağduriyet yaşadığında ailesine anlatmaya çekinmeyeceği,

rahatlıkla ailesinden destek alabileceği yaygın bir görüştür. Kendisini seven, onu kötülüklerden koruyacak ve her zaman destek olacak bir ailenin varlığı, kurbana güven verir ve zorbaya karşı olan korkusunu azaltır. Ayrıca aileler çocuklarının davranışlarında ya da duygu durumlarında herhangi bir farklılık olduğunu sezmek için onları gözlemlemelidir. Çünkü kimi zaman aileler çocuklarına ne kadar destek olsa da çocuklar yine de bu durumu küçük düşmek olarak algılayarak ailesiyle paylaşmaktan utanabilmektedir. Finnegan, Hodges ve Perry (1998), ailelerin çocuklarıyla ilgilenmediği, onlara yeterli sevgi ve şefkat göstermeyerek ihmal ettiği durumlarda, çocukların güvensizlik problemi geliştirebileceğini düşünmektedirler. Sevilmediğini ve ilgilenilmediğini düşünen çocuklar zamanla yalnızlaşarak duygusal bir buhran içine girerek kendine ve ailesine olan güvenini yitirebilmektedirler. Bu durumda da çocuklar ailesiyle ilişki kuramadığı için hiç kimse ile iyi bir ilişki kuramayacağı hissine kapılabilmektedirler. Yani ihmalkâr aileler, çocuklarının saldırgan akranları tarafından saldırıya uğramasına, taciz edilmesine olanak sunmakta, sosyal becerilerden yoksunluk durumuna neden olabilmektedir.

2.2. Akran Zorbalığının Nedenleri

Bir bireyin, zorbalık denebilecek bir eylemde bulunabilmesi için birçok farklı neden bulunmaktadır. Bunlar arasında kişinin çocukluğunda yaşadığı olumsuz deneyimler, problemli ve huzursuz bir aile ortamında büyümesi, sağlıksız ve güvensiz çevre ile etkileşim halinde bulunması veya en basit haliyle kendi iç dünyasında bulunan birtakım problemleri çözememiş olması, birtakım soru işaretlerini cevaplayamaması ve rehberlik edebilecek birilerinin bulunmamış olması gösterilmektedir.

Akran zorbalığı çok yönlü bir olgudur ve birtakım durumlardan bağımsız düşünülmemektedir. Çocukları ve ergenleri, akranlarına karşı olumsuz duygular besleme, onlara fiziksel ve psikolojik şiddet uygulama, kasıtlı ve tekrar tekrar saldırma yani kısaca zorbalık yapmaya iten birçok neden bulunmaktadır. Bu etkenler kimi zaman bireyin psikolojisi ve iç dünyası ile ilgili olabildiği gibi kimi zamanda bireyin içinde bulunduğu aile yapısı, arkadaşları ve yetiştiği çevreden kaynaklanabilmektedir. Tüm bu etkenler, çocukların ve ergenlerin düşünce yapısına ve davranış kalıplarına oldukça önemli ölçüde etki etmektedir. Çocuklar ve ergenlerin, zorbalık davranışına maruz kalması da yine aynı şekilde bireyin bilişsel süreçleri ve çevresel etmenlerine dayanmaktadır. Bir zorba tarafından saldırgan davranışlar gerçekleştirilmek üzere

seçilen kurbanlar, bazı özelliklerinden dolayı hedef olarak seçilmektedir. Juvonen ve Graham (2014, s. 165) kurbanların rastgele seçilmediğini, kendini en güçlü hissettirecek kişiyi kurban olarak belirlediğini savunmaktadır.

2.2.1. Bireysel ve Psikolojik Faktörler

Bireyler, yetişme süreçlerinde, çocukluktan yetişkinliğe kadar geçen sürede, maddi ve manevi olarak yeterli koşullara sahip aileler içerisinde bulunmazsa, sağlıklı ve huzurlu bir toplum içerisinde büyümezse, düzenli eğitim süreçlerinden geçmez ve kendilerine ait özel yaşam alanlarına sahip olmazsa benlik saygıları düşük olabilmektedir. Bu gibi bireylerin çeşitli olumsuz eylemlerin hedefi haline gelebilmesi daha olası hale gelmektedir. Psikolojik olarak zorbalık yapma iç güdüsü bulunan kişiler, çevrelerinde bulunan, benlik saygısı düşük olan bireylere karşı zorbalık temelli eylemleri gerçekleştirmekte imtina etmezler. Boulton ve Smith (1994), zorbalık kurbanlarının çeşitli benlik saygısı ölçütlerine göre daha düşük benlik saygısına sahip olma eğilimlerinin bulunduğunu düşünmektedir.

Bireylerin akran zorbalığı olgusu içerisinde kurban ya da zorba olarak konumlandırılması bir dizi bireysel ve psikolojik nedenlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bahsi geçen bireysel ve psikolojik etkenler hem zorbaların hem de kurbanların kişisel özelliklerini, düşünce tarzlarını, hal ve hareketlerini önemli ölçüde etkilemekte, bireyin ruh durumu davranışlarından okunabilmektedir. Bu bağlamda zorbalık olgusunda etkili olan bireysel ve psikolojik etkenler benlik saygısı ve ergenlik dönemi olarak ele alınmıştır. İlk olarak benlik saygısı, bireyin psikolojik durumuyla ilgili bilgi veren çok önemli bir anahtar kavramdır. O'moore ve Kirkham (2007), yaptıkları araştırmaları sonucunda yüksek benlik saygısının çocukları ve ergenleri zorbalığa maruz kalmaktan koruduğunu ileri sürmüştür.

Psikolojik süreçler, adeta domino taşları gibi birbirine bağlıdır. Taşlardan biri düştüğünde tüm taşları devirdiği gibi psikolojik durumlar söz konusu olduğunda da sistemde meydana gelen bir bozukluk diğer tüm sistemleri etkilemekte ve süreç bu şekilde devam ederek bireyin tüm içsel dinamiklerini bozmaktadır. Çok basit bir örnek vermek gerekirse, bireyin yaşadığı psikolojik ve fiziksel süreçler sonrası çekingen bir insana dönüşmesi, onun arkadaş gruplarına girme davranışına engel olmaktadır. Arkadaş gruplarına giremeyen birey kendini yalnız hissetmektedir. Yalnızlaşan birey ise kendini gittikçe daha da izole ederek depresif bir ruh haline bürünmektedir. Bu süreçte

her bir etken diğerini beslemekte ve bireyin yaşadığı olumsuz durumlar bir türlü ortadan kalkmamaktadır. Juvonen ve Graham'a göre (2014, s. 165) zorbalığa maruz kalan kurbanların kaygı düzeyinin artması, depresif bir ruh haline bürünmesi, psikosomatik sorunlar yaşaması, akademik alanda başarısızlık yaşaması ve çeşitli uyum sorunları çekmesi öngörülen bir durumdur.

2.2.1.1. Benlik Saygısı

Benlik saygısı, bireylerin kendi gözlerinden kendilerini nasıl gördüğü ve nasıl değerlendirdiğidir. Benlik saygısı, bireyin kendisine verdiği değer ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Rosenberg'e (1965) göre, benlik saygısı, kişinin kendine karşı olumlu veya olumsuz tutumu ve kişinin genel olarak kendi düşüncelerini ve duygularını kendisiyle ilgili olarak değerlendirmesidir. Bireyin kendini görüşü ve değerlendirişi ne kadar olumlu ise benlik saygısı da o denli yüksek olmaktadır. Aynı şekilde bireyin kendine olan benlik saygısı ne kadar yüksek ise davranışlarını değerlendirme biçimi pozitif bir eğilim göstermektedir. Benlik saygısı, her bireyin kendine karşı sahip olduğu, bireyin onayladığı değerlilik ve mükemmellik standartlarına dayanan öznel bir tutumdur (Statman, 2000, s. 526). Benlik saygısı iki şekilde tanımlanabilmektedir. İlk olarak benlik saygısı, bir kişinin kendi değerine ilişkin duygusunu, iyiliği ve yaşam planının gerçekleştirilmeye değer olduğuna dair güvenli inancını içermektedir. İkincisi ise kendine saygı, kişinin gücünün ve motivasyonunun sınırları içerisinde, niyetlerini yerine getirme yeteneğine olan güveni ifade etmektedir (Rawls, 1995, s. 125).

Benlik saygısı yüksek olan kişilerin yaşam standartları da yükselmektedir. Benlik saygısı yüksek olan bireyler kendine değer vermenin ne kadar önemli olduğunun bilincindedir. Bu kişiler hata yaptığında, yanlış kararlar verdiğinde, sosyal hayatında bazı sıkıntılar yaşadığında kendisini cezalandırmamaktadır. Tam tersine bu durumun bir süreç olduğunu ve önünde sonunda biteceğini, işleri düzeltmek için gerekli güce sahip olduğunu düşünmektedir. Massey'e göre (1983, s. 248), kendine saygı duyan bir kişi, kendine layık olan davranış anlayışına uygun davrandığına inanmakta ve bunu yapmaya devam edeceğine güvenmektedir. Rosenberg (1990, s. 3) benliğin oluşmasını yansıtma süreci ile ilişkilendirmektedir. Yansıtma, bir varlığın kendisine geri dönme sürecini ifade etmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak, organizma bir benlik bilinci geliştirir. Birey, bilginin hem bilen hem de nesnesi haline gelmektedir.

Benlik saygısının gelişmesinde bireylerin kendilerini tanıması oldukça önemlidir. Birey kendini tanıdıkça, sevdiği ve sevmediği yönlerini belirledikçe kendisini olduğu gibi kabul ederek sevmeye, değer vermeye başlayacaktır. Sevmediği yönlerini belirleyen birey, bu yönlerini değiştirmek ve geliştirmek için çaba sarf ettikçe ve başardıkça, kendine olan güveni artarak kendine olan saygısı yükselecektir. Deigh'a göre (1995, s. 135), eğer bir kişinin ruhi enerjisi yüksekse, kişinin kendine bir şey yaptığına ya da yapacağına, yaşam arayışlarında başarılı olduğuna ya da olacağına inanması nedeniyle kendine güveni vardır. Tam tersi olarak eğer bir kişinin yapamadığı ya da asla kendi başına bir şey yapmayacağı, hiçbir zaman fazla bir şey yapmadığı ya da olmayacağı bir yargı yüzünden üzüntü yaşıyorsa, kişi benlik saygısından yoksundur.

Birey kendini iyi hissettiği, motivasyonunu tam olarak kazandığı ve benlik saygısı yüksek olduğu sürece kendisine ve çevresine karşı olumlu bir şekilde yaklaşmaktadır. Bir bireyin benlik kavramı, kendini kavrama sürecinin bir çıktısı olarak gelişmektedir. Bu süreçte birey, böyle bir resme olan bilişsel ihtiyacını karşılamak için kendisinin net ve gerçek bir imajını elde etmeye, kendini her yönüyle anlamaya çalışmaktadır. Başka bir perspektiften bakıldığında ise iyi olarak tanımlanmış bir kişi, kendisine ve sosyal çevresine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır (van der Werff, 1990, s. 13). Birine saygı duymanın aslında onun hakkında çok iyi düşünmek olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle kendine saygı, başkalarına karşı da sevgi ve saygı duymak anlamına gelmektedir. Bu görüşe göre, kişilerin başkalarına karşı davranış tarzları ve karakter nitelikleri, kişinin kendisi hakkındaki iyi görüşünün temelini oluşturacaktır (Telfer, 1995, s. 107).

Brown ve Mankovski'ye göre (1993, s. 421), benlik saygısı, bir kişinin benliğine karşı yönelimi, psikolojik yaşamda çok önemli ve kritik bir rol oynamaktadır. Düşük benlik saygısına sahip olan bireyler olumlu ve olumsuz deneyimlerine karşı eşitlikçi, tamamlayıcı bir şekilde yanıt vermektedirler. Bu tür bireyler, olumlu olaylara karşı olumlu tepkiler üretmekte, olumsuz olaylara ise olumsuz tepkiler üretmektedirler. Yüksek benlik saygısına sahip olan insanlar ise daha farklı bir model göstermekte, Olumlu olayları kucaklarken, olumsuz olayları sınırlandırma eğilimi göstererek başka bir şekilde dengelemeye çalışmaktadırlar. Sonuç olarak, yüksek benlik saygısına sahip bireyler olumlu deneyimlerden yararlanmalarına rağmen, olumsuz deneyimlere karşı kendilerini negatif duygular ile doldurmamaktadır. Olumsuz olaylara karşı tepkileri daha az şiddetlidir. Düşük benlik saygısına sahip bireyler ise olumsuz olaylardan daha fazla etkilenmekte, olayın şiddetini çok daha fazla hissetmektedirler.

Benlik saygısı düşük olan bireyler, olumsuzluklardan çok çabuk etkilenmektedir. Çevresindeki insanlara karşı güvenmekte ve iletişim kurmakta zorlanmaktadır. Bireylerin kendilerine ve dünyaya karşı bu tutumları, sosyal çevrelerinde de mutsuzluğa ve yalnızlığa yol açabilmektedir. Genellikle arkadaşlık kurmaktan çekinmekte, okul ve iş yeri gibi ortamlarda sosyalleşmekten kaçınmaktadırlar. Kendilerine olan saygıları düşük seviyede olduğu için sosyalleştiklerinde ve arkadaş edindiklerinde kendilerini küçük durumu düşürecek davranışlarda bulunacaklarından ve insanların onlarla alay edeceklerinden korkmaktadırlar. Birey kendisine değer vermediği için gireceği gruplardaki kişilerin de ona değer vermeyeceğini düşünmektedir. Bu nedenle bireyler yalnızlaşmaktadır.

Rosenberg (1962, s. 140), düşük benlik saygısının dört faktörü beslediğine dikkat çekmektedir. Bu özellikler öz-imajın istikrarsızlığı ya da dengesizliği, benliğin sunumu, kendi imajına yönelik tehditler ve izolasyon duyguları şeklindedir. O'na göre, benlik saygısı düşük olan bireyler daha çok hayal dünyasında yaşadıkları için kendileri hakkındaki düşünceleri de değişken ve dengesizdir. Bu nedenle, düşük benlik saygısı çoğu zaman titrek bir benlik saygısı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca düşük benlik saygısına sahip kişiler genellikle kaygılı olma eğilimi göstermektedirler. Eğer bireyin kendisi hakkında kesin olmayan, istikrarsız, belirsiz görüşleri, tutumları ve algıları varsa kaygılı ve stres dolu olması da kaçınılmazdır. Bu kişilerin çekingen ve iletişime kapalı tavırları, çevresindeki insanların da onlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Hinduja ve Patchin (2010, s. 616), benlik saygısının, genellikle zorbalık gibi davranışlara yol açan kişilerarası çatışmaların olduğu, kişinin kişisel değerine olan inancı ve sosyal dünyaya katılımından etkilenen bir algı olduğunu iddia etmektedir. Zorbalık kurbanları, zorba olmayanlara göre daha düşük benlik saygısına sahip olma eğilimindedirler. Zorbalar, kurbanlarını seçerken kime daha fazla zarar verebileceğini, kimin saldırılardan daha fazla etkileneceğini düşünmektedirler. Düşük benlik saygısına sahip kurbanların çekingen ve kaygılı tavırları, zorbalar için bir tercih nedeni olabilmektedir. Özellikle bu kişilerin saldırıları karşısında çaresiz kalacağını, ağlayacağını düşünen zorbalar hedeflerini çaresiz, öz güvensiz ve yalnız kişiler arasından seçmektedirler.

Kurbanların tereddütlü halleri, düşük benlik saygısı ve güven eksikliği diğer bireyleri rahatsız etmekte ve boyun eğmeleri onları zorbalık için kolay hedef haline getirmektedir (Olweus, 1993). Düşük benlik saygısına sahip bireylerin, kurban olarak seçilme riskinin daha yüksek olmasının yanı sıra, zorbalığa uğramak kurbanların benlik

saygısını daha da düşürmektedir. Özellikle okullarda yaşanan akran zorbalığında, kurbanlar saldırgan davranışlardan çok büyük bir ölçüde etkilenmektedir. Okuldaki diğer öğrencilerin önünde aşağılanmak, hakarete uğramak, fiziksel olarak saldırıya uğramak, kurbanlara rezil olduğunu, küçük duruma düştüğünü ve diğerlerinin gözünde değersizleştiğini hissettirmektedir. O'Moore ve Kirkham (2001, s. 270), zorbalığa maruz kalan çocukların kendilerine önemli ölçüde daha az iyi davrandıklarını, daha düşük okul statüsüne sahip olduklarını ve kendilerini zorbalığa karışmayan çocuklara göre daha az popüler olarak algıladıklarını savunmaktadır. Bu çocukların mağdur olma sıklığı arttıkça benlik saygıları da aynı ölçüde düşmektedir. Zorbalar ise çoğunlukla kurbanların tam tersine yüksek benlik saygısına sahip, popüler kişilerden oluşmaktadır. Hatta zorbalık davranışı sürdürdükçe benlik saygıları daha da artmaktadır.

Düşük benlik saygısına sahip bireyler, kendilerini yanlış bir şekilde sunabilmektedirler. Benlik saygısı düşük olan bireyler, dünyaya yanlış bir cephe veya yüz göstermeye meyillidir (Rosenberg, 1962, s. 143). Çünkü kendine saygısı düşük olan ve kendini değersiz hisseden bireyler, bunun üstesinden gelmek için kendilerini daha farklı sunmaya çalışmaktadırlar. Kendisine karşı beslediği değersizlik hissini bastırmak ve karşısındakilere göstermemek için olduğundan farklı biri gibi davranması gerektiğini düşünmektedirler. Benliğin sunumu hakkında öncü çalışmalar yapan Goffman, 1956 yılında yayınlanan *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı eserinde bu durumu adeta bir tiyatro sahnesi betimleyerek açıklamıştır. Bireyi bir tiyatrocu ya da oyuncu, yaşamı ve ilişkilerin gerçekleştiği alanı tiyatro sahnesi ve bireyin davranışlarını da performans olarak nitelendirmiştir. Benliğin sunumunu, ön sahne ve arka sahne olarak nitelendiren Goffman, bireyin başkalarına göstermek, sunmak istediği benliği ön sahnede sunduğunu, gerçek benliğini ise arka sahnede açığa çıkardığını söylemiştir. Ön sahnede sunulan performans, bireyin kendi kafasında kurduğu ve idealize ettiği benliğin bir sunumudur. Birey, seyircilerin zihninde oluşturmak istediği imajı gerçekleştirmek için gerçekten farklı bir benlik sunumu gerçekleştirmektedir. Ön sahnede benliğini sunan birey, izlendiğinin farkındadır ve davranışlarını kontrollü bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Goffman'a göre (1951, s. 294), bir birey ideal olarak tasarladığı performans yaklaşımına veya o belirli duruma ne kadar yakından bağlı ise bir saygı ölçeğine göre derecelendirilebilmektedir. Goffman'ın teorisinin çerçevesinde harmanlanmış bir kimlik düşünüldüğünde, benliğin yalnızca belirli durumlarda takılan bir maske olduğu

anlaşılabilmektedir. Bir aktör başkalarıyla çevrimiçi etkileşime girdiğinde maskesini takmakta ve ideallerindeki kişiye bürünmektedir.

Benlik saygısı ile bireysellik ve kimlik kavramları birbirini beslemektedir ve oldukça önemli bir ilişkiye sahiptir. Bireysellik bir kişiyi diğerlerinden ayıran, ona özgü olan ayırt edici özellik olarak değerlendirilebilir. Grotevant ve Cooper'a göre (1998, s. 4) bireysellik benliğin farklılığını yansıtan süreçleri ifade etmektedir ve bireyselliği oluşturan iki boyut bulunmaktadır. Bu boyutlardan ilki kendini kanıtlamadır. Kendini kanıtlama, bir bireyin kendi kişisel görüşlerini, duygularını, düşüncelerini ve bakış açısını rahatlıkla sergilemesi ve açıkça iletme sorumluluğunu üstlenmesidir. Ayrıca kendini kanıtlama, bireyin diğerlerinden farklı olduğunun bilincinde olarak kendini bu bilinç ile ifade etmesidir. İkinci boyut ise bağlılıktır. Bağlılık benliği başkalarına bağlayan süreçleri içermektedir. Bağlılık da geçirgenlik ve karşılıklılık olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Yani kısaca bağlılık birinin kendi görüşünü ifade ederken diğer insanların da bakış açısını da dikkate alması, başkalarının görüşlerine karşı duyarlı ve saygılı olmasıdır.

Kimlik, bireyin kendini tanımlama biçimidir. Birey kendini nerede ve nasıl görüyorsa bu onun kimliğini oluşturmaktadır. Josselson'a göre (1994, s. 166), kimlik kısmen farklı, farklılaşmış bir benliktir. Aynı zamanda derinden şekillendiren, sınırlayan ve ortaya çıkan kimlik için fırsatlar yaratan ilişkisel bağlamların bütünleşmesidir. Steinberg (2013, s. 11), kimliği; kendilik kavramlarını, öz saygıyı ve kişinin kim olduğu hissini içeren psikososyal gelişim alanı şeklinde tanımlamaktadır. Kimlik geleneksel anlamda bireyin zaman içindeki kişilik ve süreklilik tutarlılığı duygusuna gönderme yapmaktadır; kişiliğin tarihsel ve durumsal bağlamla iç içe geçmesidir. Bu sebeple kimlik yapısı, bireysel kişilik, sosyal ilişkiler ve dış bağlamın ara yüzünde yer alır ve optimal ergen gelişimi için önemli çıkarımlara sahiptir. Kimlik gelişimi, keşif ve konsolidasyon döngülerinin yanı sıra yeterlilik ve savunmasızlık deneyimleriyle karakterize, yaşam boyu süren bir süreç olarak kabul edilmektedir (Grotevant & Cooper, 1998, s. 6). Dolayısı ile benlik saygısı da kişinin kimliğinin oluşmasında önemli bir yapı taşıdır. Benlik saygısı yeterli olan bireyler kimliği ve kişiliği ile barışık, kendisini ifade etmekten kaçınmayan, kendisini olduğundan farklı göstermeye çalışmayan kimseler olacaktır.

2.2.1.2. Ergenlik Dönemi

Her bireyin çocukluk sonrası döneminde farklı psikolojik ve gelişimsel birtakım göstergeler ortaya çıkmaktadır. Psikoloji biliminde bu dönem ergenlik dönemi olarak adlandırılmaktadır. Ergenlik döneminde bazı kişiler yoğun duygular, düşünceler yaşamakta, bazı konularda ve durumlarda kendilerini yalnız, çaresiz, umutsuz, depresif vb. hissedebilmekte ve buna bağlı olarak iletişime kapalı, asosyalliğe açık bir ruh durumu içerisine girebilmektedirler. Bu gibi zamanlarda kişiler bazı kişi ve konulara yönelik korumacı yaklaşabilmekte, saldırgan olabilmekte ve çözüm önerilerini görmezden gelebilmektedirler. Yine bu dönemde ergenler fiziksel olarak kendilerini beğenmemekte ve bedenlerinde meydana gelen görülebilir değişimler nedeniyle utanabilmekte, üzülebilmekte ve bu değişimlerin sadece kendisi üzerinde yaşandığı hissine kapılabilmektedirler. Ergenlik döneminde kişiler en yoğun uç duygular da yaşayabilmektedirler. Örneğin ileri düzeyde tutkular diyebileceğimiz aşk, sevgi, nefret, kıskançlık ve öfke gibi duyguları yoğun bir biçimde sergileyebilmekte ve yine bu duygulara bağlı olarak aşırı mutluluklar veya aşırı çöküntüler yaşayabilmektedirler. Scott-Parker (2017, s. 2), ergenlik döneminde bireylerin ruh hallerinin çok keskin olduğunu ve yalnızca olumlu ya da olumsuz olarak şekillendiğini düşünmektedir.

Ergenlik, sınavların, okulu bırakmanın, kariyer seçiminin ve genel olarak sosyal deneyimlerin genişlediği zamandır (Rutter, 1990, s. 138). Bu nedenle ergenlik dönemi, bir insanın hayatının tümünü etkileyen bir süreçtir. Steinberg (2013, s. 6), ergenlik dönemini dörde ayırmıştır. Bunlar; erken ergenlik, orta ergenlik, geç ergenlik ve yetişkinliğe geçiş şeklindedir. Erken ergenlik ortaokul yıllarına karşılık gelen yaklaşık 10-13 yaşları kapsayan dönemdir. Orta ergenlik, lise yıllarına karşılık gelen yaklaşık 14-17 yaşları kapsayan dönemdir. Geç ergenlik tahmini olarak üniversite yıllarına karşılık gelen yaklaşık 18-21 yaşları kapsayan dönemdir. Yetişkinliğe geçiş ise yaklaşık olarak 18-25 yaşları kapsayan, bireylerin ergenlik döneminden yetişkinliğe geçiş yaptığı dönemdir. Ancak bu rakamlar tahmini ve yaklaşık değerlerdir. Çünkü ergenlik dönemi de ergenlik döneminin içinde bulunan alt dönemler de kişiden kişiye değişiklik göstermektedir.

Ergenlik dönemi fiziksel ve psikolojik açıdan birçok değişimi bünyesinde barındırmaktadır. Ergenliğe giren bir bireyin vücudunda sayısız değişim meydana gelmektedir. Ancak ergenlik, yalnızca biyolojik bir olay değildir. Fiziksel değişimlerin yanı sıra psikolojik değişimler de ergenleri en derinden etkileyen değişimlerdir. Steinberg (2013, s. 8), ergenliğin üç temel özelliğini şu şekilde açıklamaktadır:

> İlk temel değişiklik biyolojiktir ve ergenliğin fiziksel değişikliklerini içermektedir. İkinci temel değişiklik bilişseldir ve düşünme yeteneklerinde ve bu değişikliklerin altında yatan beyin süreçlerindeki değişiklikleri içerisinde barındırmaktadır. Üçüncü temel değişim ise sosyaldir ve toplumun bireyi tanımlama şeklindeki değişiklikleri kapsamaktadır. Bu üç temel özellik, ergenlik dönemini yaşamın diğer dönemlerinden ayırarak ergenliği benzersiz bir dönem haline getirmektedir.

Birçok fiziksel ve duygusal değişimin gerçekleştiği, bireylerin hayatının en çalkantılı yıllarını yaşadığı ergenlik dönemi, birçok teorisyenin dikkatini çekmiş ve araştırma konusu olmuştur. Biyososyal teorisyenler, ergenlik dönemindeki gelişmeyi, ergenliğin fiziksel değişikliklerinin kaçınılmaz sonucu olarak görmektedir. Hall, ergenliğin mutlaka bir fırtına ve stres dönemi olduğuna inanmıştır. Freud, Erikson ve Piaget gibi teorisyenler, gelişimi biyoloji ve çevre arasındaki bir etkileşimin ürünü olarak görmüştür. Freud ve takipçileri ergenliğin getirdiği içsel psikolojik çatışmaları vurgulamıştır. Erikson ergenliği bir kimlik krizi dönemi olarak görürken, Piaget soyut düşüncenin gelişimini vurgulamıştır. Skinner ve Bandura gibi öğrenme teorisyenleri, ergenlik dönemindeki gelişimi, belirli davranışları güçlendiren, cezalandıran veya modelleyen güçlere maruz kalmanın bir sonucu olarak görmüşlerdir. Sosyoloji alanında çalışma yapan teorisyenler, ergenlerin toplum tarafından birey olarak değil, bir grup olarak nasıl ele alındığına daha çok odaklanarak ergen ve yetişkin nesiller arasındaki güç, tutum ve değerler arasındaki farklılıkları vurgulamışlardır. Tarih teorisyenleri ise, ergenliğin farklı dönemlerde farklılaştığı yollara odaklanmışlardır (Livingstone, 2013, s. 17).

Ergenlikte gerçekleşen psikolojik değişimlerle birlikte, bireyin kendini ve çevreyi algılayışında değişiklikler meydana gelmeye başlamaktadır. Birey kendini yeniden tanımaya, keşfetmeye başladığı gibi çevresindekileri, ailesini ve arkadaşlıklarını da sorgulamaya başlamaktadır. Kimi zaman ergenler, ev ortamlarında mahremiyet ihtiyacı hissetmektedirler. Çünkü bireyler, ergenlik döneminde, temel duygusal bağları ailesine olan bağımlı bir varlıktan, bağımsız bir varoluşa başlayabilen, ailesinin dışında en önemli duygusal bağlılıklarını kurmaya hazır bir kişiye dönüşmektedir (Simmons, Rosenberg & Rosenberg, 1973, s. 554). Kişiler, kendini gerçekleştirmeye ve tanımaya çalışırken ailesine bağımlı olmadan kendi kararlarıyla hayatlarını şekillendirmek istemektedirler.

Ergenlikte artan bilişsel kapasitelerin bir sonucu olarak, ergenler kendilerini aramaya başlamaktadırlar. Ailelerinden farklı ve ayrı bir benliğe sahip oldukça,

ebeveynleri ile ilişkilerini yeniden düzenlenmekte ve yeniden müzakere etmektedirler (Schave & Schave, 1989, s. 2). Bunun sonucunda da ailesine karşı tavırları değişmekte, onların korumacı ve şefkatli tavırlarından rahatsız olmakta, yalnız kalma isteği artmakta ve tek başlarına vakit geçirmeye yoğunluk vermektedirler. Evdeki bu mahremiyet ve yalnız kalma ihtiyacı, arkadaş çevrelerine ise tam tersi bir şekilde yansımaktadır. Ergenler bu dönemde arkadaşlıklarına, sosyal çevrelerine çok daha fazla önem verme eğilimindedirler. Zamanının çoğunu arkadaşları ile geçirme, yeni arkadaşlıklar edinme, özel hayatlarını arkadaşlarıyla paylaşmaya başlama gibi durumlar ergenlikte sık sık meydana gelmektedir. Ergenlik döneminde, gençler arasında karşı cins ile arkadaş olmak, kız ve erkek karışık arkadaş gruplarıyla vakit geçirmek oldukça yaygın bir durumdur. Hatta çoğu zaman bu arkadaşlıkların bazıları ile romantik ilişkiler kurulmaktadır.

Tüm yaş dönemleri içinde ergenlik, psikiyatrik bozuklukların en çarpıcı ve ilginç biçimde değişen kalıplarına sahip olunan dönemdir (Rutter, 1990, s. 139). Ergenlik döneminde yaşanan bilişsel ve duygusal dengesizliklerin yoğunluğu çok fazla olursa, utanç, aşağılanma ve diğer ilgili duygu durumları gibi çok yoğun duyguları harekete geçiren bir benmerkezciliğe yol açabilmektedir. Özellikle de erken ergenlik dönemindeki bireyler, kendilerini bu yoğun duygulardan, utançtan inkâr yoluyla korumaktadır. Değişen duygu durumlarına yol açan bu yoğun tepkisellik ergenlerin kendine bağlılık duygusunu da bozmaktadır (Schave & Schave, 1989, s. 2). Bu nedenle ergenlik döneminde ailelere çok önemli bir rol düşmektedir. Çünkü bu dönemde yaşanan olumlu ve olumsuz her durumun izi kalıcı olmaktadır ve ergenin yaşam boyu tüm süreçlerine etki etmektedir.

Aileler ergenlik döneminde destekleyici, katılımcı, otoriter olmayan ancak tamamen serbest de bırakmayan bir tutum sergileyerek çocuklarını anlamaya çalışmalıdır. Aileler çocukları ile uyum içinde olmaya, onların yeni bir dönemde olduğunu anlamaya gayret göstermelidir. Eğer ergenlik döneminde çocuklar ailelerinden yeterli desteği göremezse, sürekli çatışma içerisinde olursa, aralarındaki iletişim olumsuz yönde etkilenirse, ailesinden hakaret işitir ve şiddete maruz kalırsa, çocuklar kendisini mutsuz, yalnız, çaresiz ve işe yaramaz hissedebilmektedir. Bu gibi duyguları hisseden çocukların psikolojisi olumsuz yönde etkilenmekte, sonuçları ise çarpıcı derecede ağır olabilmektedir. Ergenlik döneminde mutluluktan uzak, iletişime kapalı ve şiddet uygulayan aileler ile büyüyen çocuklar, bunların sonucunu ömür boyu taşıyabilmekte, benlikleri olumsuz yönde değişmektedir. Spriggs, Iannotti, Nansel,

Haynie'ye göre (2007, s. 284), ergenlerin aile ortamı zorbalık davranışını etkileyebilmektedir. Ebeveyn sıcaklığının düşük olması, ebeveynler arası uyumun olmaması ve tek ebeveynli aile yapısı ergenlerin zorbalık davranışıyla paralellik göstermektedir. Bunlara ek olarak aile içi şiddet, ergenlerin saldırgan davranışını modellemesine ve normalleştirmesine yol açmaktadır.

Ergenlik dönemi ile zorbalık arasında bazı ilişkiler bulunmaktadır. Ergenlik döneminde ailesinden ve çevresinden gerekli desteği göremeyen bireyler psikolojik olarak yıpranmaktadır. Psikolojik sorunlar yaşayan birey, sorunlarını başkalarına yansıtmaya meyillidir. Bu durumun sonucunda psikolojik sorunlar yaşayan, ailesiyle iyi ilişkilere sahip olmayan, ev ortamında psikolojik ve fiziksel şiddet gören bireyler akranlarına karşı öfke ve nefret beslemeye, saldırmaya, zorbalık yapmaya başlamaktadırlar. Zorbalar, kurbanlarını daha sessiz, sakin, utangaç ve duygusal akranları arasından seçerek saldırganlıklarının etkisinin daha fazla hissedilir ve yıkıcı olmasını amaçlamaktadırlar. Böylece kendi yaşadığı mutsuzluğu, huzursuzluğu, problemleri ve şiddeti başkasına yansıtarak kendilerini rahatlatmaya çalışmaktadırlar. Sitsema ve arkadaşları (2009), çocukların zorba olarak bir zorbalık ilişkisine dahil olma olasılığının, özellikle ergen erkekler arasında yüksek derecede statü hedefleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Milosevic (2018, s. 33), "uzun bir süre boyunca mağdur olanlar sosyal hiyerarşinin alt kademelerine düşebilirken, başarılı bir şekilde zorbalık yapanlar daha yüksek bir statü elde edebilmektedir" demiştir.

Ergenlik dönemi hakkında çalışmalar yapan Pellegrini (1995), ilkokul ve ortaokul çağının, çocuklarda en fazla akran zorbalığının görüldüğü dönem olduğunu savunmuştur. Pellegrini (1995), yaptığı gözlemlerde ilk ve orta okullardaki gençlerin, erken ergenlik döneminde akranlar arası etkileşimde fiziksel olarak iddialı davranışların kullanımının arttığını gösteren kanıtlar elde etmiştir. Bu kanıtlara örnek olarak ise erken ergenlik döneminde, çocukluk dönemindeki gözlemlerden farklı olarak, sert ve yuvarlanmaya meyilli oyuna eğilimin artması verilebilmektedir. Bu tür sert oyunlar saldırganlıkla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu ve benzeri, fiziksel olarak güçlü davranışlar aynı zamanda bu yaştaki gençler için akran liderliği veya hakimiyet ile ilişkilidir

Özetle bireyler ergenlik döneminde arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçirmeye çalışmakta, arkadaşlarıyla olan ilişkilerine çok büyük önem vermektedir. Bireylerin ergenlik döneminde arkadaşlarıyla geçirdikleri zaman miktarında büyük bir artış, ebeveynleriyle geçirdikleri zaman miktarında ise keskin bir düşüş söz konusudur

(Steinberg, 2013, s. 157). Arkadaşlarıyla paylaşımlar yapmaya, birlikte zevk alacakları aktiviteler gerçekleştirmeye özen göstermektedirler. Adeta ikinci aileleri olan arkadaşlarıyla vakit geçirmek, onlar için dertlerinden, sıkıntılarından uzaklaşmaya, mutlu olmaya yardımcı bir unsurdur. Bireyler arkadaşlarının gözünde de iyi bir konuma erişmeye gayret etmekte, arkadaşlarının sevgisinin daima sürmesi için çalışmaktadır. Bu nedenle arkadaşları için benzer şeylerden hoşlanmaya, benzer davranışlar sergilemeye başlamaktadırlar. Eğer bireyin arkadaşı iyi huylu, iletişime açık ve yardımsever ise birey de bu özellikleri taşımaya başlamaktadır. Ancak bireyin arkadaşı saldırgan, alkol ve sigara tüketen, zorbalık yapan biriyse, birey de ister istemez bu yönde davranışlar edinmektedir. Yani zorbalar, çevresindeki kişileri de etkilemekte, onları da zorbalık davranışlarına alıştırmaktadır. Böylece zorbaların arkadaşları da birer zorbaya dönüşmektedir. Örneğin Bayer, Hjalmarsson ve Pozen (2009), çocuk suçluların birbirleri üzerindeki etkilerini ölçmek için iki yıl süren bir araştırma gerçekleştirmiştir. Florida'da bulunan bir ıslahevinde 169 çocuk ve burada hizmet veren 8.000'den fazla kişiye ilişkin veriler ışığında hırsızlık, küçük hırsızlık, ağır suçlar, uyuşturucu suçları, ağırlaştırılmış saldırı ve ağır cinsel suçlar için akran etkilerine dair oldukça güçlü kanıtlar elde etmiştir.

2.2.2. Aile Yapısıyla Bağlantılı Faktörler

Bireyin, toplumun ve hatta insanlığın temel değerlerini oluşturan ilk ve en önemli eğitim süreci aile içerisinde başlamaktadır. Birey aile içerisinde aldığı temel eğitimine dayanarak tüm yaşamsal yolculuğunu, hayatı yorumlayışını, toplumsal meselelere bakışını, maddi ve manevi değerlerini, örf, adet ve geleneklerini oluşturmaktadır. Hatta öyle ki ileriki hayatında alacağı eğitim sürecini yaşamı boyunca aile içi eğitim üzerinden geliştirmektedir. Karşılaşacağı konu ve durumlar karşısında en temel referanslarını aile içi eğitimden ve belli bir yaşa kadar aldığı formasyon üzerinden gerçekleştirmektedir. Ebeveynlerinden edindiği görgü kuralları ve normlar, iş, evlilik ve özel hayatında çoğu zaman bireyler açısından en geçerli değerler haline gelmektedir. Önce bireyin yaşamını, kararlarını, hedeflerini belirlemekte baskın ve öncelikli olan aile içi eğitim, sonrasında toplumun ve buna bağlı olarak tüm insanlığın çevre, doğa ve kent yaşamı üzerindeki tasarruflarının da belirlenmesinde etkin olmaktadır.

Çocuklar okulda gerçekleştirdikleri davranışları ailelerinden öğrenirler ki bu davranışlar şiddet içeren veya ılımlı davranışlar olabilmektedir. Aile, özellikle gençken

insanların aldığı sosyal destek ve şefkatin ana otoritesidir. Dolayısıyla, aile aynı zamanda bir çocuğun sosyalleşmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Ovejero, Yubero & Larranaga, 2016, s. 13). Bu yönüyle aile içi iletişim, kişinin yaşamına etki edeceği pozitif yönleriyle sağlıklı bir birey ve toplum düşüne katkı sağlarken, bu eğitimin yetersiz ve olumsuz olması durumunda başta çocuklar olmak üzere bireylerin olumsuz ve saldırganca duygu, düşünce ve eylemlerinin nedeni olmaktadır.

Bireyler her yaşta aile desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Ebeveynleri ile her türlü konuda iletişim kurabilen, ailesi ile arasında kuvvetli bağlar bulunan bireyler kendilerini güvende hissetmektedirler. Aile desteği her yaşta ihtiyaç duyulan bir kavram olmasına karşın, özellikle ergenlik döneminde çok kilit bir öneme sahiptir. Ergenlik döneminde hassas süreçlerden geçen birey, ailesinden çok arkadaşlarına yaklaşsa da ailesinin onunla ilgili olmasını, ona her konuda destek vermesini, güveneceği ve sığınacağı bir liman olarak ailesinin varlığından emin olmak istemektedir. Ergenlerin özellikle psikolojik gelişiminde en büyük görev ebeveynlere düşmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının bu yoğun ve zor ama aynı zamanda çok yaratıcı ve ödüllendirici yaşam evresinde hayatta kalmalarına yardımcı olma kapasitesi çok önemlidir (Schave & Schave, 1989, s. 21). Aileler ergenlik döneminde çocuklarına ne kadar yardımcı olursa, hata yaptığında onun elinden tutup ayağa kaldırırsa, ev dinamiklerinde ergene ne kadar söz hakkı verir ve görüşlerinin önemli olduğunu hissettirse, çocuğu ile iş birliği içerisinde olursa ve her koşulda onu koşulsuz seveceğini hissettirirse çocuklar ergenlik dönemini o kadar rahat geçirir ve kimliğinin oluşma sürecinde olumlu özellikler edinirler.

Ebeveyn-ergen ilişkileri ve etkileşimleri üzerine yapılan araştırmalar, en sağlıklı ailelerin, ergenin aileye duygusal olarak bağlı kalırken bir özerklik duygusu geliştirmesine izin veren aileler olduğunu göstermektedir. Ergenlik dönemi boyunca, ergenlerin kardeşleriyle ilişkileri daha eşit ancak daha mesafeli ve duygusal olarak daha az yoğun hale gelmektedir. Ergenlerin kardeş ilişkilerinin kalitesi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesinden etkilenir ve her halükârda ergen-kardeş ilişkilerinin kalitesi ergenlerin ruh sağlığını ve akran ilişkilerini etkiler (Steinberg, 2013, s. 135). Yani ebeveynler çocuklarına artık büyüdüklerini ve kararlarının ve davranışlarının sorumluluğunu alacak yaşa geldiklerini hissettirecek kadar özgürlük alanı tanımalı ancak ergenin tamamen kendini yetişkin sanarak bilgisinin ve tecrübesinin olmadığı konularda plansız hareket etmesini önleyecek kadar sınırlar koymalıdır. Ayrıca ergenlik döneminde kardeş ilişkisi de büyük önem taşımaktadır. Ergenlik döneminde ergenin

kardeşiyle arası ne kadar iyiyse, iletişimi ne kadar kuvvetli ve sevgi bağları sağlam ise bu durum ergeni olumlu olarak beslemektedir. Kimi zaman ergenin ebeveynleri ile olan ilişkisi kötüye gittiğinde ya da ergen problemlerini, özel hayatını ebeveynleriyle paylaşacak kadar yakınlık hissetmediğinde kardeş sevgisi ve desteği devreye girmektedir. Ergen ebeveynleri ile paylaşamadığı durumları kardeşi ile paylaşarak rahatlayabilmekte, arkasında bir destekçisi olduğunu bilerek kendisini güçlü hissetmektedir.

Zorbalık veya saldırganlık yaratan faktörler arasında, genel olarak kötü çocukluk koşulları ve özellikle çocuk yetiştirmenin belirli biçimleri ve aile sorunları önemlidir. Boşanmaya yol açıp açmadığına bakılmaksızın ebeveynler arasında sık sık yaşanan çatışmalar, anlaşmazlıklar veya açık tartışmalar çocuklar için güvensiz ilişkiler yaratacaktır (Olweus, 1993, s. 43-46). Ergenlik döneminde aile desteğini hissedemeyen, ailesinden sevgi görmeyen, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan çocuklar, akranlarına karşı zorbalık gösterme eğilimindedirler. Baldry ve Farrington (2000, s. 25) yaptıkları bir araştırmada zorbaların ebeveynleri ile diğer ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerine göre daha fazla anlaşmazlığa düştüğü sonucuna varmıştır. Ayrıca zorbaların aileleri, zorba olmayan ailelere göre daha baskıcı, otoriter, sık sık cezalandırmaya başvuran ve çocuklarına karşı çok az ya da neredeyse hiç destek vermeyen ebeveynlerden oluşmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre zorbaların ebeveynleri de genellikle birbirini desteklememekte, birbirleriyle farklı fikirlerde olarak anlaşmazlığa düşmektedir. Aile yaşamı içerisinde huzursuz, sürekli kavga ve şiddete uğrayan çocuklar bundan oldukça olumsuz etkilenmekte, bu olumsuz etkilerini de sosyal yaşamlarına taşımaktadır. Ailesinde şiddet gören çocuk bunu normalleştirmekte, kendisi de arkadaşlarına şiddet uygulamaktan imtina etmemektedir. Destek, iletişim ve sevgi içeren ebeveyn ve çocuk ilişkisinin, okullarda geçekleştirilen akran zorbalığının işleyişini ve mağduriyetini azalttığını göstermektedir (Rajendran, Kruszewski & Halperin, 2016, s. 188).

Ebeveynlerin çocuklarına karşı anlayışsız olduğu, en küçük hatalarında dahi çok büyük fiziksel cezalar verdiği, disiplin odaklı ve sürekli kendi otoritesini meşrulaştırmak adına sert davranışlar sergilediği bir ebeveynlik tarzı, çocukların davranışlarını da olumsuz olarak etkilemekte, onları saldırgan davranışlara itmektedir. Olweus (1993, s. 40), ebeveynlerin fiziksel cezalandırma ve şiddetli duygusal patlamalar gibi ‘iktidar iddialı’ çocuk yetiştirme yöntemlerini kullanmasının çocuğun saldırganlık düzeyini arttırdığını savunmaktadır. Yani sonuç olarak şiddet, şiddeti

doğurmaktadır. Sert, disiplin odaklı ve otoriter ebeveynlik tarzında, çocuklara karşı sert davranışlar söz konusu olmaktadır. Patterson, Dishion ve Bank'e göre (1984, s. 255) anti-sosyal kişilik bozukluğuna sahip erkek çocukların ebeveynleri hem yoğun bir şekilde cezalandırmaya meyillidir hem de çocuklarını cezalandırma olasılığı diğer ebeveynlere göre daha yüksektir.

Çocuklarıyla iletişime kapalı, sert cezalar vermekten çekinmeyen ebeveynler ne yazık ki çocuğun bilişsel gelişimine ve kişilik oluşumuna olumsuz etki etmektedir. Şiddete alışan, ev hayatında sürekli şiddete maruz kalan, sert cezalar nedeniyle sürekli baskı altında olan çocuklar bu durumu bastırmak amacıyla kendi gördüğü şiddeti başkalarına yansıtabilmektedirler. Bunun sonucunda da okullarda akran zorbalığı gün geçtikçe artan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Georgiou'ya göre (2008, s. 214), çocukla sıcak bir ilişkinin olmaması, soğukluk, kayıtsızlık ve hatta düşmanlık ve reddedilme ile karakterize edilen ebeveynlik uygulamaları oldukça zararlıdır. Çocuğun ihtiyaçlarını bilmek ve cevap vermek, sıcak, samimi ve kabullenici bir ilişki kurmak, çocuğun sorunlarını tartışmak için daima hazır olmak ve zorluklara karşı yardımcı olmak zorbalık davranışının karşısında, önleyici bir güç olarak durmaktadır. Ebeveynlerin, çocuklarının davranışlarını doğrudan denetleyemediği durumlarda bile, ebeveyn ile çocuk arasındaki pozitif ilişki veya bağ, gençleri sapkın faaliyetlere katılmaktan alıkoyabilmektedir (Hinduja & Patchin, 2013, s. 712)

Yapılan bazı araştırmalar neticesinde ebeveynlerin suçlu olması ya da hapis cezası alması gibi durumların çocukların psikolojisi üzerinde büyük bir etki bıraktığı, çocuklarda davranışsal bozukluklara neden olduğu sonucuna varılmıştır. Ebeveyn hapsi, çocuklarda anti sosyal davranışı, suç işlemeyi, akıl sağlığı sorunlarını, uyuşturucu kullanımını, okul başarısızlığını tetikleyebilmektedir. Ebeveyn hapsi bu sonuçlara birkaç süreç yoluyla neden olabilmektedir. Bunlar; ebeveyn-çocuk ayrılığının travması, çocukların ebeveynlerinin bir suçlu olduğunun farkına varması, hapis cezasının neden olduğu ekonomik zorluk, kalan ebeveynin otoriter bir tavır sergilemesi, okulda ve çevresinde damgalanma korkusu ve hapisteki ebeveyn ile görüşmeye devam ederek bu temasın sürdürülmesine dahil olan streslerdir (Murray & Farrington, 2008, s. 135).

Patterson (1982), "Sosyal öğrenme teorisine ve özellikle sosyal etkileşimli öğrenme teorisine göre, akranlarla uyumsuz ve saldırgan sosyal etkileşimlerin, bozulmuş ve çatışmalı aile dinamiklerinden kaynaklandığı iddia edilebilir" şeklinde düşünmektedir. Ebeveynlerin boşanması ve ailelerin parçalanması çocuklar üzerinde birtakım olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Boşanma üzerine yapılan araştırmalar,

ebeveynleri boşanmış ergenler için en büyük zorluk döneminin olaydan hemen sonraki zaman olduğunu ve bunun büyük ölçüde çocuğun evlilik çatışmasına maruz kalması, ebeveynliğin bozulması ve aile stresinden kaynaklandığını göstermektedir (Steinberg, 2013, s. 148). Ebeveynlerin boşanmasının ardından tek bir ebeveyni ile yaşamaya başlayan çocuk kendini kötü hissetmekte, yaşadığı bu değişime uyum sağlamakta zorlanabilmektedir. Ebeveynleri ayrılmış çocuklarda daha az gördüğü ebeveynini özleme, ona ihtiyaç duyma, her iki ebeveyni ile yaşayan akranlarına özenme gibi durumlar sıklıkla görülmektedir. Bu ayrılık sonucu farklı bir mahalleye hatta farklı bir şehre taşınma durumları gerçekleşebilmektedir. Bunun sonucunda da çocuğun tüm çevresi, okulu ve arkadaşları değişebilmektedir. Yeni çevresine uyum sağlamada zorlanan çocuklar, bu duruma alışana kadar büyük sıkıntılar çekmekte, yeni bir okula başlamaya ve yeni arkadaşlar edinmeye korkmaktadırlar. Anne ya da babası yeniden evlenmeye karar vermiş olan bir çocuk, bu durumdan dolayı da strese girebilmekte, eve yeni gelecek kişiye alışmakta güçlük çekebilmektedir. Ergenlik yıllarında yeniden evlenme, aileler yeni üvey ebeveyn ilişkisine uyum sağlayamadığında son derece stresli olabilmektedir (Steinberg, 2013, s. 145). Özellikle de bu durum bir erkek çocuğun başına geliyorsa ve eve yeni gelen kişi bir erkekse, aralarında bazı otorite problemleri görülebilmektedir. Tüm bu sıkıntılı süreçler sonucunda çocukların psikolojisi olumsuz olarak etkilenmekte, çocuklar agresifleşmekte ve sinirini kendinden güçsüz gördüğü akranlarından çıkarabilmektedir. Hatta zamanla zorbalar yalnızca akranlarına zorbalık yapmakla kalmayıp daha da ileri giderek birer suçluya dönüşebilmektedir.

Yaşadığı ailesel problemler konusunda destek alamayan, dertlerini kimseyle paylaşamayan, sevgi görmeden bu süreçleri atlatmaya çalışan çocuklar birer suçlu çocuğa dönüşebilmektedir. Bu çocuklarda ilk olarak akranlarına zorbalık yapma ile başlayan süreç sonrasında dozunu artırarak çevresindeki herkese karşı saldırgan davranışlarda bulunma, vandalizm, hırsızlık, sigara ve alkol kullanımı, uyuşturucu madde kullanımı gibi hiç istenmeyen durumlara yol açabilmektedir. Farrington (2005, s. 182), bozulmuş aile yapısı, zorbalık ve suç ile çocuk arasındaki ilişkinin varlığını üç ana teori ile açıklamaktadır. Bunlardan ilki olan travma teorileri, bir ebeveyn kaybının, en yaygın olarak ebeveyne bağlanma üzerindeki etkisinden dolayı, çocuk üzerinde zarar verici bir etkiye sahip olduğu düşüncesidir. İkinci teori olan yaşam teorileri, stresli deneyimler dizisi olarak ebeveyn ayrılığı, ebeveyn kaybı, ekonomik koşullarda meydana gelen bozulmalar, ebeveyn figürlerinde değişiklikler gibi çoklu stres faktörlerinin etkilerine odaklanır. Üçüncü ve son teori olan seçim teorileri, bozulmuş

ailelerin, ebeveyn çatışması, kriminal veya antisosyal ebeveynler ve zayıf çocuk yetiştirme yöntemleri gibi faktörlerin suçlu çocuklar ürettiğini savunmaktadır.

Çocuklarını akran zorbalığından korumak için ebeveynlerin birtakım önlemler alması gerekmektedir. Bu bağlamda en önemli nokta samimi ilişkilerdir. Ebeveynleri ile sağlam ve samimi ilişkiler geliştirebilen çocuklar, kendilerini güvende hissetmekte ve herhangi bir zorbalık davranışıyla karşılaştığında bu durumu paylaşabilmektedir. Ebeveynleriyle iletişimi ve ilişkisi kuvvetli olan çocuklar daha az endişeli olma eğilimindedir. Olweus (1993, s. 43), endişeli ve güvensiz bir çocuğun mağdur olma riskini azaltmak için, ebeveynlerin çocuklarına daha fazla bağımsızlık, daha fazla özgüven ve akranları arasında kendisini gösterme yeteneği için yardım etmeye çalışmasının önemini vurgulamaktadır.

2.2.3. Çevresel Faktörler

Çocuklar ve ergenlerin yetişmesi sürecinde sosyalleşmelerini sağlayacak olan en önemli etken içinde bulundukları çevresel ilişkilerdir. Dolayısıyla çevre ilişkilerinin kişilerin bireysel ve psikolojik gelişimleri üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Hatta çevresel koşulların en az kalıtsal etkiler kadar ve hatta belki de daha fazla olacak şekilde bireyin hayatına etki ettiği bilinmektedir. Hal böyle iken çocuklar ve özellikle ergenlerin içerisinde bulundukları çevrede bulunan diğer kişilerin kimler oldukları büyük önem arz etmektedir. Harris (1995), sanayileşme ve modernleşmenin akran gruplarını daha önemli hale getirdiğini ve akran gruplarının ergenlerin yetişkinlik için sosyalleşmesinde hayati bir rol oynadığını düşünmektedir.

Çağdaş toplumlarda, ergenler arkadaşları veya akranları ile daha fazla zaman geçirmektedirler. Akran grupları, 20. yüzyılda ergen gelişimi üzerinde, yaş ayrımının yaygın olmadığı ilk dönemlerden çok daha önemli bir etki haline gelmiştir. 20. yüzyılda zorunlu orta öğretimin yaygınlaşması gibi birçok faktör akran gruplarının yükselişine katkıda bulunmuştur (Steinberg, 2013, s. 154). Günlerinin büyük bir bölümünü okulda geçiren bireyler, doğal olarak buradaki akranları ile çok fazla zaman geçirmekte, ister istemez birçok şey paylaşmaktadırlar. Günün uzun bir zaman dilimini birlikte geçirmenin bir sonucu olarak da akranlar birbirlerini yakından tanımaya başlamakta, birçok ortak faaliyette bulunmakta ve bunun sonucunda da arkadaşlık ilişkisi geliştirmektedirler. Bu arkadaşlık ilişkisi kimi zaman yüzeysel olurken kimi zaman da oldukça derinlikli ve sevgi dolu bir ilişkiye dönüşmektedir. Arkadaşlık ilişkisi

derinleştikçe ve bireyler birbirini sevdikçe, güvendikçe, paylaşımlar yaptıkça bu ilişki daha da pekişmektedir. Bunun sonucunda da bireyler, ailelerinden daha çok arkadaşlarıyla vakit geçirmektedir. Uzun süre birlikte vakit geçiren bireyler doğal olarak birbirini etkilemekte ve birbirinden etkilenmektedir. Ortak aktiviteler gerçekleştirdikçe aynı şeyleri sevme ve aynı şeyleri sevmeme eğilimi göstermektedir. Eğer bireyin arkadaşı yardım sever, arkadaş canlısı ve pozitif enerjili biriyse, birey de arkadaşından etkilenerek aynı özelliklere sahip olmaya başlamaktadır. Bunun tam tersi eğer arkadaşı huysuz, saldırgan, nefret dolu ve zararlı alışkanlıklara sahip ise birey de arkadaşından etkilenerek negatif bir değişim yaşamaktadır. Bu duruma ergenlik döneminin etkilenmeye açık yapısı da eşlik edince bireyler ve arkadaşları adeta birer kopyaya dönüşmektedirler. Goffman da (1951, s. 195) aynı sosyal statüdeki kişilerin benzer bir davranış modeline sahip olma eğiliminde olduğunu savunmaktadır.

İyi bir arkadaşa sahip olmak, zorbalık mağduriyeti açısından koruyucu bir etkiye sahiptir. Bir birey, iyi ve yakın arkadaş olarak nitelendirdiği bir arkadaşa, dosta sahip olduğu sürece kendini asla yalnız hissetmeyecektir. Kimi zaman yakın arkadaş olarak görülen arkadaşlar, aileden ve kardeşler daha yakın olarak görülebilmektedir. Özellikle ergenlik döneminde çocuklar, dostları ile tüm sorunlarını, sırlarını ve özel hayatlarını paylaşmaktadır. Ergenlik döneminde bireyin, ilk flörtlerini, yaşadıkları özel olayları, başlarına gelen kötü şeyleri, ailesi ile yaşadıkları sorunları vb. durumları paylaştığı kişi çoğu zaman kişinin arkadaşı olmaktadır. Bu nedenle yakın bir arkadaşlık ilişkisi zorbalık için kurban olarak seçilmenin önüne geçmekte, bireyler için bir güç, moral ve motivasyon kaynağı olmaktadır.

İyi arkadaşlıkların etkilerinin iyi olması gibi kötü arkadaşlıkların etkileri de kötü olmaktadır. Bireyler kötü, bencil, nefret dolu ve şiddete meyilli kişilerle arkadaşlık kurmaya başladıkça kendileri de arkadaşlarına benzeyerek iyi özelliklerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamaktadır. Arkadaşının çevresine ve hayata karşı nefret dolu tavırlarını gören bireylerin çevrelerine bakışı değişmektedir. Aynı arkadaşları gibi her şeye sinirlenen, en ufak problem karşısında öfke ile dolan, huylarını ve davranışlarını beğenmedikleri kişiden nefret eden ve bunu da davranışlarıyla gösteren kişilere dönüşmektedirler. Özellikle çevreye karşı aşırı duyarlı bir dönem olan ergenlikte, anti sosyal ve risk alma davranışıyla bağlantılı anahtar bir akran faktörü, ergenlerin sapkın akranlarla katılımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sapkın akranlarıyla sosyalleşen ve arkadaşlık kuran ergenlerin, davranış sorunları da dahil olmak üzere çok çeşitli psiko-sosyal uyum sorunları geliştirme riskinin arttığını gösteren güçlü kanıtlar

bulunmaktadır. Özellikle, orta çocukluk döneminde erken yaşta akran reddi veya sorunlu akran ilişkileri yaşayan çocukların ergenlik döneminde sapkın akranlarla ilişki kurma riskinin artabileceği öne sürülmüştür (Fergusson, Woodward & Horwood, 1999, s. 358).

Zorbalar kurbanlarını genellikle çok fazla tanınmayan, popüler olmayan ve kimsenin varlığından ve yokluğundan etkilenmediği, silik tiplerden seçmektedirler. Kurbanlar çoğu zaman popüler olmayan, sohbetlere ve toplu faaliyetlere katılmayan kişilerdir. Düşük benlik saygısına sahip olan mağdur çocuklar, kalabalıklara karışmakta güçlük çekmekte ve çekinmektedir. Akran zorbalığı ve zorba-kurban ilişkisine yönelik yapılan araştırmalar, arkadaş çevresinde popüler olmayan ve geri çekilmiş çocukların, yüksek seviyede kaygı bozukluğundan mustarip olduğunu ve diğer çocukların yanında kararsız olduklarını, genellikle bir sohbete veya toplu halde yapılan bir etkinliğe nasıl gireceklerini bilmeden grubun etrafında dolaştıklarını göstermektedir (Rubin vd. 1990). Aslında akranlarıyla kaynaşmak, onlarla arkadaş olmak, gruplar halinde yapılan etkinliklere katılarak kendisine bir arkadaş grubunda yer bulmak isteyen kurbanlar, yalnızca bunu gerçekleştirmek için yeterli güdülenmeye sahip değillerdir. Sosyalleşmeye yönelik bazı çekinceleri bulunmakta olan kurbanlar gruplara katılmaya dair bir adım attıkları taktirde kimse tarafından istenmemekten, sevilmemekten ve dışlanmaktan korkmaktadırlar.

Hodges, Malone ve Perry (1997) kurban olma riskini hafifleten üç arkadaşlık faktörü olduğunu savunmaktadır. Bu faktörler; arkadaş sayısı, arkadaşların kalitesi ve genel akran grubunun bir parçası olmak şeklindedir. İlk faktör olan arkadaş sayısı, kurbanın arkadaş sayısının niceliği ne kadar fazlaysa zorbalığa uğrama ihtimalinin o denli azaldığını ifade etmektedir. Kurban yalnız kalmazsa, birçok arkadaşı ile vakit geçirerek bir gruba ait olduğuna dair imaj çizerse zorbalar tarafından hedef olarak seçilmekten kurtulabilmektedir. İkinci faktör olan arkadaş kalitesi ise kurbanın arkadaşlarının niteliği ile ilgilidir. Kurbanın arkadaşları ne kadar iyi huylu, sevecen ve destekleyici olursa bu durum kurbanı o kadar olumlu etkilemekte ve desteklendiğini hissettirmektedir. Böylece kurban yalnızlık hissine kapılmayarak kendini iyi hissetmekte, bu durum benlik saygısına pozitif yönde etki etmektedir. Son faktör ise kurbanın genel arkadaş grubunun bir parçası olmasıyla birlikte zorbalığın hedefi olmaktan o kadar uzaklaştığını anlatmaktadır. Çünkü zorbalar çoğu zaman yalnız, bir arkadaş grubuna dahil olmayan kişilere saldırmaktadır.

Sonuç olarak çocukların tıpkı ailede olduğu gibi çevre açısından da sağlıklı, hoşgörülü, özgür düşünceye sahip, eleştirel davranabilen, ifade çokluğunu ve demokratikliği barındıran pozitif etkiler bırakacak çevre ve ortamlarda bulunmasına özen gösterilmelidir. Bu gibi ortamlarda hem zorba kimselerin bulunması güçtür hem de çocukların karakteristik özellikleri ileriki hayatlarında onlara kolaylık yaşatabilecek bir biçimde gelişecektir.

2.3. Dijital İletişim Teknolojileri ve Siber Zorbalık

Dijital iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, internet ve bilgisayar tabanlı iletişim sistemlerinin yaygınlaşması, bilginin üretimi ve dağıtımının saniyeler içerisinde gerçekleşmesi gibi ilerlemeler, bireylerin ve toplumların gündelik yaşam pratiklerini köklü değişimlere uğratmıştır. Özellikle de bireylerin haberleşme, bilgi paylaşımı, gündem takibi ve eğlence gibi amaçlar için kullanmış olduğu iletişim araçları büyük bir kültürel dönüşümü mümkün kılmıştır. Artık gazete, dergi gibi yayınlar internet üzerinden takip edilmekte, dizi ve filmler, bilgisayar ve tablet gibi araçlar üzerinden izlenmekte, alışveriş e-ticaret sitelerinden yapılmakta, mesajlaşma ise sosyal medya mecraları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Çocuklar ve gençler, interneti ve sosyal medya mecralarını daha fazla kullanma eğilimi göstermektedirler. Çevrimiçi oyunlar, sosyal paylaşım siteleri, video paylaşım siteleri, sosyal medya platformları, forumlar ve sözlükler gibi birçok mecra, çocukların ve gençlerin ilgisini çekmektedir. İnternet kullanan ergenlerin yaklaşık %80'i sosyal medya platformlarını kullanmaktadır (Steinberg, 2013, s. 244).

İnternet bilgiye hızlı ve kolay erişme, online eğitim, haberleşme, ulusal ve uluslararası gündemi takip etme, araştırma yapma gibi sayısız olumlu özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Öğrenciler internet aracılığıyla ödevlerini yapabilmekte, çeşitli kaynaklara ulaşabilmekte, gazete ve dergi gibi yayınları takip edebilmekte, online eğitim ve kurs programlarına katılabilmektedir. Araştırmacılar ve akademisyenler de araştırmalarını internet sayesinde gerçekleştirebilmekte, farklı dillerdeki kaynaklara saniyeler içerisinde ulaşabilmekte, bu kaynakların çevirisini yapabilmektedirler. Herhangi bir mesleğe mensup olan insanlar da mesleki araştırmalarını, bilgi eksikliklerini internetten tamamlayabilmekte, online olarak mesleki işlerini yapabilmektedirler. Tüm bu fonksiyonlar doğrultusunda bakıldığında internet doğru kullanıldığında hayatı kolaylaştırmakta, birçok konuda zaman tasarrufu sağlamakta ve

bilgi donanımına olumlu yönde katkı sunmaktadır. Fakat internetin uçsuz bucaksız dünyası ve denetlemesi oldukça zor olan yapısı, kötü niyetli ve saldırgan kişilerin eylemlerini rahatça gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır.

Dijital iletişim teknolojileri vasıtasıyla bireyleri sistematik bir şekilde kasıtlı olarak rahatsız etmek, saldırgan davranışlarda bulunmak, iftira, hakaret ve alay içeren mesajlar göndermek veya gönderiler yayınlamak siber zorbalık olarak adlandırılmaktadır. Hinduja ve Patchin (2009), siber zorbalığı cep telefonu, bilgisayar gibi elektronik araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilen, kasıtlı ve sistematik olarak tekrarlanan bir zarar verme yöntemi şeklinde açıklamıştır. Geleneksel zorbalıkta yüz yüze gerçekleştirilen kasıtlı ve tekrarlanan zarar verme işlemi artık cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi teknolojik araçlar ile gerçekleştirilmektedir. Her iki zorbalık türünde de isteyerek karşısındakini üzme ve zarar verme, sistematik ve tekrara dayalı olarak rahatsız etme bulunmaktadır. Elektronik zorbalık, e-posta, anlık mesajlaşma, sohbet odası, web sitesi veya cep telefonuna gönderilen dijital mesajlar veya görüntüler yoluyla yapılan zarar verici eylemleri içermektedir (Kowalski & Limber, 2007, s. 22).

Siber zorbalık; çevrimiçi zorbalık, elektronik zorbalık ve internet tacizi gibi benzer yapılarla ilgili genel bir terimdir. Literatürde, çoğu geleneksel zorbalığın tanımlarından türetilen çeşitli siber zorbalık tanımları sunulmuştur. Siber zorbalığın her tanımı, bir zorba tarafından bir elektronik cihaz türü aracılığıyla gerçekleştirilen bazı agresif, düşmanca veya zararlı eylemleri içermektedir. Siber zorbalığın en kapsamlı tanımı: başkalarına zarar vermek veya rahatsızlık vermek amacıyla sürekli olarak düşmanca veya saldırgan mesajlar ileten bireyler veya gruplar tarafından elektronik veya dijital ortamda gerçekleştirilen herhangi bir davranıştır (Tokunaga, 2010, s. 278). Daha kapsayıcı ve teknoloji dolayı zorbalığı ifade etmek için dijital zorbalık kavramı kullanılmaktadır.

Chadwick'e (2014, s. 4) göre, siber zorbalık doğrudan veya dolaylı bir şekilde gerçekleşmekte ve şunları içermektedir:

- Doğrudan taciz veya gözdağı,
- Kötü niyetli içeriğin yayınlanması,
- Sistem saldırısı (hackleme),
- Bir bireyi dışlamak için sistemlerin manipüle edilmesi,
- Yanlış tanıtmak veya karalamak için sahte kimliğe bürünme,
- Metin tabanlı ad arama,

- Taciz veya aşağılama,
- Aşağılayıcı fotoğraflar veya videolar göndermek veya yayınlamak,
- Bireylere yönelik fiziksel saldırıların videolarını paylaşmak.

Zorbalığın doğası son birkaç yılda çarpıcı biçimde değişmiştir. Geleneksel zorbalık tarihsel olarak okul içinde veya yakınında gerçekleşirken, 21. yüzyılda zorbalar, siber zorbalık olarak adlandırılan eylemler yoluyla akranlarına zarar vermek için teknolojiden yararlanmışlardır (Hinduja & Patchin, 2011, s. 728). Gençlerin çok büyük bir kısmı internette uzun süre vakit geçirmekte, bu alanı kendine bir boş zaman aktivitesi olarak görmektedir. Çocuklar ve ergenler, sosyal medya hesapları aracılığıyla kendi fotoğraflarını paylaşabilmekte, arkadaşlarıyla birbirlerine şarkı ve video gönderebilmekte, sosyal medya aracılığıyla mesajlaşabilmekte, sesli veya görüntülü arama yapabilmekte ve bundan zevk almaktadırlar. Ancak kimi zaman sosyal medya üzerinden kötü niyetli insanların saldırılarına maruz kalabilmektedirler. Günümüz gençlerinin hayatlarına bu kadar egemen olan çevrimiçi ortam, aynı zamanda akran istismarı için sık kullanılan bir mecradır. Siber zorbalık olarak etiketlenen, elektronik aracılı zorbalık, e-posta veya anlık mesajlaşma veya sosyal ağ sitelerinde ve sohbet odalarında mesaj göndermek şeklindeki cep telefonu aracılı mesajlaşmayı da kapsamaktadır. Genel olarak zorbalık gibi, siber zorbalık da doğrudan (yani hedefe tehditler veya kötü mesajla) veya dolaylı (yani kötü niyetli yorumlar, resimler ve özel mesajlar) olabilmektedir (Juvonen & Graham, 2014, s. 163). İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte giderek daha fazla insanın akranlarına daha az empati göstermesi durumu gittikçe yaygınlaşmaktadır (Ovejero, Yubero & Larranaga, 2016, s. 3).

2015 yılı Gençlik Risk Davranışı Gözetim Sistemi verilerine göre 9-12'nci sınıflardaki öğrencilerin beşte birinden biraz fazlası (%20,2) okulda zorbalığa uğradığını bildirirken, %15,5'i bu süre zarfında çevrimiçi zorbalığa maruz kaldığını söylemiştir (Hinduja & Patchin, 2018, s. 2). Geleneksel akran zorbalığından farklı olarak dijital akran zorbalığı çok daha kolay ve etkili bir şekilde gerçekleşmektedir. Web 2.0 dünyası, gençlerin içeriklerini oluşturmalarına, paylaşmalarına ve dünya çapında bir sahnede fikirlerini, düşüncelerini ve deneyimlerini ifade etmelerine olanak tanımıştır. Çevrimiçi ortamlara bu teknolojik araçlardan herhangi biri kullanılarak neredeyse her yerden, her zaman ve birçok cihazdan erişilebilmektedir. Bu erişim ev, iş, okul, kütüphaneler, kamu kurumları ve hatta kafeler ve mağazalar gibi çok çeşitli konumlardan sağlanmaktadır. Erişim kolaylığının çocuklara etkileri önemlidir.

Yetişkinler için çocukların çevrimiçi ortamlarını izleme yeteneği giderek daha zor hale gelmektedir (Chadwick, 2014, s. 6). Deneyimsiz, olgunlaşmamış genç kadınlar ve erkekler arkadaş edinme, flört edecek birilerini bulma ve bir gruba ait olma çabalarında cehalet veya kasıtlı kötü niyet nedeniyle çevrimiçi olarak uygunsuz bir şekilde hareket etme eğiliminde olabilmektedir (Chisholm, 2014, s. 80). Pew İnternet ve Amerikan Yaşam Projesi için yapılan bir ankete katılan gençlerin yarısından fazlası her gün çevrimiçi olarak zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bu gençlerin neredeyse yarısının (%45) kendi cep telefonu vardır ve üçte biri kısa mesaj yoluyla iletişim kurduğunu belirtmiştir (Kowalski & Limber, 2007, s. 22).

Willard'a göre (2005, s. 2) siber zorbalık, internet veya cep telefonu kullanıp zararlı materyaller göndererek veya yayınlayarak başkalarına karşı acımasız davranmaktır. O'na göre siber zorbalık 7 şekilde gerçekleşmektedir:

1) **Hararetli:** Çevrimiçi, öfkeli ve kaba bir dille elektronik mesajlar kullanarak kavga etmek,

2) **Taciz:** Tekrar tekrar saldırgan, kaba ve aşağılayıcı mesajlar göndermek,

3) **Siber Takip:** Tekrar tekrar zarar verme tehditleri içeren veya çok korkutucu mesajlar göndermek. Bir kişiyi kendi güvenliği açısından korkutan diğer çevrimiçi faaliyetlerde bulunmak,

4) **Aşağılama:** Birini çevrimiçi ortamlarda aşağılamak, itibarına veya arkadaşlıklarına zarar verecek acımasız dedikodular veya söylentiler yaymak,

5) **Kimliğe Bürünme:** Birinin hesabına girerek o kişi gibi davranmak ve kişiyi kötü göstermek, başını belaya sokmak veya o kişinin itibarına veya arkadaşlıklarına zarar vermek için mesajlar göndermek,

6) **İfşa ve Hile:** Birinin sırlarını veya utanç verici bilgilerini çevrimiçi olarak paylaşmak. Birinin sırlarını veya utanç verici bilgilerini kendisiyle paylaşması için kandırmak ve daha sonra çevrimiçi olarak kişinin özel bilgilerini paylaşmak,

7) **Dışlama:** Bir kişiyi arkadaş veya oyun grubu gibi çevrimiçi bir topluluktan kasıtlı olarak dışlamak.

Geleneksel zorbalık ile siber zorbalık iki noktada birbirinden ayrılmaktadır. Birincisi, siber zorbalar, sosyal ağ sitelerinde, sohbet odalarında ve mesaj panolarında geçici e-posta ve anlık mesajlaşma hesapları, anonimleştiriciler ve takma adlar kullanılarak sanal olarak anonim kalabilmektedirler. Buna rağmen, araştırmalar çoğu mağdurun, kendilerine kimin zorbalık yaptığını bildiklerini veya en azından bildiklerini sandıklarını ve çoğu zaman da kendi sosyal çevrelerinden biri olduğunu düşündüklerini

göstermektedir. İkincisi, siber uzamda nezaket sağlamak için burada gerçekleştirilen konuşmaları ve etkileşimleri denetleyen herhangi bir düzenleyici kurum veya makam yoktur, bu nedenle uygunsuz davranışların gerçekleştirilmemesi için caydırıcı bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu denetimsizliğe bağlı olarak, birçok genç, bilgisayarları ebeveynlerinin, öğretmenlerinin veya diğer yetişkinlerin izni dışında kullanmakta ve çevrimiçi olarak fazla denetim veya özel rehberlik olmadan internete katılmaktadır (Hinduja & Patchin, 2010, s. 615).

İnternetin kullanıcılara kimliğini saklama imkânı vermesi, siber zorbalık için oldukça büyük bir olanak sunmaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarında sahte kimlik bilgileriyle hesap açabilme olanağının olması, siber zorbalık girişiminde bulunabilecek potansiyeldeki bireyler açısından suiistimal edilmektedir. Kimliğinin deşifre olmamasına güvenen kişiler, kurban olarak seçtikleri kişilere zorbalık uygulamaktadırlar. Geleneksel zorbalık davranışlarına başka türlü giremeyecek olan öğrenciler, bunu elektronik medya aracılığıyla sunulan anonimliğe yanıt olarak çevrimiçi yapmaktadır (Tokunaga, 2010, s. 279). Okulda diğer arkadaşlarının, öğretmenlerinin ve şikâyet olması durumunda ebeveynlerinin zorbalık yaptığını öğrenmesinden korkan gençler, okullarda geleneksel yollar ile zorbalık yapmaktan çekinebilmektedirler. Tam tersi olarak okulda asosyal, yalnız ve farklı olarak nitelendirilen öğrenciler geleneksel zorbalık davranışında kurban rolü oynamaktadır. Böyle bir konumdayken zaten zorbalığın mağduru kendisi olduğundan sevmediği ve hoşlanmadığı kişilere karşı zorbalık davranışı gösterememektedir. Hal böyle olunca internet ortamında kimliğini ifşa etmeden zorbalık yapmak bu tip kurbanlar için oldukça cazip görünmektedir.

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve kullanımının oldukça yaygın bir hal alması öğrencilerin birbirleriyle hızlı bir şekilde iletişim kurmasını, bilgi alışverişi yapmasını, küresel çapta gerçekleşen olayların takibini yapabilmesini, çevrimiçi kitap ve kaynaklara erişmesini sağlamaktadır. Livingstone (2003) internetin çocuklar tarafından eğlence, eğitim ve eğitici eğlence amaçlarıyla kullanıldığını düşünmektedir. Ancak kimi zaman bu olumlu teknolojik özellikler, kötü niyetli kişilerin suiistimaline açıktır. Kowalski ve Limber (2007, s. 22) internet kullanımının yeni ilişkilerin geliştirilmesi ve mevcut arkadaşlıkların kolay sürdürülmesine yardımcı olduğunu düşünmektedir. Fakat internet kullanımının bazı olumsuz tarafları bulunmaktadır. Yüksek seviyelerde internet kullanımı, daha yüksek depresyon ve yalnızlıkla ilişkilidir. Ayrıca internetin en zorlayıcı ve tartışmasız en tehlikeli yönlerinden biri, insanların

başkalarıyla iletişim kurarken anonimliklerini korumalarına izin vermesidir. Ne yazık ki, insanların internette başka birinin yüzüne söylemeyecekleri mesajlar iletme olasılığı daha yüksektir. İnternet tarafından sağlanan potansiyel anonimlik tehdidi, insanların hedefin duygusal tepkilerini görememesi gerçeğiyle birleşir. Bu nedenle, insanların yorumlarının çok uzağa taşındığını veya yanlış yorumlandığını fark etmelerine neden olabilecek ağlama gibi tepkiler artık görünür değildir.

Valcke, Bonte, De Wever ve Rots (2010, s. 455), yaptıkları araştırma sonucunda internet risk alanını beşe ayırmıştır. Birincisi, internetin sosyal ilişkiler üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Araştırma, çocukların %42'sinin siber zorbalık veya siber tacizin kurbanı olduğunu göstermektedir. İkinci olarak, araştırma pornografiye, şiddete, küfürlü dile, istenmeyen biçimde maruz kalma vb. nedenlerden dolayı olumsuz duygusal etkilerin oluşacağına işaret etmektedir. Üçüncüsü, internet fiziksel sağlığı etkilemektedir. Örneğin, araştırma obeziteye, azalmış konsantrasyona ve kas ağrılarına işaret etmektedir. Dördüncüsü, araştırmalar zaman yönetimi üzerinde olumsuz bir etki gözlemlemekte, bunun sonucunda internet bağımlılığı ve okul görevlerinin ihmal edilmesi, aile faaliyetlerine daha az katılım gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Beşinci ve son olarak internet, tüketim ve ticari sömürü riskini ortaya koymaktadır.

Gençlerin sosyal ilişkilerinde ve iletişimlerinde teknoloji kullanımının olası zararları genellikle yabancılarla temas etme, bilgisayar virüsleri, bilgisayar korsanlığı, pedofili girişimler, e-reklam, cinsel sindirme, pornografik web siteleri, izinsiz kullanılan kameralar, maliyet, teknik başarısızlık ve diğer uygunsuz sitelere görüntülerin yayılması şeklindedir (Vandebosch & Van Cleemput, 2008). Gençler, internetin uçsuz bucaksız dünyasına giriş yaptıklarında yalnızca kendi başlarınadırlar. Yanlarında onları kötü niyetli insanlardan koruyacak, güvendikleri bir kimse bulunmamaktadır. Bu durum, internette faaliyet gösteren hasta ruhlu ve problemli kişilerin işini kolaylaştırmaktadır. Kötü niyetli ve birine kasıtlı olarak acı çektirmekten, zarar vermekten imtina etmeyen kişiler özellikle çocuk ve ergenleri istismar etmektedirler. Bu durum birçok farklı yöntem ile gerçekleşebilmektedir.

Genellikle zorbalık öyküleri şöyle gelişmektedir: Başkalarının isimlerini ve görüntülerini kullanarak açtığı sahte hesapla faaliyet gösteren kötü niyetli bir zorba, gençler ile internet üzerinden iletişim kurarak onlara kendini iyi bir arkadaş gibi tanıtabilmektedir. Sonrasında ise arkadaşlığı ilerleterek, bir flört ortamı oluşmasını sağlamaktadır. Kurbanın güvenini kazanana kadar ona çok iyi davranmakta, onu çok sevdiğine inandırmaktadır. Kurbanla arasında sağlam bir ilişki kuran zorba, zamanla

kurbandan özel fotoğraflarını paylaşmasını istemektedir. Arkadaşını kaybetmek istemeyen ve ona çok güvenen kurban, fotoğraflarını paylaşmakta bir sakınca görmemektedir. Fotoğrafları elde eden zorba artık gerçek niyetini belli ederek kurbana çeşitli tehditler savunmakta, istediklerini yapmazsa fotoğrafları ailesi, arkadaşları ve hatta tüm internet kullanıcıları ile paylaşmak için pornografik sitelere yükleyeceğini söylemektedir. Arkadaşları, ailesi ve tanımadığı birçok insanın bu fotoğrafları görmesinden korkan kurbanlar, ne yazık ki zorbanın isteklerine boyun eğmekte, söylediği her şeyi yapmaya çalışmaktadır. Bu durum ise zorbanın kurbanı daha da fazla istismar etmesine, saldırgan davranışlarının dozunu gitgide artırmasına neden olmaktadır.

Görünmezlik algısı, somut geri bildirim eksikliği ve yanlış davranışın rasyonelleştirilme kolaylığı ve rol oynama, siber zorbalığı ve siber tehditleri destekleyen çevrimiçi sosyal normların temelini oluşturmuştur. Bu normlar şunları içerir: Her şey anlatılabilmektedir. İnternette, kişisel sırların dünyanın görmesi için açıklanmasında bir sakınca yoktur. Sebep olabileceği zarara bakılmaksızın, çevrimiçi olarak başkaları hakkında ne istenirse söyleme özgürlüğü bulunmaktadır. Çevrimiçi olan sadece bir oyundur. Böylece kimse gerçekten incinmemektedir. Çevrimiçi olan şey çevrimiçi kalmak zorundadır (Willard, 2005, s. 4). İnternette zorbalık faaliyeti gösteren zorbalar tam olarak böyle düşünmektedir. İnternette yaşanan hakaretleri, alayları ve tehditleri adeta birer oyun olarak görmektedir. Fakat bu davranışların gerçek bir insanı ne kadar üzeceğinden ne kadar etkileyeceğinden ve bunun sonuçlarının ne kadar ağır olabileceğinden habersiz ya da habersiz gibi davranma eğilimindedirler. Bu yönüyle internet zorbalık için son derece uygun bir ortam haline gelivermiş olmaktadır.

2.4. Dijital Akran Zorbalığının Özellikleri

Akran zorbalığı olgusu, günümüz iletişim ve bilişim toplumunda, çocuklar ve ergenlerin karşılaşması muhtemel en önemli toplumsal sorunların başında gelmektedir. Her geçen gün artan dijital iletişim teknolojilerinin kullanım sıklığı, gündelik hayatımızda zor gibi görünen birtakım durumların ve sorunların çözümünde önemli bir yer edinmekle birlikte; akran zorbalığı gibi uzunca bir süredir var olan ve toplumsal gerçekliğin bir parçası olan bazı sorunların da maddi temele dayalı mekânsal varlığının dijital temelli siber ortama taşınmasına neden olmuştur. Fiziksel mekândan siber mekâna taşınmış olan bu toplumsal sorunun hem ortam kaynaklı hem de dönüşen insan

ilişkilerinden kaynaklanan birtakım belirleyici özellikleri bulunmaktadır. Teknoloji temelli bir soruna dönüşen siber zorbalık, sadece teknolojinin imkanları ve sınırlarına dayanan bazı özellikleri de içinde barındırarak akran zorbalığının boyut değiştirmesine ve daha önemli bir toplumsal sorun haline gelmesine yol açmıştır. Siber zorbalık kısa ve öz bir şekilde elektronik metin aracılığıyla kasıtlı ve tekrarlanan zarar olarak tanımlanmıştır (Patchin & Hinduja, 2006, s. 152).

Dijital akran zorbalığı, geleneksel akran zorbalığına göre çok daha olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Burada en önemli etken, zorbalığın sanal ortamlar aracılığı ile gerçekleştirilmesidir. Yüz yüze bir iletişim gerçekleşmediği için zorbalar saldırılarının dozunu kolayca artırabilmektedirler. Normal şartlarda aynı ortamda bulundukları bir kurbana saldırdıklarında bunun bir sınırı vardır. Ancak sanal ortamda konuşulan kişiyle yan yana olmamak, kimi zaman onun da duygulara sahip canlı bir insan olduğunu unutturabilmektedir. Hinduja ve Patchin'e göre (2008, s. 135), bir kişinin yüz yüze bir ortamda kullanmaktan utanabileceği kötü niyetli sözleri ve ifadeleri, o kişi kurbandan fiziksel olarak uzak bir konumda olduğunda, göz teması olmadığında ve zorba bir klavyenin arkasına konumlandığında artık utanmadan söyleyebilmekte hatta daha da dozunu arttırabilmektedir. Siber zorbalıkta zorba, kurbanın tanıdığı biri, okuldan bir arkadaşı ya da bir arkadaşının ebeveyni olabileceği gibi hiç tanımadığı, daha önce görmediği bir kişi de olabilmektedir. Shariff (2004, s. 460), fiziksel okul ortamında arkadaşça şakalaşma olarak başlayabilecek bir etkileşim, siber alanda gizli psikolojik zorbalık olarak devam eden sözlü bir zorbalık türüne hızla dönüşebileceğini savunmaktadır.

Smith (2013, s. 177–178) siber zorbalığın özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Siber zorbalığı gerçekleştirmek bir teknolojik uzmanlık gerektirmektedir. E-posta ve kısa mesaj göndermek oldukça kolay olsa da kimi saldırılar kişilerin kimliğini taklit etmek gibi daha karmaşıktır ve daha fazla teknik beceri gerektirmektedir

2. Siber zorbalık, zorbanın görünmezliğini ve anonim durumunu destekleyen dolaylı saldırganlık biçimidir

3. Siber zorbalıkta, zorba mağdurların tepkisini gözlemleyememektedir, bu da ahlaki bağlantının kesilmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca doğrudan geribildirim olmadığından, empati veya pişmanlık daha az görülmektedir

4. İzleyicilerin rollerinin çeşitliliği, siber zorbalıkta zorbalıktan daha karmaşıktır

5. Siber zorbalıkta potansiyel izleyici boyutu çok daha büyüktür

6. Bir siber zorbanın kurbanlarına haftanın 7 günü 24 saat erişimi varken, geleneksel bir zorbanın çoğunlukla yalnızca okulda erişimi vardır. Dolayısıyla, siber zorbalık kurbanlarının saklanacak hiçbir yeri yoktur ve okul değiştirerek veya başka bir şehre veya kasabaya taşınarak bile zorbalığın önüne geçemez; kurbanların zorbadan korkması gerçek bir paniği tetikleyebilmektedir.

Hinduja ve Patchin'e göre (2010, s. 615), siber zorbalık üç temel özellik çerçevesinde gerçekleşmektedir. Birincisi, siber zorbalık kasıtlı bir davranış olup, zaman içinde tekrar tekrar gerçekleştirilmektedir. İkincisi, siber zorbalığın hedefi gerçek bir insandır ve bu kişi önemli ölçüde psikolojik, duygusal veya ilişkisel olarak gerçek bir acı yaşamaktadır. Üçüncüsü ise siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran şey, siber zorbalığın çeşitli elektronik cihazlar kullanılarak gerçekleştirilmesidir. Siber zorbalığın gerçekleştirildiği elektronik cihazlar, zorbalara bazı fırsatlar vermektedir. Bu fırsatlar zorbaların, kurbanlara daha yıkıcı ve daha saldırgan davranmasına yol açmaktadır. Bunlardan biri kimliğini gizlemek ve anonim olmanın çok kolay olmasıdır. Zorbalar, internette sosyal medya hesabı açarken gerçek adlarını kullanmak zorunda değillerdir. Kim olduklarını gizleyerek, sahte bir kullanıcı adıyla hesap açan zorbalar kendilerini rahatlıkla saklayabilmektedirler. Böylece normal hayatlarında zorbalık yapmaya çekindikleri kişilere rahatça saldırabilmektedirler.

Yıldız (2019, s. 168-169), sosyal medyada akran zorbalığının bu ortama özgü iki anahtar kavram çerçevesinde şekillendiğini savunmuştur. Bu anahtar kavramlardan ilki zorbalığın sınırlarının genişlemesidir. Şöyle ki, zorbalık davranışında zaman ve mekân sınırlarının kalkması internet kullanan herkesin zorbalığa tanık olabilmesini mümkün hale getirirken bu durumdan kaçış fiziksel mekânlardaki gibi ortam değişikliğiyle sağlanamamaktadır. İkinci anahtar kavram olan zorbalığın somutlaşması ise zorbalığın internetin yapısından dolayı kalıcı hale gelmesini, internet ortamlarından zorbalığın somut işaretlerini kaldırmanın çok uzun ve zorlu bir süreç olmasını anlatmaktadır. Sosyal medya mecralarına ulaşmak çok hızlı ve kolaydır. Bireyler günün her saatinde, bulundukları her ortamda akıllı telefon, tablet ve bilgisayar gibi araçlar sayesinde internete bağlanabilmekte, sosyal medya hesaplarına giriş yapabilmektedirler. Böylece her an başkalarına mesaj gönderebilmekte, kendilerine gelen mesajları da okuyabilmektedirler. Buna istinaden kötü niyetli insanlar zaman ve mekân fark etmeksizin kendilerine kurban seçebilmekte ve kurbanlarına saldırgan mesajlar gönderebilmektedirler. Aynı şekilde kurbanlar da günün her saati hakaret, küfür, cinsellik, alay vb. konulu mesajlar alabilmektedirler.

Tokunaga'ya göre (2010, s. 279), geleneksel zorbalıkta saldırgan davranışlar genellikle okul saatlerinde ortaya çıkmakta ve mağdurlar eve döndüklerinde sona ermektedir. Fakat siber zorbalık, mağdur olanların yaşamlarında çok daha büyük bir etki alanına sahiptir. Mağdurlara günün herhangi bir saatinde cep telefonları, e-postalar ve anlık mesajlaşma programları aracılığıyla ulaşılmaktadır. Bu nedenle sanal ortamlarda gerçekleştirilen zorbalık davranışı, geleneksel zorbalıktan daha güçlü olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Okul yemekhanesi, oyun alanı, koridor, otobüs durağı veya okul servisi gibi geleneksel ortamlarda başkaları tarafından taciz edilen, kötü muamele gören ve korkutulan gençlerin genellikle yalnızca bir kez gerçekleşen mağduriyetten kaçabildikleri bilinmektedir. Okul günleri bittiğinde, tatillerde, kişinin evinin sınırları gibi kişisel ve korumalı ortamlara çekilmek, zorbalık hedeflerine bir soluklanma sağlar ve belki de bu kurbanların, potansiyel olarak düşmanca bir dünyaya tekrar girmeden önce sevdikleri tarafından yeniden rahatlatılmasına ve cesaretlendirilmesine olanak tanımaktadır (Hinduja & Patchin, 2008, s. 136). Ancak siber zorbalıkta böyle bir kaçış, nefes alma ve dinlenme amaçlı bir mola yoktur.

Geleneksel akran zorbalığı çoğunlukla okullarda ya da okul çevresinde gerçekleşmektedir. Zorbalığa tanık olan kişiler de genellikle bu çevrede bulunan, oradan geçen öğrencilerden oluşmaktadır. Dijital ortamlarda gerçekleştirilen akran zorbalığında ise tanıkların sayısı çok daha fazladır. İnternetin paylaşımlı ve herkese açık yapısı nedeniyle içerikler çok daha geniş kitlelere yayılmaktadır. Bu da zorbalığın etkisinin çok daha büyük ve acı dolu olmasına neden olmaktadır. Çünkü kurbanı tanıyan ya da tanımayan herkes zorbalığın tanığı olabilmektedir. Örneğin bir bireye hakaret dolu bir mesaj gönderildiğinde bunu yalnızca mesajı alan kişi görmektedir. Ancak bireyin sosyal medya hesabındaki bir fotoğrafın altına yapılan alay ve hakaret içeren bir yorum, bireyin arkadaş listesindeki herkesin görüşüne açıktır. Bu nedenle bireyin arkadaş listesindeki herkes bu duruma tanık olabilmektedir. Yine aynı şekilde sohbet odalarında, sohbet gruplarında paylaşılan ve dalga geçme amacı taşıyan bir mesajı, o sohbetteki herkes görebilmektedir.

İnternette bulunan dosyaların elektronik kopyasının hızlı bir şekilde üretilmesi ve çeşitli iletişim platformları üzerinden çabucak aktarılabilmesinden dolayı, siber zorbalık geleneksel akran zorbalığı ile kıyaslandığında çok daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bir kurbana yapılan kötü yorumlar, birkaç dakika içerisinde yüzlerce kişiye ulaşabilmektedir. Kurbana ait olan ve paylaşılmasına izin vermediği özel fotoğraflar ve videolar da yine birkaç dakika içerisinde tüm çevresine

yayılabilmekte hatta farklı sitelere yüklenilerek kurbanın tanımadığı kişilere dahi görünür kılınabilmektedir. Bu gönderiler, görüntüler ve videolar gibi birçok zorbalık kanıtı, ne yazık ki kolayca ortadan kaldırılamamaktadır. Zorba yüklediği sitelerden, sohbet gruplarından bu gönderileri silse bile gönderileri indiren diğer kullanıcılardan silemeyecektir. İnternetin yapısı gereği bir kere sosyal mecralara yüklenen bir dosyayı yok etmek oldukça uzun ve zor bir işlemdir. Siber uzamda dijital ayak izi adı verilen bu durum nedeniyle, kurban bu gönderilere yıllar sonra yeniden maruz kalabilmektedir.

Geleneksel akran zorbalığı hem fiziksel hem de psikolojik saldırılar bütününden oluşmaktadır. Ancak siber zorbalıkta, zorba kurbana fiziksel olarak bir müdahalede bulunamaz. Yalnızca psikolojik olarak kurbanı üzecek, sinirlendirecek, utandıracak eylemlerde bulunabilmektedir. Fakat zorbanın fiziksel şiddet kullanamaması kurbanın daha az zarar göreceği anlamına gelmemektedir. Psikolojik şiddet, kurbanları fiziksel şiddetten çok daha ağır ve derinlikli bir şekilde etkilemektedir. Bireylerin sanal ortamda sistematik bir şekilde zorbalığa maruz kalması psikolojisinin bozulmasına, stres ve kaygı seviyesinin artmasına, her an ve her yerde gelebilecek olan yeni bir istenmeyen mesaj, görüntü vb. için tetikte olmasına ve depresyona girmesine neden olmaktadır. Hinduja & Patchin (2008, s. 150), internette zorbalığın çok daha yıkıcı olduğunu çünkü zihni bedenden daha fazla etkilediğini savunmaktadırlar. İnsanlar, fiziksel olarak tehdit edilmekten daha çok korkutulmak amacıyla çevrimiçi zorbalığa maruz kalabilmektedirler. Onlara göre bu kimseler internette başka yerlerde olduğundan daha savunmasız hissetmektedirler. Çevrimiçi zorbalık gerçekten kötüdür çünkü bazen fiziksel zorbalıktan daha kötü olan zihinsel zorbalıktır ve insanların yanlış şeyler yapmasına neden olabilmektedir.

Ebeveynlerin, çocuklarını yetiştirirken kullanmış olduğu ebeveynlik tarzları, çocukların dijital ortamda akran zorbalığına maruz kalmasına neden olabilmektedir. Valcke ve arkadaşları (2010, s. 456), dijital ebeveynlik stilini dörde ayırmıştır. Bunlardan ilki olan izin verici ebeveynlik stili, açık sınırlar koymayan ebeveynleri anlatmak için kullanılmıştır. İzin verici ebeveynler, çocuklarıyla yüzleşmekten kaçınmaktadırlar. Çocuklarının ne istediğine teslim olurlar ve fikirlerini ve isteklerini takip etmektedirler. Ebeveynlerin sıcaklığına yatırım yaparlar, ancak çocuklarına pek fazla rehberlik etmemektedirler. İkinci stil olan Laissez-faire ebeveynlik stili, düşük kontrol seviyeleri ve düşük katılım seviyesi ile yansıtılmaktadır. Çocuklarının internet kullanımına karşı destekleyici veya kısıtlayıcı bir tutum sergilememektedirler. Üçüncü stil olan buyurgan ebeveynlik stili, açık kurallar koyan ebeveynler için kullanılmaktadır.

Bu ebeveynler, davranışları açıkça, kesin çizgiler çerçevesinde sınırlamamakta, ancak çocuklarının sorumlu olmasını ve kendi kendini düzenleyen bir şekilde davranmasını beklemektedirler. Daha çok internet zamanlamasına dikkat edilmesi gibi pratik kurallar ortaya koymaktadırlar. Dördüncü ve son stil olan otoriter ebeveynlik stili, koşulsuz itaat isteyen ve açıklama yapmadan kurallar koyan ebeveynleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu ebeveynler, internet konularını neredeyse hiç tartışmamakta ve internet erişimi konusunda diyalog kurmamaktadırlar. İnternet kullanımına ilişkin yalnızca kendi algılarını kabul etmekte ısrar etmektedirler. Dijital ebeveynlik stillerinden ilki olan izin verici ebeveynlik stili, çocuklarını internetin uçsuz bucaksız dünyası içerisinde yalnız ve denetimsiz bırakmaktadır. Çocuklarına, internetin yararlı ve zararlı yönlerini öğretme konusunda rehberlik etmemektedir. Bu ebeveynlik stilinin tam tersi ise otoriter ebeveynlik stilidir. Otoriter ebeveynler, çocuklarını daima baskı altında tutmaya çalışarak onların internet kullanımını kendi sınırları çerçevesinde şekillendirmektedirler. Birbirinin tam zıttı olan bu iki ebeveynlik stilinde tutumlar çok farklı olsa da her ikisi de çocuklarına internet kullanımı konusunda yardımcı olmaktan daha çok zarar vermektedir.

İnternetin yapısı gereği, internet siteleri ve sosyal medya mecralarında gerçekleştirilen hareketlerin takibi ve yargılanması oldukça zordur. İnternette yazılanları ve paylaşılanları herhangi bir şikâyet olmadan, gün be gün takip eden ve ceza kesen bir kurum bulunmamaktadır. Ayrıca zorbalar anonim olmalarına ve sahte hesapların ardına saklanmalarına güvendikleri için başlarına bir şey gelmeyeceğinden emin bir şekilde zorbalık faaliyetlerini yürütmektedirler.

> Sosyal medyada ne yaparsa yapsın yargılanmayacağını düşünen ve hatta bundan emin olan zorbalar, gerçek hayatta yapamayacağı şeyleri yapmakta, yüz yüze söyleyemeyeceği hakaret ve küfürleri etmektedirler. Başkalarına kötü muamele, taciz veya onları kızdırmak için dijital iletişimi kullanmak genellikle yasa dışı değildir. Ancak bir noktada bu davranış, yasal çizgiyi aşabilmekte ve taciz olarak adlandırılabilmektedir. Fakat kolluk kuvvetlerinin olaylara karışması genellikle zordur (Hinduja & Patchin , 2008, s. 134),

Yani bu duruma güvenen, kimsenin onu şikâyet etmeyeceğini ve başına bir şey gelmeyeceğini düşünen zorbalar, kurbanlara acımasızca saldırmaktadır.

2.5. Dijital Akran Zorbalığı Biçimleri

Akran zorbalığı önceleri çocuklar ve özellikle ergenler arasında okul ve oyun ortamlarında yaşanan olaylardan ibaret iken, dijital iletişim teknolojilerinin kullanımının

artmasıyla birlikte zamansız ve sınırsız bir uzamda yaygın bir fenomen haline gelmiştir. Önceleri arkadaşlar arasında meydana gelen, kişinin psikolojik durumu üzerinde derin etkiler bırakan saldırılar iletişim teknolojileri aracılığıyla beklenmedik sonuçlar doğuran, kontrol edilmesi güç ve çok hızlı yaygınlık gösteren bir duruma gelmiştir. Buna bağlı olarak öncelikle ortam ve olanak kaynaklı, sonrasında dijital iletişim teknolojilerinin yarattığı yeni kültürel yapının etkisiyle akran zorbalığı yaşamın birçok alanı gibi dijitalleşmiş ve farklı türlerde pratikler olarak yaşanmaya başlamıştır.

Dijital iletişim teknolojileri gün geçtikçe gelişmekte ve çok daha fazla kişi tarafından kullanılmaktadır. Gelişen teknolojiyle birlikte siber zorbalık yapmak için kullanılan teknoloji ve yöntemler de değişmekte ve gelişmektedir. Betts (2016, s. 13), dijital akran zorbalığını, doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Doğrudan gerçekleşen dijital akran zorbalığı fiziksel olarak; kasıtlı olarak virüs bulaşmış bir dosyayı göndermek, sözlü olarak; internet veya cep telefonunu hakaret veya tehdit etmek için kullanma, sözlü olmayan; tehdit edici veya müstehcen fotoğraflar gönderme ve sosyal olarak; çevrimiçi bir gruptan birini dışlamak şeklinde gerçekleşmektedir. Dolaylı yoldan gerçekleşen akran zorbalığı ise emanet edilen bilgilerin dışarı çıkmak, başka biriymiş gibi davranarak birini aldatmak, dedikodu, özel bilgileri cep telefonu, e-posta veya sohbet yoluyla yaymak ve karalayıcı anket sitelerinde oylamaya katılmak şeklindedir.

Chadwick (2014, s. 4), dijital ortamlarda gerçekleştirilen siber zorbalığın türlerini şu şekilde sıralamıştır:

- *Aşağılama:* Başka bir kişi hakkındaki bilgileri, bir web sayfasında yayınlayarak, e-posta veya anlık mesajlaşma yoluyla başkalarına göndererek veya birinin dijital olarak değiştirilmiş fotoğraflarını göndererek veya aşağılayıcı ve doğru olmayan bilgileri dağıtmaktır.
- *Hararetli Tartışma:* Çevrimiçi kavga veya sohbet odalarında elektronik mesajlar kullanarak veya e-posta aracılığı ile anlık mesajlar üzerinden öfkeli ve kaba bir dille gerçekleştirilen yoğun bir tartışmadır. Büyük harflerin, fotoğrafların ve sembollerin kullanımı yoluyla zorbalık içeren argümanlarına duygu yüklemektir.
- *Kimliğe Bürünme:* Başka bir kişiye ait olan bir e-postaya veya sosyal ağ hesabına girmek ve bu kişinin çevrimiçi kimliğini başkalarına, kötü niyetli veya utanç verici materyaller göndermek veya yayınlamak için kullanmaktır.

- *Maskelendirme*: Sahte e-posta adresleri veya anlık mesajlaşma kişi adları oluşturarak başka biri gibi davranmaktır. Ayrıca, tehditlerin başka biri tarafından gönderilmiş gibi görünmesi için başkasının e-postasını veya cep telefonunu da kullanmayı içermektedir.
- *Gezinti ve Hile*: Metin mesajları, e-postalar veya anlık mesajlaşma gibi kişisel iletişim süreçlerinin herkese açık şekilde görüntülenmesi veya iletilmesidir. Birinin sırlarını veya utandırıcı bilgilerini paylaşmak ya da kişiyi bu bilgilerini yayması için kandırmaktır.
- *Siber Taciz:* Bu bir tür tacizdir. Tekrar tekrar zarar verme tehditleri içeren veya son derece göz korkutucu mesajlar göndermek veya bir kişiyi kendi güvenliği için korkutan diğer çevrimiçi etkinliklere katılmaktır. Genellikle mesajlar, e-postalar veya metin mesajları gibi kişisel iletişim yoluyla gönderilmektedir. Mesajın içeriğine bağlı olarak yasa dışı da olabilmektedir.

Zorbalar, saldırgan davranışlarını birçok farklı türde gerçekleştirebilmektedirler. Siber zorbalığın en yaygın ve en bilinen türü kurbana aşağılayıcı, hakaret edici ve alay edici mesajlar gönderilmesidir. Bu mesajlar sosyal medya mecralarından, e-posta yoluyla, internet sitelerinden, forumlardan ya da sohbet odalarından gönderilmektedir. Sohbet odaları, kullanıcılar arasında bilgisayarları aracılığıyla gerçek zamanlı iletişim sağlamaktadır. Sanal bir oda, öğrencilere birbirlerine karşılıklı yazma fırsatı vermektedir. Çoğu ağ ve çevrimiçi hizmet bir sohbet özelliği sunmaktadır (Beale ve Hall, 2007, s. 9). Kimi zaman bu mesajlara görüntüler de eşlik etmektedir. Kurbanın paylaşmak istemediği özel görüntüleri ya da kurbana şiddet uygularken çekilen, kurbanı utandıracak nitelikteki fotoğraf ve videolar da dijital akran zorbalığında en yaygın uygulamalardan biridir.

Dijital akran zorbalığı genellikle anonim olarak yapılmaktadır. Zorbalar kendilerini ifşa etmemek adına sahte hesap ve e-postalar kullanmaktadırlar. Herring'e göre (2003), anonimlik yalnızca eğlence için kullanılmayan bir özelliktir. İnternet kullanıcıları anonimlik sayesinde düşmanca eylemlerde bulunmak konusunda cesaretlenmektedir Çevrimiçi oyunlarda ve sohbet odalarında ise tanınmalarına imkân vermeyecek takma adlar kullanmaktadırlar. Ayrıca zorbalar, saldırgan davranışların dozunu artırarak bir hedefi aşağılamaya yönelik web sitesi de kurabilmektedirler. Bu web sitelerinde kurbana yönelik alaycı, hakaret içeren ve tehdit edici gönderiler, kurbanın özel bilgileri ve fotoğrafları yer almaktadır. Kimi zaman da zorbalar tarafından okul forumlarında

incitici anket formları oluşturulmaktadır. Okulun en çirkini, en şişmanı, en kötü kokanı, en fakiri gibi oylamalar ile birçok kişi rencide edilmektedir.

Chisholm'e göre (2014, s. 79), dijital zorbalığın türleri sahte çevrimiçi kimlikler oluşturarak insanları uzun bir süre boyunca duygusal ve romantik ilişkiler ile kandırmak, gezici çeteler oluşturmak ve devasa çok oyunculu çevrimiçi oyunlarda (MMOG'lar) giriş yapmayı engellemek, hedeflenen kişiye ve çevrimiçi bir topluluğa yönelik aşağılayıcı hakaretler, tehdit edici mesajlar veya görseller yaymak, çevrimiçi ortamda başkalarının kimliğini taklit etmek, seyircilerin de katıldığı bir çevrimiçi taciz şeklindedir. Ayrıca hedef kişinin bilgisayarını, web kamerasını kendi bilgisi veya izni olmadan uzaktan yönetim sağlayan yazılımlar aracılığıyla kontrol ederek, hedeflenen kişinin dosyalarına erişim elde ederek, kişiyi gözetleme ve bilgisayarının işlevlerini ve işlemlerini kontrol etmek, dedikodular yayarak bir kişiyi dışlamak veya saf dışı bırakmak için sahte bir sosyal medya sayfası oluşturmak, kurbanı bir arkadaşlık listesinden silmek, hedefin Facebook duvarı gibi bir sosyal ağ profiline kırıcı mesajlar veya tehditler göndererek ilişkisel saldırganlıkta bulunmak, cinsel içerikli mesajlaşmalar, utanç verici, aşağılayıcı ve/veya müstehcen fotoğrafların yayılması ve dolaşıma sokulması, bir tepkiyi oluşturmak için kasıtlı olarak birini kızdırmak ve kışkırtmak, hayal kırıklığına uğratmak veya aşağılamak için tasarlanmış çevrimiçi bir toplulukta, kötü niyetli, saldırgan gönderiler veya mesajlar göndermek, internette insanları takip etmek ve şiddet içerikli tehditlerde bulunmak şeklindedir.

Özellikle son yıllarda internet, ergenler için arkadaş edinme ve duygusal ilişkiler kurma amaçlı olarak çok fazla kullanılmaktadır. Bireyler internet üzerinden kendi kişisel özelliklerine yakın kişiler ile tanışarak flört etmek istemektedirler. Kimi zaman da duygularını açma konusunda çevresindeki kişilerden çekindikleri için hislerini paylaşamamakta, alay konusu olmaktan korkmaktadırlar. Bu nedenle de sanal ilişkilere yönelmektedirler. Fakat internet her zaman sağlıklı bir ilişkinin başlamasına olanak tanımamaktadır. Çünkü siber taciz, kötü niyetli internet kullanıcılarının kullandığı bir zorbalık türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman yaşça büyük pedofili zorbalar, kendilerinden oldukça küçük kişilerle ilişki kurmak için internet kullanmakta ve dahası yaşlarını ve kimliklerini saklayarak sanki akranmış imajı çizmektedirler. Kurbanlar bu durumu maalesef zorbalığa uğradıktan sonra öğrenebilmektedirler. Bu pedofiller, kurbanları ile paylaştıkları cinsel içerikli mesajları, fotoğrafları ve videoları birer tehdit aracı olarak kullanmaktadırlar. Özel mesajlarının ve görüntülerinin yayılmasından korkan kurbanlar ise zorbanın her dediğini yapmakta, ondan kurtulamamaktadır.

Bazı zorbalar, dijital iletişim teknolojilerini kullanmak konusunda diğer insanlardan daha bilgili ve yeteneklidir. İnternet kullanımının teknik yönlerine hâkim olan kişiler bunu kötü niyetleri için birer araç haline getirebilmektedir. Kişilerin sosyal medya hesaplarına, e-postalarına ve akıllı telefonlarına siber saldırı düzenleyerek ele geçirmek siber zorbalığın bir türü olmakla birlikte aynı zamanda da bir suçtur. Bu tür teknik olanaklara sahip zorbalar, kişilerin hesaplarına ulaşarak özel bilgilerini, fotoğraf ve videolarını, diğer kişilerle olan mesajlarını elde edebilmektedir. Hatta daha da ileri giderek sosyal medya hesaplarının şifresini değiştirerek hesabına erişimini engellemekte ve o hesap aracılığıyla uygunsuz paylaşımlar yapmaktadır. Kişinin sosyal medya hesabındaki arkadaş listesine ulaşarak hakaret içerikli mesajlar göndermekte, tehdit etmekte ve kurbanın özel bilgilerini onlara yollayabilmektedirler.

2.6. Sonuçları Açısından Dijital Akran Zorbalığı

Dijital akran zorbalığı, geleneksel akran zorbalığı olgusundan çok daha etkili ve olumsuz sonuçlar doğurabilmesinden dolayı çağımızın en önemli toplumsal problemlerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki iletişim teknolojileri, uygulamaları ve platformları aracılığıyla ortaya çıkan dijital akran zorbalığı türü, zorbalığı gerçekleştiren kişilerin hesapları ve niyetleri dışında dahi sonuçlar doğurduğu için hem mağduru hem de mağdurla empati kurabilecek olan geniş bir kitleyi etkileme olasılığına sahiptir ve psikolojik yıkım özelliği de bulunan bir olguya dönüşmüştür.

Bilgisayarlar ve cep telefonları ergenler arasında hızla popüler hale geldikçe, siber zorbalık veya elektronik zorbalık yeni bir zorbalık biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Wang vd. 2009, s. 369). Dijital akran zorbalığı, gençlerin yoğun internet kullanımı sebebiyle günümüzde oldukça yaygın bir hale gelmiştir. Hız, erişim kolaylığı, anonimlik, zaman ve mekân kısıtlaması olmaması vb. nedenlerden dolayı geleneksel akran zorbalığı boyut değiştirerek siber dünyaya geçiş yapmıştır. Bir şehir merkezinde bulunan orta okul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini ölçmek için bir çalışma gerçekleştiren Mishna ve arkadaşları (2010), bu öğrencilere bir anket formu uygulamıştır. Öğrencilerin yaklaşık yarısı (%49,5), çevrimiçi zorbalığa maruz kaldıklarını ve %33,7'si akranlarına çevrimiçi zorbalık yaptıklarını belirtmiştir. Zorbalığın çoğu mağdurların arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiş ve katılımcıların, genellikle zorbalıktan kimseye bahsetmediği ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, çevrimiçi zorbalığa maruz kaldıktan sonra üzgün, öfkeli ve depresyonda olduklarını bildirmiştir.

Zorbalık yapan katılımcılar, kendilerini komik, popüler ve güçlü hissettirdiği için çevrimiçi ortamda zorbalık yaptıklarını belirtmekle birlikte, büyük bir çoğunluğu sonradan suçlu hissettiğini bildirmiştir.

İnternette dolaşıma giren bir bilginin çok hızlı bir şekilde yayılması, aralarında yüzlerce hatta binlerce kilometre bulunan kişilerin birkaç saniye içinde iletişim kurabilmesi, internete bir kez düşen bir bilginin yüklenen kaynak tarafından kaldırılsa bile yıllarca silinmemesi gibi nedenlerden ötürü dijital akran zorbalığı, geleneksel akran zorbalığından çok daha ağır ve kalıcı etkiler bırakmaktadır. Üstelik dijital akran zorbalığı, direkt olarak zihinsel bir süreç olduğu, fiziksel bir şiddet olmadığı için etkileri daha derinden ve psikolojik olmaktadır. Geleneksel akran zorbalığında, zorbalığa tanık olan kişiler orada bulunan ya da oradan geçen öğrencilerden oluşmaktadır. Okul koridorları veya merdiven boşlukları, okulda zorbalık davranışının meydana geldiği en önemli noktalardır (Vidourek, King, & Merianos, 2016, s. 126). Fakat dijital akran zorbalığında tanıklar internet kullanan herkes olabilmektedir. Bu nedenle kurban kendini tanıdığı ve tanımadığı herkese karşı utanç içerisinde hissetmektedir. Dolayısıyla da utancı, öfkesi ve hayal kırıklığı çok daha büyük olmaktadır.

Dijital akran zorbalığının ergenler üzerinde oldukça yoğun fiziksel ve psikolojik etkileri bulunmaktadır. Allison, Roeger ve Reinfeld-Kirkman (2009, s. 1163), zorbalığın ergenler üzerinde bıraktığı etkileri inceledikleri araştırmalarında, zorbalığa uğrayan bireylerin birtakım duygusal sorunlar nedeniyle düşük enerjiye sahip olma, işlerinin ters gitmesi, gerginlik, moral bozukluğu, kaygılı olma ve depresif hissetme gibi belirtiler bildirdiğini açıklamışlardır. Betts ise (2016, s. 84) özellikle cinsel şantaj ve taciz içerikli zorbalık davranışının, depresyon yaşama olasılığını en çok artıran siber zorbalık davranışları olduğunu öne sürmektedir. Gençlerin internette veya kısa mesajlar yoluyla istenmeyen cinsel deneyimler yaşaması durumunda, depresyona girme olasılıkları daha yüksek bir oranda görülmektedir.

Dijital akran zorbalığına uğrayan bireylerde özellikle psikolojik sorunlar ve hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, siber zorbalığın, fiziksel değil psikolojik bir şiddet olması ve kurbanın direkt olarak iyi halini ve psikolojisini hedef alarak onu mutsuz etmeye ve endişelendirmeye yönelik bir saldırı olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılar araştırmalar neticesinde dijital akran zorbalığının sonucunda bireylerde birtakım fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Dijital akran zorbalığının fiziksel sonuçları arasında baş ağrısı, mide ve karın ağrısı, sırt ağrısı, yorgunluk, halsizlik, uyku bozukluğu, yeme bozukluğu ve cilt döküntüleri yer almaktadır. Fakat bu

fiziksel rahatsızlıklar da aslında bilişsel ve duygusal bozuklukların birer yansımasıdır. Yoğun stres ve kaygı altındaki bireyler yukarıda sayılan belirtileri gösterme eğilimindedir. Dijital akran zorbalığının psikolojik, bilişsel ve duygusal sonuçları arasında en yaygın görülen rahatsızlıklar stres, korku, üzüntü, anksiyete ve depresyondur. Hollanda'da yapılan bir araştırma, zorbalık mağdurlarının anksiyete, karın ağrısı ve depresyon gibi yeni sağlık sorunları ile karşılaşma ihtimalinin önemli ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Bu nedenle, zorbalık önemli bir uluslararası halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. (Ryner & Wylie, 2012, s. 783). Chadwick'e göre (2014, s. 22) siber zorbalığın uzun vadeli sonuçları arasında hiperaktivite, davranış sorunları, düşük pro-sosyal davranış, sık sigara içme ve sarhoşluk, psikosomatik semptomlar, yani baş ağrısı, mide ağrıları ve okulda kurbanın kendisini güvende hissetmemesi bulunmaktadır.

Winsper, Lereya, Zanarini ve Wolke (2012), yaptıkları araştırmada akran zorbalığına uğramış çocuklarda ilerleyen yıllarda nasıl sorunların ortaya çıktığını incelemiştir. Bunun sonucunda, çocukluk çağı psikiyatrik sorunları ve daha önceki ailevi zorlukların yarattığı tahribat kontrol altına alındığında bile, kurbanlar çeşitli kaygı bozukluklarını yüksek yaygınlıkta yaşamaya devam etmişlerdir. Kurbanlar, bazı fobiler ve panik bozukluklardan da şikayetçidir ve yetişkinlik sürecindeki depresyon olasılığı açısından da yüksek risk altında bulunmaktadırlar. Ek kanıtlara dayanarak, zorba mağdurların intiharla ilişkili davranışlar açısından en yüksek risk altında olduğu da ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, siber zorbalığın ne kadar büyük etkileri olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Çünkü siber bir mağduriyet yaşayan ergenler, hem ergenlik döneminin buhran dolu yapısı hem de siber zorbalığın yoğun etkisi nedeniyle zorbalığa uğramaktan kurtulsa dahi yıllar içerisinde etkilerinden kurtulamamaktadırlar. Siber zorbalığın etkileri uzun yıllar boyunca hatta yaşam boyu sürebilmektedir.

Siber zorbalık direkt olarak bireyin zihnini ve ruh halini hedef alan bir davranış olduğu için bireylerin duygu durumuna etki etmektedir. Siber zorbalığa dahil olmanın sosyal ilişki kurma ve sürdürme yönlerini nasıl değiştirebileceğine odaklanıldığında, siber zorbalığın hedefi olan gençler sosyal durumlarda suskunlaşabilmekte ve başkalarıyla etkileşimlerden çekilebilmektedir. Bu nedenle, siber zorbalık deneyimleri nedeniyle, siber zorbalığın hedefleri, akranlarıyla sosyal temastan kaçınmaya çalışabilmektedirler (Betts, 2016, s. 86). Bunun yanında, dijital akran zorbalığına uğrayan bireyler, zamanla içine kapanmaya, yalnızlaşmaya ve sessizleşmeye başlarlar. Suskunlaşan ve melankolik bir ruh haline bürünen bireyler dışarı çıkmamayı tercih

ederek vakitlerini sürekli evde geçirmeye başlamaktadırlar. Arkadaşlarından ve sosyal çevrelerinden kopan bireyler yalnızlaşarak kendi kabuğuna çekilmektedirler. Bu sosyal izolasyonun akabinde okul başarıları ve sınav notları da oldukça düşen bu çocuklar çok fazla devamsızlık yapmaya başlamaktadırlar. Özellikle dijital zorbalığa okuldaki bir arkadaşı ya da arkadaşları tarafından maruz kalan bireylerde okula gitme isteği gün geçtikçe azalmaktadır. Akran zorbalığı, okulda kendini güvende hissetmeme veya okula devam etme istekliliğini azaltma dahil olmak üzere okulla ilgili sosyal uyumsuzlukla da bağlantılıdır, bu da daha düşük akademik bağlılık ve başarı ve genel olarak zayıf akademik işleyiş ile sonuçlanabilmektedir (Vidourek, King & Merianos, 2016, s. 122). Zorbalığa uğrayan öğrenciler kimi zaman okul değiştirmek kimi zaman da okulu tamamen bırakmak istemektedirler.

Dijital akran zorbalığına uğramak, bireylerin karar alma mekanizmasını da etkilemektedir. Yoğun stres ve korku altında kalan birey, kendisiyle ve çevresiyle ilgili önemli kararları doğru şekilde verememektedir. Mağdurlar, bir zorbalık davranışıyla karşı karşıya kaldıktan sonra mantıklı kararlar veremeyecek kadar duygusallaşmakta ve korkuya bürünmektedir. (Gordon, 2018, s. 127). Bir kere zorbalığa uğrayan bir kurban için zorbalık sona erdiğinde hayat eski haline dönememektedir. Fiziksel ve psikolojik olarak çok yoğun rahatsızlık süreçleri geçiren kurbanlar, bu durumun etkilerinden hemen kurtulamamaktadırlar. Özellikle güvendiği ve sırlarını, özel fotoğraflarını paylaştığı kişiler tarafından zorbalığa maruz kalan gençlerin güven duygusu derinden sarsılmaktadır. Bu durumu yaşayan gençler ileriki hayatlarında iş, arkadaşlık ve duygusal ilişkilerinde güven problemi yaşamakta ve sağlıklı ilişkiler kurmak konusunda güçlük çekmektedir.

Mitchell, Ybarra ve Finkelhor (2007), siber zorbalığın sonuçlarını ve ergenler üzerindeki etkisini ölçmek için yaptıkları çalışmalarında, siber zorbalık veya çevrimiçi cinsel taciz yaşadıklarını bildiren gençler arasında depresyon, madde kullanımı ve suçluluğun önemli ölçüde daha yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Yoğun ve uzun yıllar süren bir zorbalığa maruz kalan gençler, bunun etkisinden çıkamayarak çözüm yollarını zararlı alışkanlıklara yönelmektedirler. Alkol, sigara ve madde bağımlılığı, yalnız ve psikolojik destek alamayan gençlerin kaçış yolu olarak gördükleri bir yöntemdir. Bu tür zararlı alışkanlıklara başlayan bireyler, dertlerinden uzaklaştığını sanarak çok büyük bir yanılgı içerisine düşmektedirler. Zararlı alışkanlıkların kullanımı devam ettiği, bireylerin giderek daha da yalnız ve depresif bir ruh haline büründüğü, ailesinden ve sosyal çevresinden uzaklaştığı ve hiç kimse tarafından destek görmediği

durumlarda bireyler birer suçluya dönüşebilmektedirler. Psikolojik olarak desteğe ihtiyaç duymasına rağmen hiçbir şekilde destek alamayan bireylerde suçluluk görülmesi ne yazık ki kaçınılmazdır. Yaşadığı problemleri, tehditleri ve istismarı bir şekilde dışarı atmak isteyen bireyler çevresine zarar vermeye başlamaktadır. Kimi zaman da zararlı maddeler kullanan gençler, bu maddelerin parasını hırsızlık yöntemiyle elde etmektedir. Hırsızlığın da yetmediği durumlarda bireyler bu maddelerin kullanıcısı olmanın yanı sıra temin edicisi olarak da yeni bir role bürünebilmektedir.

Dijital akran zorbalığı mağduriyeti yaşayan bir birey, bu durum sonrasında yeterli destek alamazsa ailesi ve çevresindeki kişilerden ilgi ve sevgi göremezse, yargılanır ve suçun kendisinde olduğu söylenirse, bireyler bu olumsuz durumun etkilerini yaşam boyu taşıyabilmekte hatta durum daha da ciddileşerek intihara kadar gidebilmektedir. Zorbalık olayına bir şekilde maruz kalma, depresyon, psikoz, düşük benlik saygısı, sınırda kişilik bozukluğu ve hatta tüm yaş gruplarında intihar ile ilişkilendirilmiştir (Fisher vd. 2013). İntihar davranışı yalnızca gençlerde değil uzun yıllar psikolojik olarak yıpranmış ve bu durumun etkilerini hala taşımakta olan yetişkinlerde de görülmektedir. Yani tüm yaş grupları için intihar riski bulunmaktadır. Siber zorbalığın yalnızlık, akran reddi, düşük öz saygı, zihinsel sağlığın bozulması, depresyon, izolasyon ve umutsuzluk gibi psikolojik sorunları artırdığı söylemek mümkündür.

Siber zorbalık gençler arasında doğrudan intihara yol açmayabilir ancak istismarın uzun sürdüğü ve sistematik olduğu durumlar olduğunda, kişi bunun tek seçenek olduğunu düşünebilmektedir. Akran tacizi depresyona, azalmış öz-değere, umutsuzluğa ve yalnızlığa katkıda bulunur ve bunların hepsi intihar düşüncelerinin ve davranışlarının habercisidir (Chadwick, 2014, s. 22). Sonawane (2014), elektronik yollardan zorbalığa maruz kalan kişilerin, siber zorbalık mağduru olmayanlara göre intihar düşüncesine sahip olma olasılığının iki katı ve fiilen intihar etme olasılığının 2,5 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle dijital ortamlarda gerçekleştirilen zorbalık, zorba tarafından adeta bir oyun gibi görüldüğü için sınırı neredeyse yoktur. Zorba, mağduru ne kadar üzdüğünün ve onu ne kadar derinden etkilediğinin farkında dahi olmadan şiddetin dozunu gittikçe arttırmaktadır. Bu denli yoğun ve yıpratıcı bir şekilde zorbalığa maruz kalan kişiler ilk olarak stres, kaygı ve depresyon gibi rahatsızlıklarla mücadele etmekte, bu mücadeleden galip çıkamazlar ise sonucunda ne yazık ki intihar edebilmektedir.

Beran ve Li (2005, s. 268), okullarda teknolojinin uygun kullanımını desteklemek için öğretmenler ve yöneticilerin, siber zorbalığın kapsamı ve türleri hakkında bilgi

sahibi olmasının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bu konuda yeterli bilgi edindikten sonra ise öğrencilere güvenli bilgisayar ve internet kullanımı ve uygulamaları hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Dijital akran zorbalığının uygulama yöntemleri ve kişiler üzerindeki etkilerinden de yola çıkılarak internetin, sosyal medyanın, iletişim teknolojilerinin ve diğer dijital mecraların kullanımı konusunda rehberlik mahiyetinde yeni plan, program ve politikalara ihtiyaç da bu nedenle artmaktadır. Aileden başlayan, okulla devam eden ve kişinin tüm yaşam pratiklerinde etkisi bulunan siber zorbalığın kişinin duygu ve düşüncelerinin sağlığı açısından bıraktığı etkiler ve bu zorbalık türlerinin sonuçları, kişilerin ne zorba ne de kurban olmaması için, gerekli merciler, eğitim kurumları ve aileler tarafından derinlikli analize tabi tutulması ve bu yönde önleyici ve destekleyici adımların atılması elzem hale gelmiştir.

BÖLÜM III

AKRAN ZORBALIĞININ SÖZLÜK ENTRYLERİ ÜZERİNDEN ANALİZİ: EKŞİ SÖZLÜK, ULUDAĞ SÖZLÜK VE KAFA SÖZLÜK ÖRNEKLERİ

3.1. Sosyal Medyanın Bir Parçası Olarak Katılımcı e-Sözlükler ve Özellikleri

Online yayımcılık yapan ve kullanıcıların üyelikleri ile katılımın gerçekleştirildiği sözlükler, tıpkı diğer sosyal medya platformlarında olduğu gibi düşünce ve kanaatlerin üretildiği, kamuoyunun oluşturulduğu, belli fikirlerin çerçevelenerek gündemde tutulduğu, tartışıldığı ve okuyucularının ilgili bir durum veya olay hakkında bilgi edindiği bir tür sosyal medya platformlarıdır. Sözlükler temel olarak belli kavram ve olaylar hakkında açıklamaların yapıldığı ve hedef kitlenin bilgilendirildiği mecralar olmuşken, bir süre sonra geniş hedef kitlelerine ulaşan ve kullanıcı sayılarının da arttığı katılımcı ve etkileşimsel birer platforma dönüşmüştür. Sözlüklerde yanlış veya doğru bilgi örneği olarak değerlendirilebilecek oldukça fazla bilgi ve veri paylaşımı yapılabilmektedir.

Katılımcı e-sözlükler diğer sosyal medya platformları gibi katılımcı ve kullanıcı türevli içerik üreten, etkileşimsel ve ağ yapısında olan platformlardır. Geleneksel medya ürünlerinin üretim aşamaları ve ilişkilerinden, sosyal medya platformu olma özelliği ile ayrılmaktadır. Geleneksel medya (örneğin televizyon, radyo, dergi) ile sosyal medya arasındaki temel fark, sosyal medyanın etkileşimli ve katılımcı karakterinde yatmaktadır. Geleneksel medya izleyici/okuyucu/dinleyici kitlesine ağırlıklı olarak tek yönlü iletişim olanağı tanırken, sosyal medyanın kullanıcılarına iki yönlü iletişimi sağlama potansiyeli daha fazladır. Sosyal medyada alıcılar aynı zamanda göndericidir ve başkalarının çevrimiçi faaliyetlerine tepki olarak kendi yanıtlarını oluşturabilmektedirler (Dijkmans vd. 2015, s. 633).

Sosyal medya platformu örneği olan katılımcı e-sözlüklerde içerik üretim süreci, sürekli bir etkileşim ilişkisini içerisinde barındırmatadır. Etkileşim kavramının sözlük anlamına bakıldığında Cambridge Sözlüğü'ne göre, ilk olarak "diğer insanlarla konuşma ve bir şeyler yapma etkinliği veya bunu yapma şekliniz" ve ikinci olarak "iki veya daha fazla şeyin bir araya gelip birbirini etkileme şekli" olarak tanımlanmaktadır (2021). Raymond Williams ise (1981, s. 10), kültürel materyalist modelleri takip ederek, etkileşim kavramının yeni icat edilmiş teknoloji merkezli bir pratik olarak değil,

kültürün yaşam ifadelerinde yer alan, kültürel olarak oluşturulmuş bir iletişim arzusunun medya teknolojilerindeki uzantısı olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Manovich (2001, s. 55), etkileşim konusunda "Bir nesne bir bilgisayarda temsil edildiğinde, otomatik olarak etkileşimli hale gelmektedir. Bu nedenle, bilgisayar ortamını 'etkileşimli' olarak adlandırmak anlamsızdır, çünkü zaten etkileşimlilik, bilgisayarlar hakkındaki en temel gerçektir ve özellikle belirtmeye gerek yoktur" demektedir. Bilgisayar aracılı iletişimin etkileşimli ve dijital doğası, yazar-metin-izleyici ilişkisinde, ağırlıklı olarak yazar ve izleyici arasındaki çizgiyi bulanıklaştırarak ve metnin kontrolü için eski teknolojik, politik ve geleneksel modellerin anlatı sıralaması ve dağılımını aşındırarak, yeni bir iletişim modeline yol açar (Cover, 2006, s. 140). Bu yeni modelde dijital bir interaktiviteden bahsetmek mümkündür.

Ancak interaktif medya ile etkileşim sadece 'ile' ve 'aracılığıyla' ile ilgili değildir. Medyada etkileşim, etkileşimli medya gösterge sistemlerinin üretimi ve yorumlanması arasındaki ilişki ile ilgilidir. Örneğin, film, TV ve hatta resim gibi geleneksel medya, büyük ölçüde, bir seçkinler grubu tarafından, kitlelerin tüketeceği mesajların üretimine odaklanmıştır. Hal böyleyken, interaktif medya tasarımcı/kullanıcı, yazar/okuyucu ve yapımcı/tüketici arasındaki ilişkileri sorgulamaktadır. Geleneksel medyada roller, keskin bir şekilde tanımlanmışken interaktif medyada bu roller arasında bir bulanıklık vardır (O'Neill, 2008, s. 23).

Yeni nesil bilgisayar aracılı iletişim sistemleri, katılımcı web sitelerini içerisinde barındırmaktadır. Web 2.0 veya sosyal web siteleri olarak da bilinen bu sistemler, farklı yazarlar tarafından oluşturulan mesajları içerir ve bir mecra üzerinde biriktirir. Bu mesajlar, bir web sayfasının sahibi tarafından yayınlanan mesajlar ve diğer okuyucuların katkıda bulunduğu kullanıcı merkezli içeriklerden oluşmaktadır. Bu sistemler, sosyal etkiyi hem kolaylaştırabilir hem de karmaşıklaştırabilir, çünkü aynı anda farklı niteliklere sahip olan ve okuyuculara farklı ilişkiler çağrıştıran çeşitli kaynaklardan bilgi sağlamaktadırlar (Walther vd. 2010). Facebook gibi sosyal ağ sitelerini ve YouTube ve Flickr gibi içerik paylaşım sitelerini içeren katılımcı web, bireylerin başkalarıyla bağlantı kurmasına veya sürdürmesine, sosyal ağlarını kurmasına ve wikiler, bloglar, tweet'ler, podcast'ler biçiminde bilgi paylaşmasına olanak tanımaktadır (McCarthy, 2010).

Katılımcı çevrimiçi medya, Sundar, Kalyanaraman ve Brown'ın (2003, s. 34–35) beklenmedik etkileşim olarak tanımladıkları bir iletişim türünü içermektedir. Bu

platformlar etkileşimin gerçekleştiği esnada rolleri değişebilen kullanıcıları (üretici-tüketici), medyayı ve mesajları içeren bir iletişim sürecinin yaşandığı platformlardır. Bu özelliklere sahip iyi bilinen katılımcı web sistemleri, Facebook, Hyves, Cyworld, studiVZ ve diğerleri gibi çok çeşitli sosyal ağ sitelerini (SAS); YouTube ve İnternet Arşivi dahil olmak üzere video paylaşım ve yorum siteleri; bloglar; çevrimiçi haberlere eklenen 'geri konuşma' özelliklerini, film yorumları ve puanlarını, restoran puanlamaları veya eğitimci puanlamaları gibi kullanıcı tarafından oluşturulan derecelendirme sitelerini, Amazon.com gibi sitelerde satıcıların ve tüketicilerin ürün incelemeleri ve TripAdvisor.com'da seyahatle ilgili önerilerini, Yahoo Answers gibi wiki'leri ve tavsiye paylaşım sistemlerini içerebilirler. Bu sistemler, merkezi bir kontrol sisteminin ötesinde olma eğiliminde olsa da tüm içerik kullanıcı tarafından oluşturulmaktadır (Walther & Jang, 2012, s. 2).

Katılımcı içerik, hedef toplulukla derinlikli tartışmalar, konuşmalar ve karar verme sürecinden sonra oluşturulan içerik türü olarak açıklanabilir. Bu tarz içeriklerde topluluk grubu üyelerinin kapasitelerine ve ilgi alanlarına göre içerikler oluşturulmaktadır (Watkins & Nair 2008, s. 81). Bu tür kullanıcı türevli içerik oluşturma teknolojisi çok kısaca web 2.0 olarak da tanımlanabilir. Kullanıcı bakış açısından, Web 2.0'ın iki ana bileşeni vardır. Birincisi, Web 2.0, daha fazla insan katıldığında bazı şeylerin daha değerli olduğu fikri olan 'ağ etkileri' inancına dayanır. Bu yaklaşıma göre internet ortamında bir kullanıcı hesabınız olması tek başına yeterli ve önemli bir şey değildir. Bir dijital sosyal medya hesabını değerli kılan şey, bu internet mecrasını çok sayıda bireyin kullanmasıdır. Yani internet ortamı bir ağ yapısı alabiliyorsa değerli hale gelmektedir. E-posta buna iyi bir örnektir. Günümüzde e-postanın yaygın kullanılan bir dijital haberleşme aracı haline gelmesi onu değerli kılan şey olmuştur. Çevrimdışı dünyayla karşılaştırıldığında, internet üzerindeki ağ etkilerine ulaşmak çok daha kolaydır. Ağ etkileri, ortak bir etkinliğe katılım maliyetini düşüren Facebook, Twitter, Google grupları veya Meetup gibi yazılımlara dayanır. Bu, Web 2.0'ın 'platform' olarak adlandırılan ikinci bileşenidir: platformlar, kullanıcıların istediklerini yapabilecekleri basit, güvenilir ortamlar yaratır. Platformlar, fotoğraflar (ör. Flickr), videolar (ör. YouTube), blog girişleri (ör. WebRunner), ürün incelemeleri (ör. Amazon) ve hizmet incelemeleri (ör. Angie'nin Listesi) veya karmalar şeklinde sağlanan kullanıcı tarafından oluşturulan verileri içerir. İki bileşen birbiriyle yakından ilişkilidir: Platform tarafından sağlanan yapı ve çok sayıda insanın platformu değerli bulması durumunda ortaya çıkan ağ etkisi vardır. Bu iki bileşen, yeni kullanıcı etkileşimi, iletişim ve bilgi toplama

biçimleri de dahil olmak üzere yeni içerik türleri ve çok daha fazlasını oluştururlar. Web 2.0 internet üzerinde ağ etkilerinin en açık şekilde yaşanabileceği özellikleri barındırmaktadır. Web 2.0'ın sağladığı iletişim olanakları da, ağ etkilerini sağlayan platformları mümkün kıldıkları için kullanılmaktadır (Blank & Reisdorf, 2012, s. 539).

> Web 2.0, dijital içeriklerin gruplar, ekipler ve bireyler tarafından paylaşılmasını gerektiren ve Web'in kullanıcılara duyarlı olmasını sağlayan bir katılım mimarisi vardır. Kolektif zeka veya kalabalıkların bilgeliği kavramı üzerinde gelişir ve ilerler. Web 2.0 iş birliği içinde çalışır ve fikirleri paylaşırken toplulukların, tecrit halinde olan bireylerden çok daha üretken olabileceği bilinmelidir. Web 2.0 üzerinde bilgi yaratma metaforu açısından öğrenme, katılım, fikir alışverişi, paylaşım, fikirlerin katkısı ve bilgi üretimi yoluyla bir topluluğun parçası olmak anlamına gelmektedir (McLoughlin & Lee, 2008, 10),

Web 2.0, topluluğun parçası olmak anlamında güçlü bir siber uzamı ifade etmektedir. Anılan siber ortamlardan biri de katılımcı hipermetinsel sözlüklerdir. Bu sözlüklerin, kullanıcıların birbiriyle doğrudan sosyal ilişki geliştirmesine imkân vermeyen, bir 'anonimlik' özelliği söz konusu olsa da; sözlüklerdeki teknik altyapı her tür fikir, bilgi, yorum ya da mâlumatın dolaşımına olanak tanımaktadır. Bu durum da katılımcı hipermetinsel sözlükleri hem medyada faaliyet gösteren kurumsal aktörlerin veya medya çalışanlarının varlık gösterdiği hem de geniş toplumsal kesimlerin kullanıcısı olduğu bir kamusal mekân niteliğine kavuşturmaktadır (Kına, 2019, s. 1637). Türkiye'de bu anlamda en somut örneğin *Ekşi Sözlük* olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada *Ekşi Sözlük*'ün ortaya çıkış sürecine değinecek olursak, 1999 yılında Sedat Kapanoğlu'nun, Douglas Adams'ın *Otostopçunun Galaksi Rehberi* isimli kitabından esinlenerek oluşturduğu kendi deyimiyle bir "program parçası"dır (Aslantürk & Turgut, 2015, s. 46). 1999'dan bu yana, www. eksisozluk.com -sozluk.sourtimes.org- adresi üzerinden faaliyet gösteren *Ekşi Sözlük*; sözcük, terim, kavram ve kişilere ilişkin bilgi, deneyim, gözlem, espri, yorum, anket, link ile kaynak içeren interaktif bir platform ve veri tabanı olarak tanımlanabilmektedir. Yeni iletişim teknolojileri ve internet, yaşama dair tüm alanlara nüfuz ederek, kavram ve değerlerin değişimine aracılık etmektedir. Bu noktada geleneksel sözlük anlayışının da yeni iletişim teknolojileri ile uyumlanarak değişime ayak uydurduğu ve sanal ortamda mevcudiyetini ilan ederek katılımcı e-sözlük anlayışına dönüştüğü görülebilmektedir. Çağcıl dinamikler ile bağlantılı olarak gündeme gelen e-sözlük -edictionary-, internet üzerinde

faaliyet gösteren ve kelime ya da deyimleri alfabetik bir açılımla sunan platform olarak tanımlanabilmektedir (Gürel & Yakın, 2007, s. 203).

Bu yönüyle sözlükler hem bağımsız bir yapıda görülen hem de özgür fikir ve düşüncelerin üretildiği birer platformlar olarak kabul edilse de katılımcı web olmanın yanında iki kronik sorunu var gibi görünmektedir. Bunlardan ilki sözlüklerin oluşturduğu lokasyonlardaki güç ilişkileridir. Bir diğeri de bilgi kirliliğinin, fikir üretiminin ve dağılımının önünde kurduğu bariyerdir. Çünkü her ne kadar katılımcı web siteleri, alternatif fikirdeki temsilcilerin kendilerini ifade edebilecekleri ağ konumları sunmasına olanak sağlasa da bu lokasyonları yaratan teknolojiler tipik olarak kurumlar tarafından üretilmekte, korunmakta ve finanse edilmektedir. Sonuç olarak, bu web sitelerinden ortaya çıkan söylem, yerel ve kurumsal çıkarlar arasında bir melezdir. Melez olarak düşünülen bu iletişim süreçleri, postkolonyal kültür eleştirmenlerince Appadurai ve Breckenridge'in (1995) ulusal, kitlesel ve halk kültürünün birbirini beslediği mücadele alanları olarak adlandırdıkları şeye yol açmaktadır (Howard, 2008, 492).

İkinci olarak bilgi kirliliği ve yanlış bilginin önüne geçmek ciddi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için her platform birtakım çalışmalar yürütmekte ve önlemler geliştirmeye çalışmaktadır. Sözlükteki bilgi kirliliğinin önüne geçmek için yapılan çalışmalar hakkında *Ekşi Sözlük* Genel Müdürü Nilgün Gürsoy, şu bilgileri vermektedir:

> Yanlış bilgi çok genel bir tabir. Gergedanların uçabildiği de 'yanlış bilgi' kapsamına giriyor. *Ekşi Sözlük'*ün dinamizmi ve kolektif yapısı bu yanlış bilgilerin doğrusunun paylaşabilmesi için birebir. Sözlük'te yanlış bilgi paylaşabilirsiniz ve diğer kullanıcılar sizin yanlışınızı tespit eder ve doğru bilgiyi paylaşırlar. Bu süreçlere platformun müdahil olmasına gerek yok. Ancak 'yanlış bilgi' diyerek kastetmeye çalıştığınız algı operasyonu gibi platformun hukuk dışı bir amaçla kullanılmasıysa, bu hem hukuka aykırılık ve aynı zamanda kötüye kullanım olacağından müdahale söz konusu olacaktır. Zamanında nefret söylemine ilişkin yapılabilecekleri tartıştığımız bir çalışma grubu da oluşturmuştuk. Halihazırda nefret söyleminde bulunduğunu tespit ettiğimiz kullanıcıların hesaplarını kapatıyoruz (Akt. Kılıç, 2019).

E-sözlükler bir yanıyla da güçlü birer ağ mimarisini içerisinde barındırmaktadır. Ağ mimarisi ağ toplumu pratikleri ile ortaya çıkmış bir tür iletişim döngüsüdür. Ağ toplumu, temel sosyal yapıların ve faaliyetlerin elektronik olarak işlenmiş bilgi ağları etrafında düzenlendiği bir toplumdur. Dolayısıyla, bu durum sadece ağlar veya sosyal

ağlarla ilgili değildir, çünkü sosyal ağlar çok eski sosyal organizasyon biçimleridir; ağ toplumu daha çok bilgiyi işleyen ve yöneten ve mikro elektronik tabanlı teknolojileri kullanan sosyal ağlarla ilgilidir (akt. Van den Bulck vd. 2018, s. 20). Ağ medyasının egemen güç ilişkilerinin dışında gelişmesi, alternatif görüşlerin dolaşıma girmesine katkı sağlamaktadır.

Ağ bağlantılı medya mantığı, içeriğin üretimi, dağıtımı ve kullanımını temel olarak etkilemektedir. Öncelikle sosyal medya platformlarında tüm kullanıcılar ve paydaşlar içerik üretebilmektedir. Ayrıca kullanıcıların içerik üretim maliyeti düşüktür. Böyle bir iletişim modeli anında, yatay, etkileşimli, kişiselliştirilmiştir ve bu yönleriyle ayrıcalıklı olarak nitelendirilebilir. Figenschou ve Fredheim (2020, s. 2), etkileşim, düşünümsellik ve kişiselleştirme gibi niteliklere sahip içeriklerin, benzer düşüncelere sahip kullanıcılar tarafından üretiliyor oluşuna ve anında, yatay, etkileşimli ve kişiselleştirilmiş iletişimin daha özel ve etkin oluşuna vurgu yapmaktadırlar.

Rheingold (2008, s. 100) ağ medyasının birbiriyle ilişkili üç özelliğini şöyle özetlemektedir:

> İlk olarak medya artık ağa bağlı olan herkesin yayın yapmasını ve diğer herkesten metin, resim, ses, video, yazılım, veri, tartışma, işlem, hesaplama, etiket veya bağlantı almasını mümkün kılmaktadır. Bugün artık dijital öncesi teknolojilerin yapısının dikte ettiği yayıncı ve izleyici arasındaki asimetri kökten değişmiştir. Bu teknik-yapısal bir özelliktir. İkinci olarak katılımcı medya, değeri ve gücü çok sayıda insanın aktif katılımından kaynaklanan sosyal medyadır. Değer, yalnızca izleyicinin büyüklüğünden değil, aynı zamanda katılımcıların birbirleriyle bağlantı kurma, bir topluluk ve bir pazar oluşturma güçlerinden kaynaklanır. Bu psikolojik ve sosyal bir özelliktir. Son olarak sosyal ağlar, bilgi ve iletişim ağlarıyla güçlendirildiğinde, faaliyetlerin daha geniş, daha hızlı ve daha düşük maliyetli bir birlikteliğini mümkün kılmaktadır. Bu ekonomik ve politik bir özelliktir.

Sosyal ağların sahip olduğu bu özellikler en çok da katılımcı sosyal medya yapısının oluşumuyla mümkün olmuştur. Teknik, psikolojik ve politik yanıyla sosyal medya ağları ve bu ağların bir parçası olarak e-sözlükler toplumlarda pratiği sorunlu olarak görülen, anlamının henüz oturmadığı veya değerinin ya da öneminin henüz anlaşılmadığı kavram veya durumlara ilişkin anlamlı düşünsel ve bilinçsel farkındalık yaratmaya yetkin bir medya platformu türü olarak görülebilir. Ayrıca medya ve güç ilişkileri açısından düşünüldüğünde de birtakım sorunlara yeni çözüm önerileri sunmaya muhtaç, gelişimci ve çağa entegre bir medya içerik üretimi sistemi şeklinde nitelendirilebilir.

3.2. Araştırmanın Problemi

Dijital iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler toplumsal boyutta iletişim, haberleşme, sosyalleşme, eğlence vb. konularda büyük yararlar sağlamış, bazı yönlerden insan hayatını kolaylaştırmıştır. Bu sosyal medya ortamları ve ağlar sayesinde bireyler, daha önce hiç olmadığı kadar rahat ve kolay bir biçimde birbirleriyle haberleşmekte ve hem kendi ülkelerinde hem de dünyada yaşanan gelişmeleri anlık olarak takip edebilmektedirler. İletişim teknolojilerinin gelişimi ile de yakından ilişkili olan sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı, aynı zamanda yeni bir kültür ve iletişim biçimini beraberinde getirmiştir.

Dijital iletişim teknolojileri ve Web 2.0 teknolojisi bireyleri, içeriklerin hem tüketicisi hem de üreticisi haline getirmiştir. Yani Web 2.0 ile bilginin paylaşımı kolaylaşmış ve internet kullanıcı merkezli bir tasarıma geçiş yapmıştır (Power & Philips-Wren, 2012, s. 252). Bu durum bireylerin düşünce ve kanaatlerini ifade etmesine olanak tanıyan, toplumsal etkileşimi artıran bir fırsat yaratmakla birlikte teknoloji dolayımıyla sergilenen olumsuz davranışlara da zemin hazırlamaktadır. Özellikle ergenlik döneminde karşılaşılan bir sorun olarak akran zorbalığı, internet ve sosyal medya kullanıcısı ergen bireyler için önemli bir çevrimiçi risk oluşturmaktadır. Ailesi ve yakın çevresinden yeterli ilgi ve destek göremeyen çocuklar, akran ilişkilerinde dijital teknolojiyi kullanarak ve/veya dijital ağlar dolayımıyla birtakım olumsuz eylemler içerisinde bulunabilmektedirler. Örneğin Davidson ve Demeray (2007), ebeveynlerinden daha fazla destek gören kadın mağdurlarda anksiyete ve depresyon gibi psikolojik problemlerin daha az görüldüğünü bulmuştur.

Zorbalık olarak nitelendirilebilecek bu tür eylemlerin ardında failin akran ilişkilerinde yaşadığı sorunlar yer alabileceği gibi kimi kez de arkadaş gruplarında güç ve popülerlik elde etme hedefi zorbalığın nedeni olabilmektedir. Fail dijital iletişim teknolojilerini kullanarak akranları hakkında asılsız bilgiler yayabilmekte, onları korkutabilmekte, bazı olumsuz davranışlara yönlendirebilecek tehditlerde bulunabilmektedir. Literatürde buna benzer durumlar "akran zorbalığı" olarak adlandırılmaktadır. Ancak akran zorbalığının birçok alt boyutu, türü ve nedenleri bulunmaktadır. Katılımcı e-sözlük yazarlarının geleneksel ve dijital akran zorbalığı hakkındaki düşünceleri, bu kavramları nasıl inşa ettikleri, zorba ve/veya kurban olarak deneyimlerinin olup olmadığı, eğer her iki durumdan birini ya da her ikisini birden

deneyimlemişlerse bu deneyimin nedenleri ve sonuçlarının neler olduğu, dijital akran zorbalığının potansiyel tehditleri ile dijital medya teknolojilerini kullanırken maruz kalabilecekleri zorbalık olarak nitelendirilebilecek risklere dair yaklaşımları gibi konuların araştırılması bu tez çalışmasının problemini oluşturmaktadır. Böylelikle sorunun kapsamını, nedenlerini ve sonuçlarını kavramak ve anlamlandırabilmek mümkün olabilecektir. Bu çalışmada akran zorbalığı, dijital akran zorbalığı ve siber zorbalık kavramlarının katılımcı sözlüklerde üretilen ve dolaşıma sokulan dijital mesajlar üzerinden incelenerek, inşa edilen düşünce kalıpları, bakış açıları ve değerlendirmeler ayrıntılı bir içerik analizine tabi tutulacaktır. Bu doğrultuda sosyal bilimlerde her geçen gün önemi artan bireysel deneyimler ve öznel değerlendirmeler kanalıyla, araştırmanın sürdürülmesi sağlanacaktır.

Ergen bireylerin akran ilişkilerinde küresel düzeyde bir problem haline gelen akran zorbalığının önlenmesinde, iletişim süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi önem taşımaktadır. Her yaştan bireyin tablet, akıllı telefon ve kişisel bilgisayarlar aracılığıyla uzun saatler çevrimiçi olduğu günümüz koşullarında özellikle dijital medya ortamları çocuklar için önemli riskler barındırmaktadır. Bu riskler arasında dijital iletişim teknolojileri aracılığıyla maruz kalınan/ uygulanan akran zorbalığı da dünya genelindeki yaygınlığı ve doğurabileceği olumsuz sonuçlar açısından dikkate alınması gereken bir çevrimiçi risktir. Durum böyle iken, dijital akran zorbalığı sorununa ilişkin doğru tespitlerin yapılabilmesi ve sorunun çözümüne ilişkin doğru önerilerin geliştirilebilmesi için özellikle sosyal medya ortamında aktarılan görüşlerin, oluşturulan içeriklerin ve yorumların ayrıntılı bir analizinin yapılması kullanıcı deneyimlerinin ve çözüm önerilerinin belirlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çalışmanın konuyla ilgili yeni araştırmalara rehberlik edeceği ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Amacı

Dijital iletişim teknolojilerinin geçmişe nazaran daha kolay erişilebilir olmasıyla bireyler sahip oldukları düşünceleri daha kolay yayabilme, farklı düşünce ve kanaatleri daha fazla alımlama ve ilgi duydukları konularda daha fazla enformasyon elde edebilme imkanına erişmiştir. Geleneksel medya, enformasyona erişim ve çift yönlü enformasyon akışı açısından sınırlılıklar barındırırken, internet ve dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile anlık, kesintisiz, zaman ve mekândan bağımsız iletişim olanakları mümkün olmuştur. Dijital iletişim teknolojilerini ve sosyal ağları kullanan tüm bireyler,

bu araçlar ve ortamlardan belirli düzeylerde etkilenmekte ve bu ortamları etkilemektedirler. McCrae, Gettings ve Purssell (2017), internet ortamlarının özellikle kişilerarası iletişim aracı olarak tartışmasız en büyük ve derin etkiye sahip olduğunu savunmaktadırlar.

Dijital iletişim teknolojilerinin her geçen gün gelişim gösterdiği günümüzde sosyal medya mecraları nicel olarak artarken, ağırlık verdikleri içerik türleri ve etkileşim özellikleri açısından da çeşitlilik taşımaktadır. Video, fotoğraf, metin, ses vb. temelli içeriklerin hepsini, bir kısmını veya bir tanesini ön plana çıkaran tematik sosyal medya mecralarının, bazılarının kullanıcı sayısı dünya genelinde milyarları bulmuştur. Bu mecraların kullanımının kolay, erişiminin hızlı ve tüketilirliğinin yoğun olması nedeniyle halihazırda hızlı yaşamanın yüce bir değer olduğunu vurgulayan kapitalist yaşam koşullarında, bu hızdan en çok yine genç kitleler istifade etmekte ve yine en çok onlar etkilenmektedirler.

Bireyler yaşamları boyunca sosyal ilişkilerinde birçok problemle karşı karşıya gelebilmektedirler. Ancak ergenlik gibi akranlarla olan ilişkilerin önem kazandığı bir dönemde, bu ilişkiler bağlamında yaşanan sorunlar ve zorbalıkla karşı karşıya kalmak daha kalıcı hasarlar bırakabilmekte ve bireyin benlik saygısına zarar vermektedir. Bu dönemde maruz kalınan sağlıksız aile ilişkileri, okul ve ebeveynler arasındaki iletişim kopukluğu, ebeveynlerin ve öğretmenlerin ilgisizliği, bireyin kendi dış görünüşü ve kişisel özellikleriyle ilgili olumsuz düşüncelerine akran ilişkilerinde yaşanan sorunlar eklendiğinde bireyin benlik saygısı zedelenmektedir. Frisén ve Bjarnelind (2009, s. 597), akran ilişkisinin özellikle ergenlik döneminde oldukça belirleyici olduğuna ve bireyin gelişiminin akranlarıyla olan ilişkisinin niteliğine göre olumlu ya da olumsuz olarak şekillendiğini savunmaktadır. Benlik saygısı aile ilişkilerini, akademik başarıyı, akranlarla olan ilişkileri etkileyen önemli bir unsurdur. Akran zorbalığı bireyin benlik saygısını düşürdüğü gibi benlik saygısı düşük bireylerde hem zorbalık yapma hem de zorbalığa maruz kalma potansiyellerinin diğerlerine nazaran daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle benlik saygısı düşük ergenler, akran zorbalığı gibi zarar verici hatta suç barındıran eylemlere daha çok meyletmektedirler. Yapılan araştırmalara göre dijital akran zorbalığı, ergenlerin sorunlarını içselleştirme, uyuşturucu ve alkol kullanımı gibi olumsuz davranışlara neden olmaktadır (Elgar vd. 2014, s. 1015).

Dijital iletişim teknolojileri ve sosyal ağlar bu mecraları aktif kullanan ve zamanlarının büyük bölümünü çevrimiçi olarak geçiren bireylerin olumsuz eylemlerine

zemin hazırlamaktadır. Çevrimiçi ortamda anonim kimlikler oluşturmak, gerçek kimliğini gizlemek, bir başkasının adına açılan hesaptan paylaşım yapmak mümkündür. Geleneksel ilişkiler kapsamında çoğunlukla bireyin kimliğini gizleyemeyeceği, bir başkasına zarar verici davranışlar çevrimiçi ortamda özneyi bulanıklaştırmaktadır. Böylece saldırgan, sahte kimlikler oluşturarak kurbana/kurbanlara zarar verebilmektedir. Akran zorbalığının kısa mesaj, telefon, e-mail ve dijital iletişim teknolojileri dolayımıyla yaygınlaşmasında failin kimliğini gizleyebilme olanağının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çevrimiçi ortam, geleneksel zorbalık ile kıyaslandığında, zarar verici eylemleri okul sınırından dışarıya taşıyarak kurbanı özel alanda da risklere açık hale getirmiştir. Başka bir deyişle akran ilişkilerinin istenmeyen yönü olan zorbalık, bugün dijital iletişim teknolojileri nedeniyle zaman ve mekân sınırlamasından muhaf bir tehdit olarak çok daha kapsayıcı bir görünüm sergilemektedir.

Bu araştırmanın amacı sosyal medya ortamının bir müzakere ve tartışma alanı haline getirilmesiyle, dijital akran zorbalığı ve siber zorbalık kavramlarına yönelik düşünce ve kanaatlerinin neler olduğu, kurban, zorba ya da hem zorba hem de kurban olarak yaşanılan deneyimlerin ne şekilde oluştuğu ve ne gibi kavramsallaştırmaların, bakış açılarının ve mesajların inşa edildiğini içerik analizi ile ortaya çıkarmaktır. Ayrıca çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında yaygın bir çevrimiçi risk olarak yaklaşılan dijital akran zorbalığının önlenmesi konusunda bazı çözüm yolları ve öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede dijital iletişim teknolojilerinin kapsamı, akran zorbalığını dolayımlayan etkili bir çevrimiçi ortam olarak sosyal medya kavramsal ve kuramsal düzeyde ele alınacak ve yaşanan dijital akran zorbalığına yönelik olarak sosyal medya ortamında ortaya konulan çerçevelere ışık tutulmaya çalışılacaktır.

3.4. Araştırmanın Önemi

Dijital iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, çocuklar istedikleri zaman ve mekânda internete erişme imkanına sahip olmuşlardır. Hızlı ve kolay erişilebilir olmasından ötürü dijital iletişim teknolojileri yaygın biçimde kullanılır hale gelmiştir. İnternet dolayımlıyla gerçekleştirilen iletişim biçimlerinin yüz yüze iletişim bağlamında var olan sınırlamalar ile denetim/öz denetim mekanizmalarından görece daha bağımsız olması, akran ilişkilerinde yaşanan geleneksel zorbalık biçimlerini sanal ortamlara da

taşımıştır. Akran zorbalığı oldukça eski bir toplumsal sorun olmakla birlikte dijital iletişim teknolojileri ve sosyal ağların gelişimi sorunun yaygınlığını arttırırken, kapsamını ve gerçekleşme biçimlerini de genişletmiştir. Denetim mekanizmalarının yetersizliği ve hukuki boşluklar, zaman ve mekân kısıtlamasının bulunmaması, günün herhangi bir saatinde ve sistematik bir şekilde kurbana zarar verme imkanının olması, sahte hesaplar aracılığıyla kimliğin gizlenmesi gibi olanaklardan dolayı dijital akran zorbalığı gün geçtikçe artış göstermektedir. Gerçek hayatında yüz yüze zorbalığa uğrayan bir çocuk, intikam almak için kimliğini gizleyerek dijital iletişim ortamları üzerinden zorbalığa başvurabilmektedir. Başka bir deyişle dijital iletişim teknolojileri aracılığıyla zorbalığa uğrayan bir çocuk bu durumu bastırmak amacıyla bir başkasına zorbalık edebilmektedir. Bu nedenle bu şekilde gerçekleştirilen akran zorbalığında kişi hem kurban hem de zorba olabilmektedir.

Bu araştırma dijital iletişim teknolojileri ve akran zorbalığı arasındaki ilişkiyi inceleyecektir. Bu çalışmayı önemli kılan temel unsurlar, akran ilişkilerinde çok yaygın olmakla birlikte toplumsal düzlemde çok fazla tartışılmayan ve kalıcı çözüm yolları üretilmeyen dijital akran zorbalığı olgusunu ele alması, görünür kılması ve dijital medya okuryazarlığı bağlamında bazı çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamış olmasıdır. Bu araştırma, akran zorbalığı konusunu ele alarak, bu konuda araştırma yapacak olan diğer araştırmacılara da konu hakkında fikirler ve öneriler sunacaktır. Tezin bazı kütüphanelere dağıtılması sağlanacak ve böylelikle konu ile ilgili bilgi elde etmek isteyen ebeveynlerin ve kişilerin erişimine de açık hale getirilecektir. Tez çalışması ile konuya ilişkin bilimsel bir yaklaşım gerçekleştirilmesi planlanmakta olup bu çalışmanın sorunla ilgili önemli sorumlulukları bulunan ebeveynler ve eğitimcilerin farkındalıklarının artmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2013, s. 41), nitel araştırma antropoloji, sosyoloji, psikoloji, felsefe ve dilbilim gibi birçok disiplin ile ilişki içerisindedir. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen bu araştırmanın analiz bölümünde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yenilenebilir bir teknik olarak tanımlanır. Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 259), içerik analizinin temel amacını "toplanan verileri

açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır" şeklinde açıklamaktadır. İçerik analizi amaçları belirleme, kavramları tanımlama, analiz birimlerini belirleme, konu ile ilgili verilerin yerini belirleme, mantıksal bir yapıyı geliştirme, kodlama kategorilerini belirleme, sayma, yorumlama ve sonuçları yazma aşamalarından oluşur (Büyüköztürk vd. 2014, s. 240-241). Bu çalışmada, elde edilen verilerin kodlanması sonrasında bulgulara program aracılığı ile görselleştirilmiştir. Bu nedenle sayısallaştırmadan ziyade bulguların görselleştirmelerinin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Belirlenen örneklemler üzerinde (katılımcı e-sözlüklerde), kullanıcıların ilgili kavramlara yönelik olarak yazdıkları yorumlar, MaxQda programı ile toplanmış ve yine bu programla analize tabii tutulmuştur. Bir nitel veri analiz programı olan MaxQda ile çeşitli metinler, video ve ses kayıtları, anketler, e-tablolar, sosyal medya verileri, fotoğraflar ve resimler, web sayfaları ve bibliyografik veriler gibi birçok veri çeşidi analiz edilebilmektedir (Kuckartz ve Rädiker, 2019, s. 3). 'Akran Zorbalığı' ve 'Sanal Zorbalık' entryleri çerçevesinde gerçekleştirilmiş yorumlar MaxQda programında toplamda 14 ana tema ve 32 alt tema altında kodlanmış ve kodlaması tamamlanan temaların içerisinde toplanan kodlamaların birbirleri ve diğer temalardaki kodlarla ilişkileri haritalanmıştır. Haritada yoğunlukla çakışan çizgiler, ilgili temaların veya kodlamaların ne sıklıkta bir arada kodlandıklarını, hangi duygusal ifadelerin, kimliksel tanımlamaların, kavramsal yaklaşımların ve neden-sonuç ifadelerinin birbirleri ile bir arada ve ilişkili biçimde ifade edildiği saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler toplam 4 belge altında bulunmaktadır ve bu belgeler sıra numarası verilerek belirlenen temalar kapsamında sırasıyla kodlanmıştır. Kodlama eş zamanlı ve art arda şekilde iki kodlamacı tarafından yeniden kontrol edilerek kodlanmış ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Belgeler kodlanmadan önce filtrelenmiş, temizlenmiş ve saf metinler kodlamaya uygun olacak şekilde kaydedilmiştir. Yorumları içeren belgeler sırası ile, 'AZ-Ekşi Sözlük', 'AZ-Kafa Sözlük', 'AZ-Uludağ Sözlük' ve 'SZ-Ekşi Sözlük' şeklinde adlandırılmıştır. Buradaki kısaltmalardan 'AZ' 'Akran Zorbalığı'nın ve 'SZ' 'Sanal Zorbalığın' kısaltmalarıdır. Kodlanan temaların analizi için programın analiz sekmesi altındaki Görsel Araçlar bölümü kullanılmıştır. Bu kapsamda nitel bir veri analiz programı olan MaxQda Programında kodlanan verilerin ve temaların görsel kod haritaları, kod matris tarayıcısı, kod ilişkileri tarayıcısı ve kelime bulutu analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgular bölümünde, kullanıcı yorumları anlamlı bölümlere ayrılarak akran zorbalığı, dijital akran zorbalığı ve siber zorbalığa ilişkin düşüncelerin hangi kavram ve

yaklaşımları öne çıkardığı belirlenerek ayrıntılı bir içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın temel varsayımları şunlardır:

V-1. Akran zorbalığı kavramı, e-sözlüklerde açıklanan, tanımlanan, üzerinde tartışılan ve anlamının yeniden inşa edildiği bir kavramdır.

V-2. Dijital iletişim teknolojileri akran zorbalığını kolaylaştırmakta ve yaygınlaştırmaktadır.

V-3. Akran zorbalığının benlik saygısı, özgüven eksikliği, ilgi eksikliği, şiddet ve baskı gibi durumlarla yakından ilişkisi bulunmaktadır.

V-4. Sosyal medya ortamında gerçekleşen tartışmalar kavramın anlamı ve özüne dair yeni fikirler vermektedir.

V-5. Sosyal medyada içerik üretin kişi ve kullanıcılar, fikirlerini beyan ederken ek açıklamalar, backlinkler (hyperlink) ve örnek olayları referans göstermektedirler ve bu da platformu katılımcı bir ağ medyasına dönüştürmektedir.

V-6. Dijital iletişim teknolojileri ve özellikle sosyal medyanın, bireylerin akran zorbalığının faili ve/veya kurbanı olmasına zemin hazırladığı, failin kimliğini gizlemesine olanak tanıdığı ve yeni zorbalık yöntemlerini mümkün hale getirdiği yeni medya ortamlarında tartışılan bazı konuların başında gelmektedir.

V-7. Sosyal medya ortamında, dijital akran zorbalığının nedenleri ve çözümleri üzerinde karşıt ve çeşitli öneriler getirilmekte ve bu önerilere dair kanıtlar sunulmaktadır.

V-8. Sözlüklerde aile, okul, öğretmen veya arkadaş gibi kavram ve kimlikler hakkında ayrıntılı öznel yaklaşımlar geliştirilerek bu kavramlar yeniden tanımlanmaktadır.

V-9. Sözlüklerde akran zorbalığı ve zorbalık pratikleri ile ilgili olarak, sorumlu kişi ve kuruluşlar olduğu belirtilmekte ve anlatılmaktadır.

V-10. Entrylerde zorba ve kurban olma deneyimlerinden sıklıkla bahsedilmekte ve duygusal ifadelerle eleştiriler yapılmaktadır.

Araştırmanın analiz bölümünde varsayımların doğruluğu veya yanlışlığına ilişkin görselleştirmeler ve ilişki ağları analizleri yapılmış, içerik analizi gerçekleştirilmiş, etkileşimli kelime ağaçları oluşturulmuş ve bulgular aşamalar halinde değerlendirilmiştir.

3.6. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Türkçe yayın yapan e-sözlüklerdir. E-sözlükler, tıpkı uluslararası sosyal medya platformları gibi üyelik kanalı ile yayımcılık faaliyetlerini sürdüren, kullanıcıların güncel veya güncel olmayan bir olay veya durum özelinde entryler (giriş) belirledikleri ve bu entryler çerçevesinde tartışma ya da bilgilendirmelerde bulundukları katılımcı, interaktif ve ağ mimarisine dayanan (hyperlinkler kanalı ile) sosyal medya platformlarıdır. Bu özellikler çerçevesinde yayımcılık yapan e-sözlükler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemi Türkiye'de yayımcılık yapan e-sözlüklerden en bilinenleri olan *Ekşi Sözlük, Uludağ Sözlük* ve *Kafa Sözlük*'tür. Bu sözlükler üzerinden 'Akran Zorbalığı' ve 'Sanal Zorbalık' entryleri örneklem verileri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın problemine uygunluk esasına göre belirlenmiş bu başlıklar altındaki yazar yorumları, MaxQda Nitel Veri Analiz Programı ile toplanmıştır. Veriler yine bu program ile analize ve görselleştirmeye tabii tutulmuştur. Örnekleme dahil edilecek e-sözlükler belirlenirken Seçkisiz Olmayan Örnekleme biçimlerinden birisi olan Amaçsal Örneklem uygun örnekleme yöntemi olarak seçilmiştir. Büyüköztürk ve arkadaşları (2014, s. 90), amaçsal örneklemeyi "Amaçsal örnekleme (purposive/purposeful sampling), çalışmanın amacına bağlı olarak, bilgi açısından zengin durumların (information-rich cases) seçilerek derinlemesine araştırılmasına olanak tanır. Belli ölçütleri karşılayan veya belli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istenildiğinde tercih edilir" şeklinde açıklamıştır.

Bu kapsamda, çalışmanın örneklemi de amaca ve probleme uygun olarak amaçlı bir biçimde belirlenmiştir. Bu araştırmadaki temel amaç sosyal medya platformlarının bir parçası ve türü olan sözlüklerde (ki bu sözlüklerde temel durum ve kavramları tanımlama, açıklama ve anlatma eğilimleri oldukça yüksektir), akran zorbalığı ve dijital akran zorbalığının bir parçası olarak değerlendirilebilecek olan sanal zorbalık kavramlarının nasıl inşa edildikleri, olguyu deneyimleyen yazar ya da kullanıcıların hangi duygu ve kavramları öne çıkardıkları, olgunun yaşanmasında kimleri neden sorumlu tuttuklarını anlamaktır.

3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Akran zorbalığı geleneksel akran ilişkileri bağlamında uzun yıllardır hem dünyada hem de Türkiye'de çok çalışılan bir konudur. Dijital iletişim teknolojilerinin gelişim

gösterdiği son yıllarda ise akran zorbalığının yeni zemini olarak sosyal medyada akran zorbalığı konusuna akademik alanda ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın yapılandırılmasında mevcut literatür yol gösterici olmuştur. Konuyla ilgili öncü alan araştırmaları; araştırmanın problemi, varsayımları, kapsamı, evreni ve örneklemi açısından kuşkusuz farklılıklar ve çeşitli sınırlılıklar taşımaktadır. Bu çalışma da bazı sınırlılıklar barındırmaktadır. Çalışmada akran zorbalığı olgusu genel hatlarıyla ele alınmakla birlikte, sosyal medya ortamındaki kullanıcı yorumları ve değerlendirmeleri üzerinden akran zorbalığı sorununa odaklanılmaktadır. Çalışmanın analiz birimlerini, sosyal medya ortamında birer dijital mesaj olarak üretilen ve dağıtıma sokulan kullanıcı yorumları ve MaxQda programı aracılığı ile elde edilen veriler oluşturmaktadır.

Akran zorbalığı olgusu birçok toplumda ve farklı coğrafyalarda süregelen ciddi bir problemdir. Bu yönüyle çok daha büyük bütçeler ve profesyonel ekiplerce takip edilmeli, konuya ilişkin derinlemesine veriler toplanmalı, iyi analiz edilmeli ve devletlerin konuya ilişkin politikalarına katkı sunacak bilimsel ölçütlerle oluşturulmuş nitelikte öneriler sunulmalıdır. Konu hakkında bilinçlendirilmiş bir toplumda, sorunların önüne geçilebileceği ya da bu gibi sorunlar karşısında izlenecek yolların belirlenmesinde rehberlik edilebileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın temel veri toplama tekniği MaxQda programı ile dijital medya ortamları ve sosyal medya platformları üzerinden kullanıcı yorumlarının çekilmesidir. Konuya ilişkin temel durumların ve niteliklerin belirlenmesi kullanıcıların çoğu öznel düşüncelerinden hareketle oluşturulmaktadır. Araştırma elde edeceği sonuçlara, kullanıcıların bakış açılarının, hayatı anlamlandırma biçimlerinin etkisiyle ulaşmıştır. Bu durum araştırmanın temel sınırlılıklarından biridir. Ancak analizin gerçekleştirilmesinden önce, akran zorbalığının ayrıntılı bir açıklamasının ve tanımlamasının yapılmasının ve kullanıcıların kimliklerinin anonim tutulmasının araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini arttıracağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında belirlenen sosyal medya platformlarının akran zorbalığı kavramına ilişkin tüm yorumları analiz birimine dahil edilmiştir. Bu anlamda tek sınırlama etiket kavram ile yapılacak arama ve elde edilen yorumlar sayfalarıdır. Bir diğer sınırlılık araştırmaya dahil edilecek olan yorumların, akran zorbalığı deneyimi yaşayıp yaşamadıklarıdır. Ancak kullanıcıların fiziksel ya da ruhsal saldırılara maruz kalma olasılıkları, sağlık durumları, kaygı durumları, benlik saygıları, saldırganlıkta bulunup bulunmadıkları veya asosyal ya da anti sosyal özelliklerinin bulunma durumu

genel olarak akran zorbalığı ile ilişkili durumlardan biri veya birkaçını yaşama ihtimalleri konuya ilişkin genel bir fikre sahip olmamızı sağlayacaktır.

3.8. Araştırmanın Bulguları

Elde edilen verilerin incelenmesiyle Genel Bulgular başlığı altında bütüncül bir analiz, *Ekşi Sözlük* Akran Zorbalığı başlığı ise altında odak bir analiz yapılmıştır. Ayrıca *Kafa Sözlük* ile *Uludağ Sözlük* Bulguları başlığı altında ise iki sözlükten *Akran Zorbalığı* entrylerinden elde edilen veriler birlikte analize tabi tutulmuştur. Genel Bulgular başlığı altında, programda kodlanan tüm temalar görselleştirilmiş ve ilgili tablo ve şekillerden ortaya çıkan çıkarımlar anlatılmıştır.

3.8.1. Genel Bulgular

Araştırma kapsamında toplamda 3 farklı sözlükten 3 farklı entry başlığı belirlenmiş ve elde edilen veriler ile toplamda 4 farklı belge oluşturulmuştur. Bu belgeler PDF dosyalar halinde MaxQda programı ara yüzüne taşınarak, öncesinde oluşturuluş olan 14 farklı tema ve 32 alt tema altında ilgili kavramlar çerçevesinde kodlanmıştır. Araştırmada veri elde edilen sözlükler *Ekşi Sözlük, Uludağ Sözlük* ve *Kafa Sözlük* olarak belirlenmiştir. Örnekleme dahil edilen bu 3 sözlük ve entry başlıkları ile ilgili istatistikler aşağıda verilmiştir. Sözlüklerden elde edilen verilerin istatistik bilgileri genel itibariyle Tablo 1'deki şekildedir.

Tablo 1

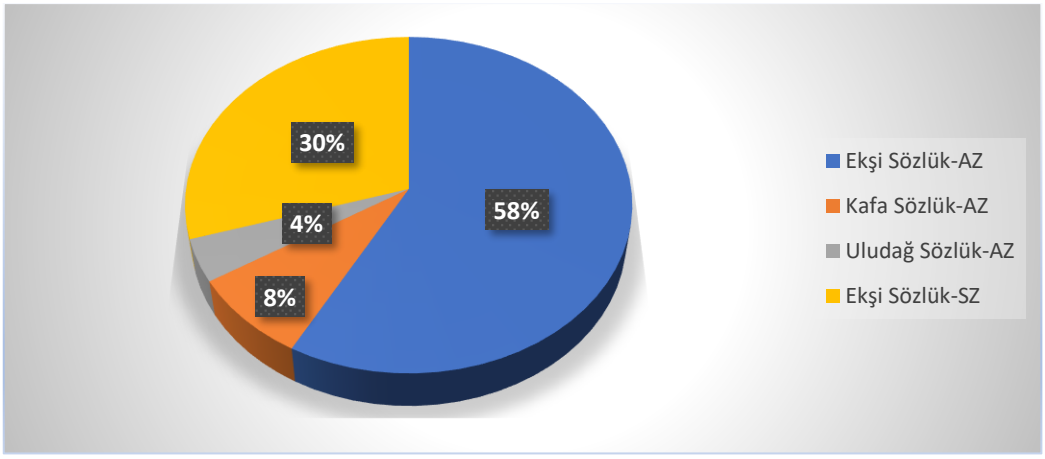
Örnekleme Dahil Edilen Sözlüklerden Edinilen Verilere İlişkin İstatistiki Bilgiler

Başlıklar	**Sözlük Adı**					
	Ekşi Sözlük	**Kafa Sözlük**	**Uludağ Sözlük**	**Ekşi Sözlük**	**Uludağ Sözlük**	**Kafa Sözlük**
Entry Başlığı	Akran zorbalığı	Akran zorbalığı	Akran zorbalığı	Sanal zorbalık	Siber zorbalık	Siber zorbalık
Entry Sayısı	156	22	11	80	14	6
Sözcük Sayısı	21.139	1.181	522	5.438	796	334

Karakter Sayısı	136.883	7.719	3.303	35.945	4869	2316
Verilerin Edinildiği Tarih Aralığı	16.01.2012-03.07.2021	02.04.2021-24.06.2021	11.01.2014-08.12.2019	13.04.2008-02.06.2021	26.03.2011-29.02.2020	20.11.2020-28.12.2020

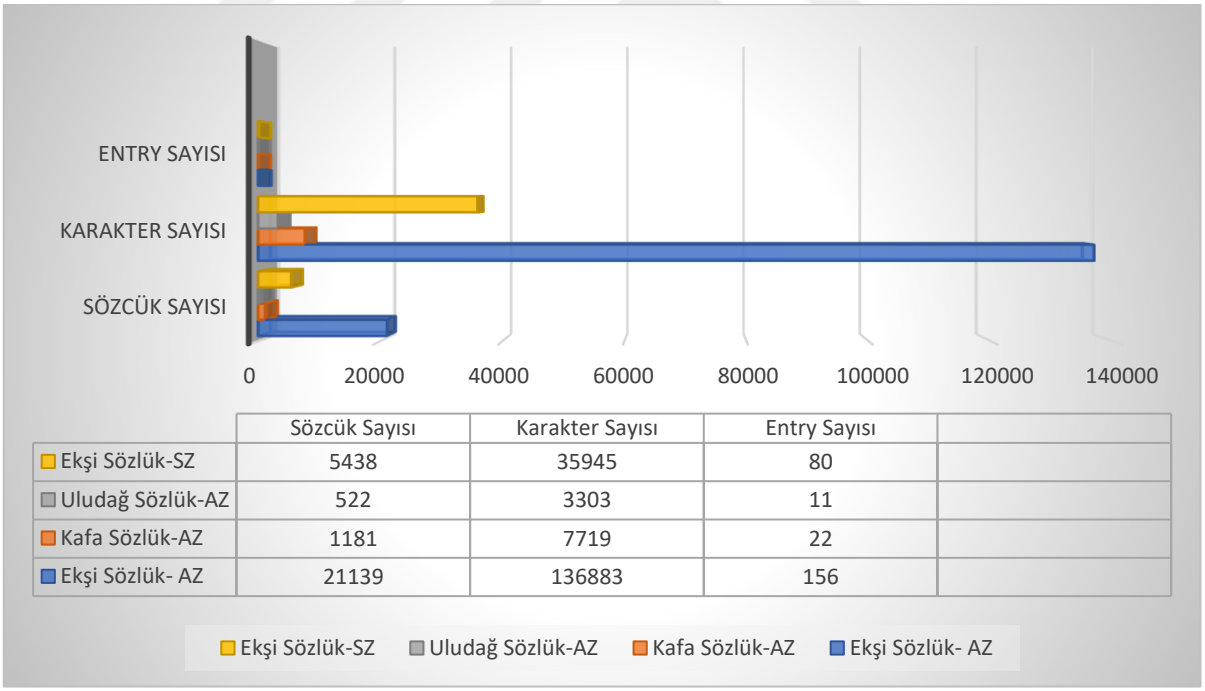
Sözlüklerden elde edilen veriler genel olarak *Entry Başlığı, Entry Sayısı*, tüm metindeki *Sözcük Sayısı, Karakter Sayısı* ve *Verilerin Edinildiği Tarih Aralığı* başlıkları altında değerlendirilmiştir. Diğer yandan Tablo'nun üstten üçüncü satırında hangi sözlükteki hangi kavramın değerlendirildiği yer almaktadır. Buna göre Ekşi, Kafa ve Uludağ sözlüklerinde 'Akran Zorbalığı' ve yine Ekşi Sözlük'te 'Sanal Zorbalık' entryleri incelenmiştir. *Uludağ Sözlük* Siber Zorbalık ve *Kafa Sözlük* Siber zorbalık entryleri ise programda kodlanmış olup kod ilişkileri tarayıcısı, kod haritaları kod matris tarayıcılarında anlamlı ilişkiler, kesişmeler ve örtüşmelere rastlanmamıştır. Program kanalı ile bu metinler üzerinden anlamlı sonuçlar ve bütünlük elde edilememiştir. Bu nedenle bu bölüm içerisinde bu sözlüklere ilişkin analiz gerçekleştirilememiştir. *Ekşi Sözlük*'teki 'Akran Zorbalığı' entrysi 156 alt entry (yorum) ile en fazla entrye sahip olan sözlüktür. Bu sayıyı 80 entry ile yine Ekşi Sözlük'ün 'Sanal Zorbalık' entrysi takip etmektedir. Üçüncü sırada 22 enrty ile *Kafa Sözlük* yer alırken, dördüncü ve son sırada 11 entry ile *Uludağ Sözlük* yer almaktadır. Bu yorum sayıları aynı zamanda belirlenen örneklemlerden elde edilen verilerin miktarını da oluşturmaktadır.

Sözcük sayısına bakıldığında ise entry sayısına paralel bir durumun olduğu görülmektedir. Yine *Ekşi Sözlük* Akran zorbalığı entrysinin 21.139 sözcük ile ilk sırada bulunduğu, Ekşi Sözlük'ün Sanal zorbalık entrysinin ise ikinci sırada yer aldığı saptanmaktadır. Üçüncü sırada 1.181 sözcük ile *Kafa Sözlük* yer alırken, *Uludağ Sözlük* 522 sözcükle son sırada yer almıştır. Karakter sayısında da 136.883 karakter ile *Ekşi Sözlük* Akran zorbalığı ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada 35.945 karakter sayısı ile yine *Ekşi Sözlük* Sanal zorbalık entrysi yer alırken, üçüncü sırada 7.719 karakterle *Kafa Sözlük* ve son sırada 3.303 karakter ile *Uludağ Sözlük* yer almaktadır. Bu başlıklarda girilen en eski entrynin 13 Nisan 2008'de *Ekşi Sözlük*'teki Sanal zorbalık entrysi olmuşken, verilerin toplandığı tarihten önce son entrynin 3 Temmuz 2021 tarihinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak edinilen entrylerin sürecinin 2008'den 2021'e uzandığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1. Edinilen entry sayılarının sözlüklere göre yüzdelik karşılıkları

Yüzdelik dilimlerde de görüleceği üzere *Ekşi Sözlük* Akran zorbalığı entrysi %58 ile bütün araştırma verilerinin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bir de Sanal zorbalık entrysinin %8'lik değeri eklendiğinde %66 ile tüm verilerin anlamlı bir çoğunluğuna ulaşmaktadır.

	Sözcük Sayısı	Karakter Sayısı	Entry Sayısı	
Ekşi Sözlük-SZ	5438	35945	80	
Uludağ Sözlük-AZ	522	3303	11	
Kafa Sözlük-AZ	1181	7719	22	
Ekşi Sözlük- AZ	21139	136883	156	

Şekil 2. Tüm sözlüklerden elde edilen verilerin çubuk grafiği

Şekil 2, Tablo 1'de değerlendirilen istatistiklerin çubuk grafiğini göstermektedir. Şekil 2'den de anlaşılacağı gibi, araştırmanın asıl örneklemini diğer sözlüklerden elde edilen verilerden oldukça fazlasını barındıran *Ekşi Sözlük* oluşturmaktadır. *Ekşi Sözlük*

hem entry, hem sözcük ve hem de karakter sayısı bakımından analiz birimleri içerisinde %66'lık kısmını içermektedir.

Tablo 2

Kod Matris Tarayıcısı ve Temaların Kodlanma Sayıları

Kod Sistemi	1. AZ-Ekşi Sözlük	2. AZ-Kafa Sözlük	3. AZ-Uludağ Sözlük	4. SZ-Ekşi Sözlük	TOPLAM
Akran Zorbalığı İnşası	112	19	7		138
Zorbalık Türü					0
Sözlü Zorbalık	58	5	2	7	72
Psikolojik Zorbalık	48	1	3	5	57
Cinsel Zorbalık	6	2		4	12
Fiziksel Zorbalık	45	1	3	2	51
Akran Zorbalığının Nedenleri					0
Bireysel Nedenler	42	6		1	49
Toplumsal Nedenler	3	2			5
Akran Zorbalığının Sonuçları					0
Bireysel Sonuçlar	120	9	4	2	135
Toplumsal Sonuçlar	15	2	3	1	21
Dijital Akran Zorbalığı				19	19
Siber Zorbalığın Araçları					0
Telefon				2	2
Web Sitesi				1	1
Sosyal Medya				19	19
Sms				2	2
E-posta				1	1
Siber-Sanal Zorbalığın İnşası				64	64
Siber Zorbalığın Nedenleri				15	15
Siber Zorbalığın Sonuçları				17	17
Aktörler					0
Kurban Olma Deneyimi	108	13		7	128
Seyirci Olma Deneyimi	24	2	2	1	29
Zorba Olma Deneyimi	21	3		2	26
Kimliklerin İnşası					0
Zorba Kimliğinin İnşası	78	3	4	19	104
Kurban Kimliğinin İnşası	37	2		8	47
Seyirci Kimliğinin İnşası	4	1			5
Arkadaş Kimliğinin İnşası	20	1			21
Aile Kimliğinin İnşası	74	9	1	5	89
Eğitimci Kimliğinin İnşası	51		2		53
Duygusal Temalar					0
Pişmanlık	10				10
Çaresizliik	18	3		2	23
Karamsar	27	2	1	4	34
Acıma	3				3
Öfke	17		1	2	20
Sorumluluk Sahibi Kurumlar					0
Ailenin Sorumluluğu	53	8	3	6	70
Devletin Sorumluluğu	6			7	13
Toplumun Sorumluluğu	14		1	2	17
Medyanın Sorumluluğu	5			5	10
Okulun Sorumluluğu	56	1	4	2	63
Çözüm Önerisi	98	7	4	19	128
Σ TOPLAM	1.173	102	45	253	1.573

Tablo 2'ye bakıldığında 14 ana ve 32 alt tema üzerinde kodlama yapıldığı görülmektedir. Programın Kod Matris Tarayıcısı'ndan alınan tablo verileri

incelendiğinde en fazla kodlamanın *Bireysel Sonuçlar* teması üzerinde 120 olarak kodlandığı görülmektedir. İkinci sırada 112 kodla *Akran Zorbalığının İnşası* ve üçüncü sırada ise 108 kodlama ile *Kurban Olma Deneyimi* yer almaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, tümüyle *Ekşi Sözlük* Akran zorbalığı verileri üzerinden yapılan bu üç vurgu alanı ile kullanıcılar özellikle deneyim odaklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Yani kullanıcıların kendileri ya akran zorbalığına maruz kalmış ya da maruz kalmış biri veya birilerinin yaşantılarına tanık olmuşlardır. Çünkü ağırlıklı olarak tecrübelerden söz etmektedirler. Keza bir kullanıcı *Bireysel Sonuçlar* teması altında "kendimi savunamıyor, içime kapanıyor ve aileme de söylemiyordum" değerlendirmesi yapmaktadır. Yine bir başka kullanıcı da aynı tema altında "değişmeye başlamıştım. 7. sınıfa geldiğimde hayatın bana dayattıklarını kabullenip insanların istediği insan olmaya başlamıştım. sonra ise 8. sınıf. artık onlar yüzünden giydiklerime dikkat ediyor, söylediklerime dikkat ediyor, mümkün oldukça 'yanlış' hareketler sergilemekten kaçınıyordum" şeklinde yaşadıklarını aktarmıştır. Bireyler akran zorbalığına uğramanın sonuçlarını, etkilerini ve anlık yaşamlarındaki sonuçları üzerine üzücü ve ayrıntılı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Diğer yandan sözlük kullanıcıları, tanımlama ve açıklamalarla birlikte 98 kodlamada da çözüm önerilerinden bahsetmişlerdir. Yorumlarda akran zorbalığı kavramının ne olduğuna yönelik ayrıntılı açıklama ve tespitler yer almış ve sorunun kaynağına ilişkin iddialar sıralanmıştır. Buna bağlı olarak mevcut sorunların çözümü için ayrıntılı öneriler de dile getirilmiştir. Örneğin bir kullanıcı "Bu yüzden çocuğunuzla ilgilenin, neler yaşadığını merak edin, sorun ve gözlemleyin. tüm bunların sonucunda ters giden bir şeyler sezerseniz okuduğu okuldaki öğretmenlerle- özellikle rehber öğretmen- iletişime geçin. lakin önemli bir konu ve başka yerlere kök salabilecek bir husus" şeklinde bir öneri ve tespitte bulunmuştur. Bir diğeri ise "Çocuğunuz size zorbalığın devam ettiğini bildirirse, bunu kimin ya da kimlerin yaptığını, ne söylendiğini, ne zaman ve nerede yapıldığını not alın. sosyal medya üzerinden yapılmışsa, mesajların, site yorumlarının ya da paylaşıma dair yapılan yorumların ekran görüntülerini alın. fakat, her şeyden önce, çocuğunuzla birlikte çalışması ve problemi çözmesi için okula fırsat tanıyın. okulun yeterince ilgili olmadığını gördüğünüzde ise, bu durumu yasal yollara taşıyabilirsiniz" şeklinde çözüm önerileri sunarak, özellikle sosyal medyadan yapılıyor olabileceğine vurgu yapmaktadır.

Sosyal medya zorbalığın dijitalleştiği temel mekân haline dönüşmektedir. Nitekim yine *Ekşi Sözlük* üzerinden Sanal zorbalık entry'sinden elde edilen veriler

kodlandığında, *Siber ve Sanal Zorbalığın İnşası* temasının 64 kodlama ile ilk sırada bulunduğu görülmektedir. Diğer kodlamalar içerisinde görece fazla olan bu kodlama göstermektedir ki, ya zorbalığın pratik alanı dijital ortama kaymaktadır ya da dijital mecralar bir şekilde akran zorbalığı kavramı ve pratiği ile çakışmaktadır. Siber-sanal zorbalığın inşası entrysi altında bir kullanıcı kavramı açıklarken "Elektronik iletişim araçlarını kullanarak bir kişiye ya da bir gruba yönelik olarak gerçekleştirilen, korkutma, sindirme, aşağılama, itibarını sarsma, sıkıntıya yol açma amacıyla yapılan bilinçli ve tekrarlı olumsuz davranışlardır" ifadelerini kullanmaktadır. Bir başka kullanıcı da "Klasik zorbalığın sanal ortamdaki uzantısı gibi görülse de zorbalıkla arasında; kurbanla failin fiziksel olarak bir arada bulunmaması, klasik zorbalıktaki kurbanla fail arasındaki fiziksel ve zihinsel güç dengesizliğinin yerini sanal zorbalıkta elektronik iletişim araçlarını kullanabilme becerisine bırakması, yasalar önünde sanal zorbalığın net bir cezasının bulunmaması, elektronik iletişim araçlarının olduğu her yerde her an sanal zorbalığın gerçekleştirilebilir olması gibi farklılıklar bulunmaktadır" şeklinde bilgilendirici bir açıklamada bulunmaktadır. Bu yönüyle aslında bu açıklama, siber ve sanal ortamda, dijital temelli akran zorbalığının ne kadar tehlikeli olabileceği üzerinde önemli bir katkıda bulunmuştur. Her an olması ve temel bir beceri gerektirmesi, donanımlı ama kötü niyetli akranların zorbalık eyleminde bulunabilme imkanlarını arttırmaktadır.

Tablo 3

Kodlanan Belgelerin Kod Kapsamı

Kod Sistemi	1. AZ-Ekşi Sözlük	2. AZ-Kafa Sözlük	3. AZ-Uludağ Sözlük	4. SZ-Ekşi Sözlük	TOPLAM
Akran Zorbalığı İnşası	11,4%	22,3%	19,1%		9,8%
Zorbalık Türü					
Sözlü Zorbalık	5,1%	11,4%	4,2%	2,2%	4,8%
Psikolojik Zorbalık	4,0%	1,0%	6,9%	2,1%	3,5%
Cinsel Zorbalık	0,6%	4,2%		0,5%	0,7%
Fiziksel Zorbalık	3,8%	1,4%	5,5%	0,4%	3,0%
Akran Zorbalığının Nedenle					
Bireysel Nedenler	5,5%	8,8%		1,6%	4,8%
Toplumsal Nedenler	0,2%	3,9%			0,3%
Akran Zorbalığının Sonuçla					
Bireysel Sonuçlar	13,0%	11,1%	11,8%	0,6%	10,5%
Toplumsal Sonuçlar	1,1%	3,1%	11,5%	0,4%	1,3%
Dijital Akran Zorbalığı				10,3%	2,0%
Siber Zorbalığın Araçları					
Telefon				0,6%	0,1%
Web Sitesi				0,3%	0,1%
Sosyal Medya				7,1%	1,4%
Sms				0,5%	0,1%
E-posta				0,1%	0,0%
Siber-Sanal Zorbalığın İnşa				24,2%	4,7%
Siber Zorbalığın Nedenleri				7,1%	1,4%
Siber Zorbalığın Sonuçları				7,4%	1,5%
Aktörler					
Kurban Olma Deneyimi	19,0%	31,4%		5,6%	16,6%
Seyirci Olma Deneyimi	4,7%	6,2%	13,1%	0,9%	4,1%
Zorba Olma Deneyimi	2,8%	3,3%		3,3%	2,9%
Kimliklerin İnşası					
Zorba Kimliğinin İnşası	10,2%	4,3%	10,1%	11,4%	10,2%
Kurban Kimliğinin İnşası	3,5%	3,5%		3,0%	3,4%
Seyirci Kimliğinin İnşası	0,6%	1,1%			0,5%
Arkadaş Kimliğinin İnşası	2,3%	2,2%			1,8%
Aile Kimliğinin İnşası	9,7%	16,4%	1,0%	3,0%	8,5%
Eğitimci Kimliğinin İnşası	7,8%		3,3%		5,9%
Duygusal Temalar					
Pişmanlık	0,8%				0,6%
Çaresizliik	1,8%	5,5%		1,0%	1,8%
Karamsar	2,6%	3,0%	1,2%	1,3%	2,3%
Acıma	0,2%				0,2%
Öfke	2,1%		4,1%	0,9%	1,8%
Sorumluluk Sahibi Kurumla					
Ailenin Sorumluluğu	6,8%	15,5%	4,1%	3,3%	6,5%
Devletin Sorumluluğu	0,5%			1,7%	0,7%
Toplumun Sorumluluğu	1,8%		2,3%	0,9%	1,5%
Medyanın Sorumluluğu	0,4%			1,9%	0,7%
Okulun Sorumluluğu	7,4%	0,5%	11,6%	0,5%	5,9%
Çözüm Önerisi	14,4%	15,2%	16,3%	6,9%	13,0%
KODLU OLMAYAN	20,9%	18,8%	23,7%	33,2%	23,2%
KODLU OLAN	79,1%	81,2%	76,3%	66,8%	76,8%
BÜTÜN METİN	100,0% (161.745)	100,0% (9.168)	100,0% (3.924)	100,0% (42.397)	100,0% (217.234)

Tablo 3, analize tabi tutulan veriler hakkında önemli detayları göstermektedir. Tablo 3, her bir tema başlığının, kodlanan belgeler içerisinde yüzde kaçlık bir dilime girdiğini göstermektedir. Belge 1'den belge 4'e doğru her başlık kendi sütunu içerisinde incelendiğinde, kodlanan her bir temanın yüzdelik karşılığı ortaya çıkmaktadır. Buna

göre AZ Ekşi Sözlük incelendiğinde ilk üç sırada %19 ile *Kurban Olma Deneyimi*, %14,4 ile *Çözüm Önerisi* ve %13 ile *Bireysel Sonuçlar* temasının yer aldığı görülmektedir. Bu belge içerisinde siber-sanal zorbalık ile ilgili temaların hiç kodlanmadığı görülmektedir. Bunun nedeni siber-sanal zorbalık ile ilgili verilerin sadece 4'üncü belgenin içerisinde olmasıdır. Diğer yandan *Toplumsal Nedenler*, *Acıma* ve *Medyanın Sorumluluğu* temaları en az kodlanan temalar olarak öne çıkmaktadır. Keza *Devletin Sorumluluğu* teması da oldukça az bir yer kapsamaktadır. Sorumluluk konusunda okulun ve ailenin sorumluluğuna yönelik gerçekleştirilen kodlamalar diğerlerinden daha fazla olarak gerçekleşmiştir. Sütunların en alt satırlarına bakıldığında, kodlanan belgelerin yüzdesi de gösterilmektedir. Buna göre AZ-Ekşi Sözlük belgesinin %79,1'i kodlanmıştır. Yani bu belgenin sadece %20,9'luk kısmı kodlamalar içerisinde yer almamıştır. Belgeyi oluşturan metnin beşte dörtlük kısmı kodlanmıştır.

AZ-Kafa Sözlük incelendiğinde ise tüm metnin %81,2'lik kısmının kodlandığı saptanmaktadır ki bu oran tüm sözlükler içerisinde en yüksek kodlama oranıdır. Kodlanmayan bölüm ise tüm metnin %18,8'idir. Yani tüm metnin beşte dördünden fazlası bir bölüm, kodlamalara dahil edilmiştir. Bu belgede *Kurban Olma Deneyimi* %31,4, *Akran Zorbalığı İnşası* %22,3 ve *Aile Kimliğinin İnşası* teması ise %16,4 oranında kodlanarak tüm temalar içerisinde en çok kod kapsamına sahip olan temalar olarak öne çıkmıştır. Bunun yanında *Aile Sorumluluğu* ve *Çözüm Önerisi* temalarının her biri de %15'ten fazla bir kod kapsamına sahiptir. Bu sözlük kodlamaları incelendiğinde *Okulun Sorumluluğu*, *Psikolojik Zorbalık* ve *Seyirci Kimliğinin İnşası* temalarının en az kod kapsamına sahip olduğu saptanmaktadır. Bireysel Sonuçlar ve Sözlü Zorbalık temalarının kod kapsamlarının da %11'in üzerinde olduğu görülmektedir.

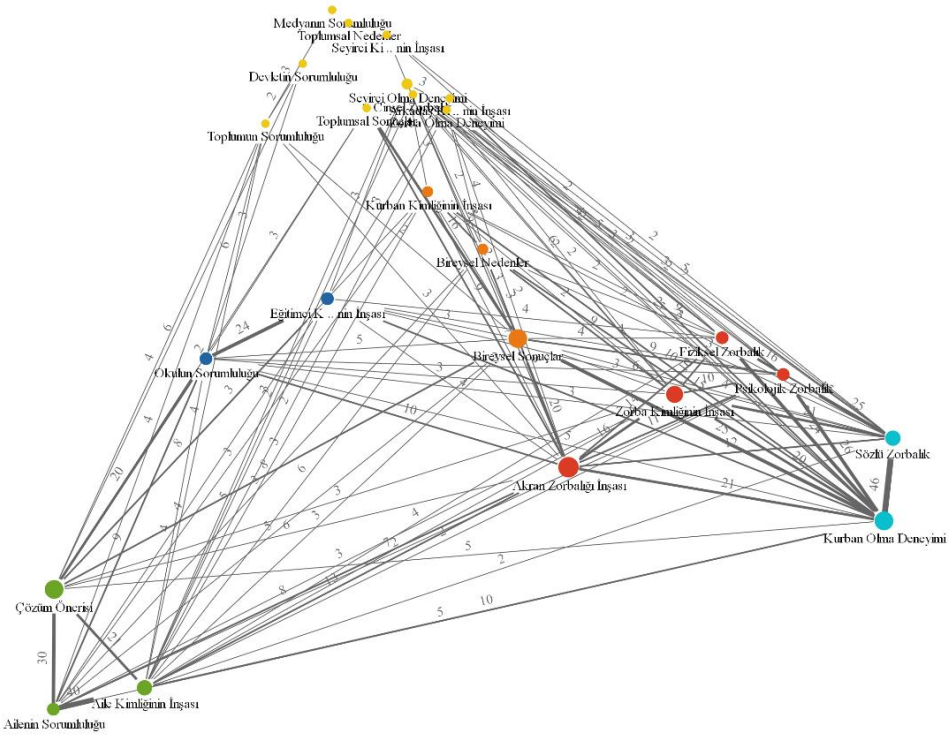
AZ-Uludağ Sözlük kodlamalarına bakıldığında bu belge içerisinde *Akran Zorbalığının İnşası* temasının %19,01'lik bir kapsamla ilk sırada yer aldığı saptanmaktadır. İkinci sırada ise *Çözüm Önerisi* teması gelmekte ve bu temada yapılan kodlamanın kapsamı da %16,03 olarak yer almaktadır. Üçüncü sırada ise *Seyirci Olma Deneyimi* teması yer almakta ve bu temanın kod kapsamı da 13,1 olarak şekillenmiştir. Bu belge içerisinde yapılan kodlamalarda görülmektedir ki *Zorba Kimliğinin İnşası*, *Bireysel Sonuçlar*, *Toplumsal Sonuçlar*, *Okulun Sorumluluğu* temaları %10'un üzerinde bir kod kapsamına sahip olmuştur. *Aile Kimliğinin İnşası*, *Karamsar* ve *Toplumun Sorumluluğu* temaları ise en az kod kapsamına sahip olan temalardır. Belgenin geneline

bakıldığında, tüm metnin %76,3'ü kodlanmış ve %23,7'si ise kodlanmamıştır. Kodlanmayan metinlerin büyük bölümü, akran zorbalığı konusuna örnek teşkil etmeyecek entrylerden oluşmaktadır. Bu nedenle metnin bu bölümleri kodlamalara dahil edilmemiştir.

Belgelerden sonuncusu *Ekşi Sözlük*'teki Sanal Zorbalık entrysinden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Bu sütun incelendiğinde, *Siber-Sanal Zorbalığın İnşası* temasının %24,2'lik kod kapsamı ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu temayı %11,4'lük kod kapsamı ile *Zorba Kimliğinin İnşası* teması izlemektedir. Üçüncü sıradaki kod kapsamı ise %10,3 ile *Dijital Akran Zorbalığı* temasıdır. Bu belgede Akran zorbalığı ile ilgili bazı temaların hiç kodlanmadığı görülmektedir. Bunun nedeni bu belge içerisinde sadece siber-sanal zorbalık ile ilgili yorumların yer almasıdır. Bu belgenin en alt satırlarına bakıldığında ise, tüm metinlerin %66,8'nin kodlandığı ortaya çıkmaktadır. %33,2'lik kod kapsamı ise kodlanmamıştır ve tüm belgeler içerisinde en fazla kodlanmayan kod kapsamı bu oran olarak şekillenmiştir.

Son sütunda ise tüm belgelerin yüzdelik kod kapsamları yer almaktadır. Buna göre tüm belgelerin %76,8'i kodlanmıştır. Tüm belgelerde kodlanmayan alan ise %23,2 olarak şekillenmiştir. Toplam değerlerine göre, tüm metinler içerisinde en fazla kod kapsamına sahip olan tema %16,6 ile *Kurban Olma Deneyimi* teması olmuştur. Bu oran göstermektedir ki, birçok kullanıcı ya kurban olma deneyimine maruz kalmıştır ya da bu deneyime tanıklık etmiş ve bu konuda fikir üretmiştir. Araştırmanın genel bir sonucu olarak da kabul edilebilecek bu oran, yıllar sonra bile olsa kullanıcıların sosyal medya mecralarında deneyimlerini dile getirmeye meyilli olabileceklerini göstermektedir. Yine toplam değerler incelendiğinde kullanıcıların sosyal medya mecrasını (en azından sözlükleri) kullanma veya bu entryleri gündeme getirmelerinin altında yatan nedenlerinden birisinin çözüm önerileri sunmak olduğuna ulaşılabilmektedir. *Çözüm Önerisi* teması da %13'lük bir oran ile en büyük kod kapsamına sahip olan ikinci temadır. Yine kullanıcıların önemli bir bölümü de *Zorba Kimliğinin İnşası* yönünde yorumlar ve fikirler üretmiştir. Bu tema da %10,2'lik bir kod kapsamına sahip olmuştur.

Analizlerin bu bölümünde bazı kod haritaları da çıkarılmıştır. Şekil 3'teki kod haritası akran zorbalığı ifadesinin kodlanan diğer temalar ile kesişme ve birlikte kodlanma sıklığını göstermektedir. Kod haritaları hangi duygusal ifadelerin, konu ve kavramların, tepki ve önerilerin bir arada ifade edildiğini göstermekte elverişli haritalardır.

Şekil 3. Akran zorbalığı kod haritası

Şekil 3 incelendiğinde *Akran Zorbalığı* teması ile diğer kodlanan temalar arasında yoğun bir ifade kesişiminin olduğu görülmektedir. Birlikte en fazla kodlanan temalar birbirlerine daha yakın bir konumda yer almaktadır. *Akran Zorbalığının İnşası* teması haritanın daha merkezinde yer almış, diğer temalarla yoğun etkileşim içerisinde yer almıştır. Haritadaki temaların konumları incelendiğinde akran zorbalığı ile ilgili yorumların *Zorba Kimliğinin İnşası, Bireysel Sonuçlar, Fiziksel ve Psikolojik Zorbalık* temaları ile kodlandığı, aynı zamanda *Kurban Olma Deneyimi* ve *Sözlü Zorbalık* temaları ile de yine yakın konumda olduğu görülmektedir. Örneğin, *Kurban Olma Deneyimi* ile 21 kez birlikte kodlanan ana tema, *Bireysel Sonuçlar* teması ile de 20 kez birlikte kodlanmıştır. Buna göre *Akran Zorbalığının İnşası* teması altında yorum yapan kullanıcıların büyük bir kısmının kurban olma deneyimi yaşadığı görülmektedir. Ayrıca bu kurbanların zorbalık türlerinden en çok sözlü zorbalığa maruz kaldığı bilgisi de sayısal veriden yola çıkarak anlaşılabilmektedir.

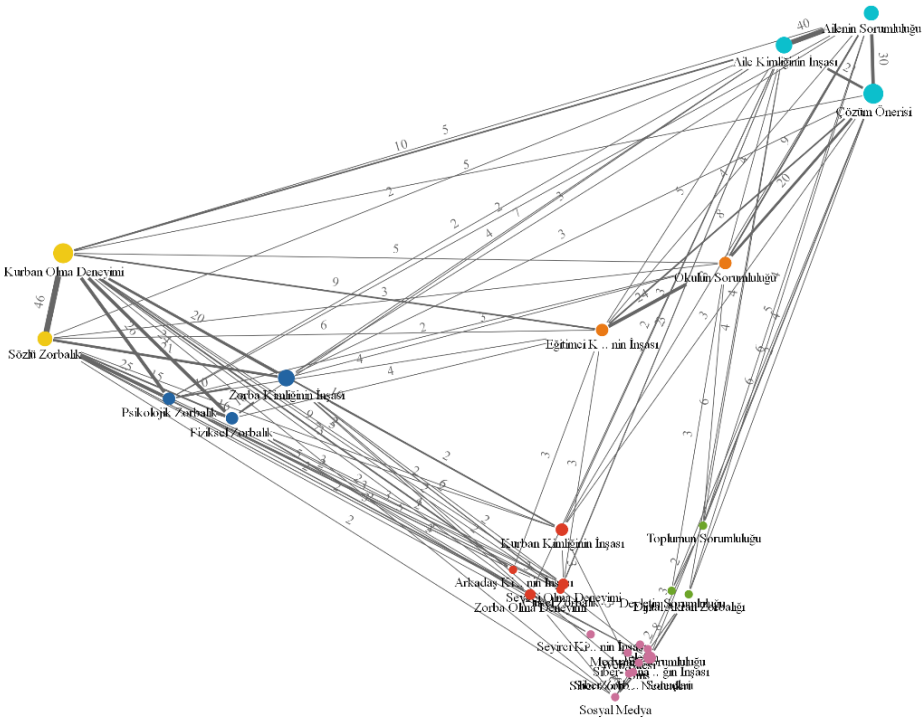
Haritanın en üst ucunda sarı renkle gösterilen temaların da kendi aralarında yoğun bir etkileşimi söz konusudur. Medyanın, devletin ve toplumun sorumluluğu, seyirci olma pratikleri ve seyirci kimliğinin inşası, akran zorbalığının toplumsal nedenler ve sonuçları ve zorba olma deneyimi gibi konu ve tamalar birlikte ifade edilmiştir.

Kullanıcılar bu gibi konulardan yoğun biçimde bir arada bahsetmektedir. Yine mavi renkte gösterilen *Okulun Sorumluluğu* ve *Eğitimci Kimliğinin İnşası* da 24 kez bir arada kodlanmıştır.

Yeşil renkte gösterilen grupta ise *Çözüm Önerisi* temasının daha çok *Aile Sorumluluğu* ve *Aile Kimliğinin İnşası* temaları ile kodlandığı görülmektedir. *Çözüm Önerisi* teması *Ailenin Sorumluluğu* ile 30 kez, *Aile Kimliğinin İnşası* ile 21 kez kodlanmıştır. Bu durum da göstermektedir ki, kullanıcılar akran zorbalığı meselesinin çözümü için öncelikli olarak ailelere görev düştüğünü ifade etmiştir. Nitekim Aile Kimliğinin İnşası ve Ailenin Sorumluluğu temaları da 40 kez birlikte kodlanmıştır.

Şekil 4 ise dijital akran zorbalığının kod haritasını göstermektedir. Şekil 4'teki temaların oluşturduğu gruplar toplamda yedi farklı renk ile gösterilmiştir. Örneğin pembe renkle gösterilmiş olan temaların bulunduğu grupta yoğun bir kesişim gözlenmektedir. Bu grupta *sosyal medya*, *medyanın sorumluluğu, seyirci olma deneyimi, siber zorbalığın inşası*, dijital akran zorbalığının nedenleri ve sonuçları gibi konuların yoğunluklu olarak bir arada kodlandığı saptanmaktadır. Bu kod haritasında ağırlıklı olarak *Ekşi Sözlük* Siber-sanal zorbalık entrylerinin birlikte kodlandığı görülmektedir. Haritada sarı renkli bölüme bakıldığında, *Kurban Olma Deneyimi* teması en çok *Sözlü Zorbalık* teması ile (46 kez) kodlanmıştır ve bu değer de göstermektedir ki, zorbalığa maruz kalan kişiler en çok sözlü bir zorbalık yaşamıştır. Bu iki temanın *Zorba Kimliğinin İnşası* ve *Psikolojik Zorbalık* temaları ile de yoğun bir etkileşimi bulunmaktadır. Örneğin *Kurban Olma Deneyimi, Psikolojik Zorbalık* teması ile 26 kez kodlanmıştır.

Harita incelendiğinde, turkuaz renkte gösterilen bölümün, bir önceki haritadaki yeşil üçgene benzer sonuçlar ortaya çıkardığı saptanmaktadır. *Aile Kimliğinin İnşası, Ailenin Sorumluluğu* ve *Çözüm Önerisi* temaları yine yoğun bir etkileşimde bulunmuştur. Kullanıcılar çözüm önerilerini sunarken ailenin görev ve etkisine anlamlı bir vurgu yapmaktadırlar. Yine ailenin sorumluluğu da diğer sorumluluk türlerine nazaran daha etkin bir sorumluluk biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak *Çözüm Önerisi* temasının *Okulun Sorumluluğu* teması ile de 20 kez birlikte kodlandığı görülmektedir. Bu etkileşim ile görülmektedir ki kullanıcılar aile kadar olmasa da okulun da sorumluluğunun yüksek olduğunu vurgulamaktadırlar.

Şekil 4. Dijital zorbalık kod haritası

Şekil 5'te tüm belgeler üzerinde oluşturulmuş kelime bulutu haritası yer almaktadır. Bulut toplamda 150 kelimeyi içermektedir. Sözlüklerde entry yazan tüm kullanıcıların en sık yineledikleri kelimelerin haritasını içeren bulutta en sık ifade edilen kelimenin *zorbalık* olduğu görülmektedir.

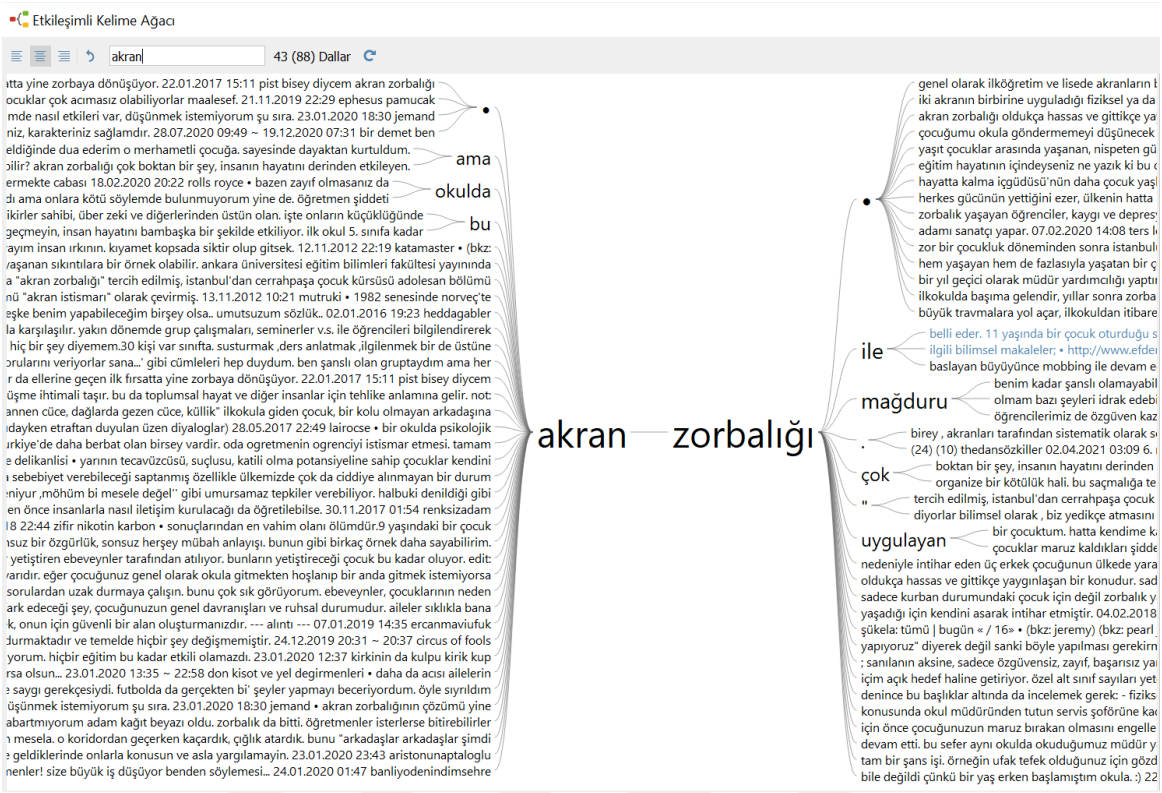

Şekil 5. Tüm belgelerde kelime bulutu

Kelime bulutu içerisinde en sık yinelenen ve anlamlı olarak kabul edilebilecek kelimelerin sırasıyla *zorbalık*, *maruz*, *akran*, *çocuk*, *zorbalığı* ve *okul* olduğu

görülmektedir. Frekanslara bakıldığında *zorbalık* 110, *maruz* 106, *akran* 90, *çocuk* 81, *zorbalığı* 77 *okul* 62 ve *sanal* kelimesinin 59 kez yinelendiği saptanmaktadır. Buna göre kullanıcılar zorbalık pratiğine sıklıkla çocukların maruz kaldıklarını, akranları tarafından en çok sanal şekilde yaşadıklarını ve okulun bu zorbalık sorununda merkezi bir rolde bulunduğunu ifade etmektedirler. Örneğin bir kullanıcı okulun sorumluluğunu şu sözlerle dile getirmektedir: "Akran zorbalığı oldukça hassas ve gittikçe yaygınlaşan bir konudur. sadece bunu önleyebilmek adına bile okul psikolojik danışmanları görevlerinde daha işlevsel konuma getirilmelidir. çünkü zorbalığa maruz kalan çocukların ciddi bir kısmı ilerideki hayatında zorbaya dönüşme ihtimali taşır. bu da toplumsal hayat ve diğer insanlar için tehlike anlamına gelir". Kullanıcı, değerlendirmesinde ciddi uyarılarda bulunmaktadır. Çünkü mağdur çocukların zorbalığa maruz kalmasını ileride toplumsal sonuçları olabilecek bir sorun olarak nitelendirmektedir. Yine bir başka kullanıcı çocuklar üzerindeki etkisini "Zorbalık, ister fiziksel, ister sözel, isterse duygusal olsun, çocuklarda uzun süreli duygusal zedelenmeye yol açabilir ve ilerleyen zamanlarda kaygı, depresyon, yalnızlık, intihara meyilli olma ve hatta tssb'ye (travma sonrası stres bozukluğu) sebep olabilir. hafife alınmamalıdır" sözleri ile özetlemektedir. Akran zorbalığı çocukluğu olumsuz etkileyen önemli bir sorun olarak sözlük entrylerinde de sıklıkla ifade edilmektedir.

Yapılan analiz çerçevesinde yoğun olarak kullanılan kelimelerin etkileşimli kelime ağaçları da çıkartılmıştır. Şekil 6'da akran zorbalığı ifadesinin kelime ağacı yer almaktadır. Kelimeler ağaçların dallarını sembolize eder biçimde, belirli kelimeler ve bu kelimelerin de etkileşimde olduğu diğer cümle grupları ile bağlantı kurmaktadır.

Şekil 6. Akran zorbalığı kelimesinin etkileşimli kelime ağacı

Şekil 6 incelendiğinde, *akran* ve *zorbalık* kelimelerinin öncelikle birbirleri ile doğrudan bağlantılı şekilde ifade edildikleri görülmektedir. *Akran* kelimesinin doğrudan bağlantılı olduğu kelimeler *ama*, *okulda* ve *bu* kelimeleridir. Kelime ağaçlarında her zaman anlamlı bağlantılar kurulmamaktadır. Buna istinaden *akran* kelimesinin doğrudan bağlantılı olduğu ve sıklıkla bir arada kullanıldığı kelime yine *okul* kelimesidir. *Zorbalığı* kelimesi ise *ile*, *mağduru*, *çok* ve *uygulayan* kelimeleri ile sıklıkla bir arada ve etkileşim halindedir. Kelime ağacına göre kullanıcılar, *zorbalığı* kelimesini sıklıkla mağdur olma pratikleri ile ilişkili olarak kullanmışlardır. Bu da geçmiş analizlerde de karşılaşıldığı gibi kullanıcıların sıklıkla ya akran zorbalığı mağduru olduklarını ya da maruz kalınan kişilere şahit olduklarını göstermektedir. Nitekim *uygulayan* kelimesinin bağlantıları incelendiğinde kullanıcının akran zorbalığına uğrayan bir veya daha fazla kişinin intihar girişimlerinden bahsetmektedir. Keza bir kullanıcı da "İlkokul, ortaokul ve lise yıllarım boyunca maruz kaldığım bir durum, çocuklar çok acımasız olabiliyorlar maalesef" şeklindeki deneyiminden söz etmiştir. Bu yönüyle genelde sosyal medya ve özelde sözlükler, mağdur bireylerin deneyimlerini aktarma ve konunun önemine dikkat çekme ortamı olarak işlev görebilmektedir.

Çıkartılan bir sonraki etkileşimli kelime ağacı Şekil 7'deki *maruz* kelimesi olmuştur. *Maruz* kelimesi belirli kelimelerle oldukça sıkı bir etkileşim içinde ifade edilmiştir. Akran zorbalığı ile anlamsal olarak doğrudan ilişkili olan *maruz* kelimesinin etkileşim ağacından net bulgular elde edilmektedir.

Şekil 7. Maruz kelimesinin etkileşimli kelime ağacı

Ağacın sol tarafına bakıldığında *maruz* kelimesinin *okulda, zorbalığa*, *zorbalığına, akran*, *buna, çok* ve *şiddete* kelimeleri ile sıkı etkileşim içinde olduğu saptanmaktadır. Sadece bu kelimeler art arda okunsa bile anlamlı bir mesaj elde edilmektedir. Kullanıcılar çocukların okulda akran zorbalığına ve şiddete çokça maruz kaldıklarını ifade etmiş ve bunu sıklıkla vurgulamışlardır. Sağ tarafa bakıldığında ise daha anlamlı bir ifade etkileşimi çıkmaktadır. Bu kısımda *kalan, kaldım* ve *kaldığım* kelimeleri ile etkileşim içerisinde olunduğu saptanmaktadır. Yine kullanıcılar en sık ifade ettikleri kelime etkileşimlerinde akran zorbalığına maruz kalma deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Araştırma bulgularının neredeyse tamamında kullanıcıların deneyimleri üzerinden bir katılım sergiledikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Yine *maruz* ve *kalan* kelimelerinin etkileşimine bakıldığında *kişi* ve *çocuk* kelimeleri ile sıkı bir etkileşim içerisinde devam ettiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kullanıcılar akran zorbalığı olgusuna

en çok çocukların maruz kaldığını vurgulamışlardır. Bu etkileşimli kelime ağacında yoğun bir biçimde çocukların neden zorbalığa maruz kaldıkları, zorbaların kimler olduğu, aile, okul ve eğitimcilerin neler yapması gerektiği ve zorbalık mağduru çocukların ne gibi sorunlar yaşadıkları üzerinde durulmuştur.

Kullanıcıların *çocuk* kavramı üzerinde fazlaca vurgu yapmaları ve çözüm önerileri sunmaları nedeniyle *çocuk* kelimesinin kelime ağacı da oluşturulmuştur. Şekil 8'de *çocuk* kelimesinin etkileşimli kelime ağacı görülmektedir.

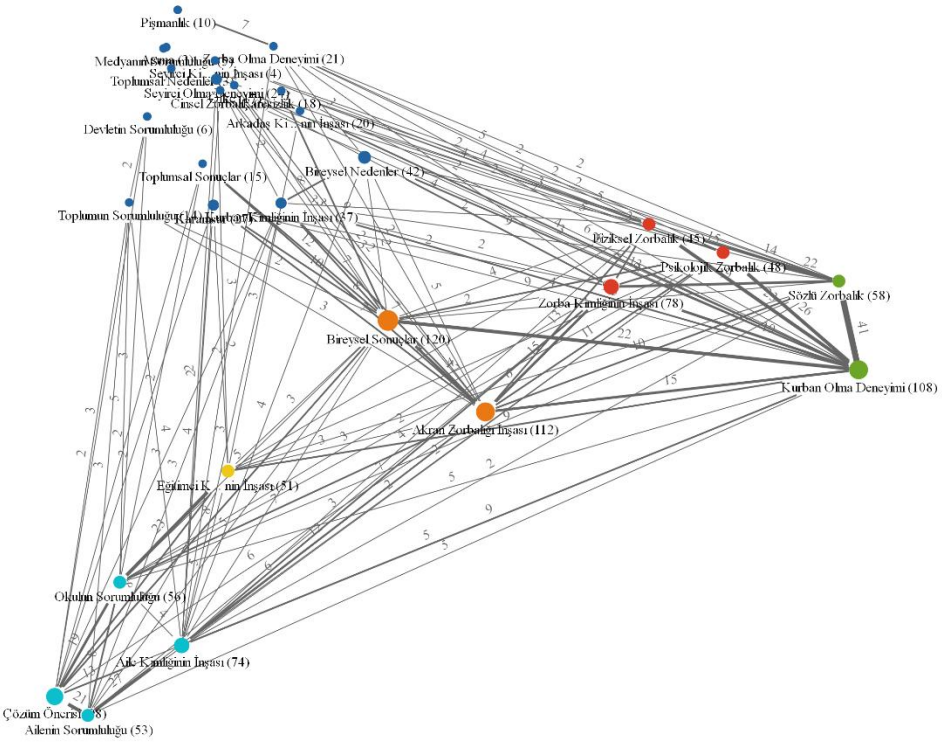
Şekil 8. Çocuk kelimesi etkileşimli kelime ağacı

Şekil 8'de kelime ağacının sağ tarafı incelendiğinde, yazarların çoğunlukla çocukken yaşadıkları zorbalık deneyimlerinden veya çocukların maruz kaldığı zorbalık eylemlerinden bahsettikleri görülmektedir. Yazarlar diğer haritalarda olduğu gibi bu etkileşim ağacında da yine deneyimler, tanıklık ve şahitlikler üzerinden yorumlar üretmişlerdir. Etkileşim ilişkisi incelendiğinde "Bir çocuk olduğum için anlamıyormuşum, sınıfımızda latif diye bir çocuk vardı, 3'e falan gidiyorum. Ozan diye bir çocuk var. Sürekli benimle dalga geçerdi' gibi birbirini tamamlayan cümleler etkileşimli olarak görünmektedir. Yani yazarlar, çocuklar ya da çocuklukları üzerinden akran zorbalığını, siber ve sanal zorbalığı tarif etmeye ve bildiklerini aktarmaya çalışmışlardır.

3.8.2. Akran Zorbalığı Ekşi Sözlük Kodlama Analizi

Bu başlık altında sadece Ekşi Sözlük Akran Zorbalığı (AZ) belgesi kapsamında gerçekleştirilen kodlamalar analiz edilmiştir. Yukarıda Kod Matris Tarayıcısı'nda görülen 14 üst ve 32 alt kod 4 ayrı belgenin her birinde kodlanmıştır. Bu nedenle Genel Bulgular başlığı altında bu 4 belgenin tüm kodlama bilgileri analiz edilmiştir. Bu başlık altında ise daha detaylı olarak sadece ilk belge üzerinde yapılan kodlamaların görselleştirmeleri bulunmaktadır. Detaylı belge analizleri sadece *Ekşi Sözlük* belgeleri üzerinde yapılmıştır. Bunun nedeni, diğer sözlüklerde (Kafa ve Uludağ Sözlük) detaylı analiz yapılacak yeterli kodlama bulunmaması (belge metinlerinin yeterince veriye sahip olmaması) ve buna bağlı olarak anlamlı bulgular elde edilmemesidir.

Bu kapsam öncelikle Akran zorbalığı kodlamasının diğer kodlarla olan etkileşimini ölçmek üzere Şekil 9'daki kod haritası çıkartılmıştır.

Şekil 9. Ekşi sözlük akran zorbalığı kod haritası

Şekil 9'daki harita incelendiğinde *Bireysel Sonuçlar* temasının 120 kodlama ile merkezde bulunduğu görülmektedir. *Akran Zorbalığı* temasının 112 kodlama ile merkezdeki kodlamanın hemen aşağısında olduğu göze çarpmaktadır. Kodlama haritasında altı farklı renkte gösterilmiş kesişim sıklığı olan tema grubu yer almıştır. Buna göre daha az kesişen temaların mavi renkte bulunan üst noktada bulundukları görülmektedir. Burada bulunan 17 temanın birbirleri ile yoğun bir kodlama içerisinde

olmadıkları saptanmaktadır. Daha çok merkez kodlara ve kodlama sayısı daha fazla olan temalar ile kodlandıkları görülmektedir. En alt uçta turkuaz renkle gösterilen temalar ise diğer kod haritalarında da yine birlikte kümelenen temalar olmuştur. Burada *Çözüm Önerisi* teması altında yazarların sundukları çözüm önerilerinin daha çok Aile ve Okul kurumlarına yönelik olduğu sonucuna gidilmektedir. Örneğin sadece bu belge içerisinde Çözüm Önerisi teması 21 kez *Ailenin Sorumluluğu* teması ile kodlanmıştır. Yani yazarlar çözüm önerilerini ifade ederken aynı zamanda ailenin de sorumlu olduğu vurgusunu 21 kez yapmıştır. Yine *Çözüm Önerisi* teması 19 kez *Okulun Sorumluluğu* teması ile kodlanmıştır. Bu belge içerisinde yazarlar neredeyse aile ve okulun akran zorbalığı sorununun çözümünde ortak eşit sorumluluğa sahip olduklarını dile getirmiştir. *Aile Kimliğinin İnşası* teması da 74 kez kodlanmış ve *Ailenin Sorumluluğu* temasıyla 27 kez birlikte kodlanmıştır. Yazarlar aile kavramının anlamını sorgularken, aynı zamanda bu anlamı 27 kez sorumluluk sahibi olmak ile de ilintili görmüştür. Örneğin bir yazar aileye yönelik çözüm önerisini sunarken geleneksel bir yanlışlık üzerinde şöyle durmaktadır: “o yüzden evladınızı gücü yetmediğinden açamadığı kavanoz kapağı için, düzgün bağlayamadığı bağcığı için, üzüldüğünde ağladığı için "hiç sana yakışıyor mu, koca ağabeyi/abla oldun, hâlâ ..... yapıyorsun/yapamıyorsun" diye azarlamayın. onu anlamaya çalışın, yardım istemenin yetersizlik ya da zayıflık olmadığını öğretin. yoksa iş işten geçene kadar zarar görmeye devam edebilir.” Burada ve birçok entryde ailelerin iletişim ve empati yönlerinin güçlü olması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Benzer şekilde *Okulun Sorumluluğu* 56 kez kodlanmış ve *Eğitimci Kimliğinin* İnşası teması ile de 23 kere birlikte kodlanmıştır. Yazarlar okulun sorumluğundan bahsederken aynı zamanda ideal veya hatalı olarak değerlendirdikleri eğitimcileri de belirtmeye çalışmıştır. Eğitimcilerin akran zorbalığı sorununun çözümünde merkezi bir rol oynadıklarını söylemişlerdir. Bir yazar eski ve yeni öğretmenler hakkında bir deneyimi üzerinden iddiada bulunarak günümüz öğretmenlerinin daha duyarlı olduğunu dile getirmiştir: “İlkokuldayken milli eğitim anket düzenlemişti. ankette bununla ilgili bir kısım da vardı. arkadaşlarımın kötü davranışları beni üzüyor başlıklı bir metin doldurulması istenmişti. anket sonuçlarını okuyan öğretmen bizi niye buraya böyle şeyler yazıyorsunuz diyerek azarlamıştı. ben hep söylerim eskiden öğretmenler cahildi. öğretmenin kendisi en büyük zorba olunca akran zorbalığından bahsetmek anlamsızlaşıyor. gözlemlediğim kadarıyla günümüz öğretmenleri pek çok konuda olduğu gibi bu duruma karşı da çok daha donanımlı.” Bunun gibi eğitimcileri suçlayıcı

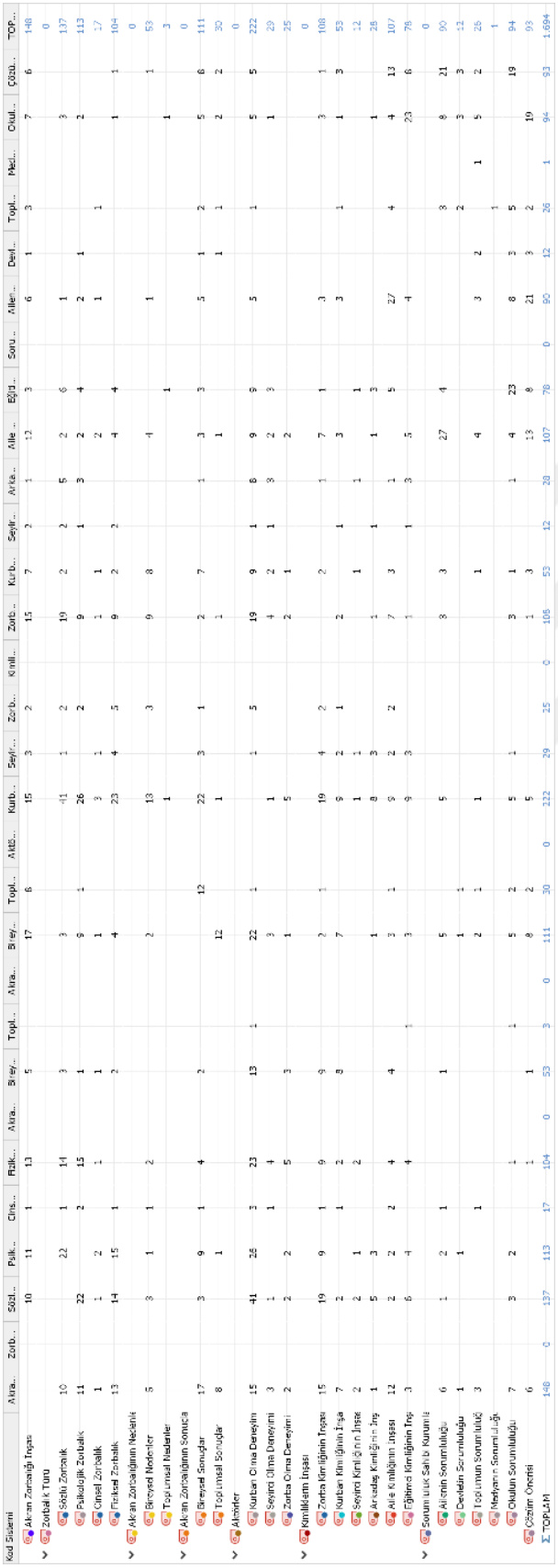
ya da çözümün en belirgin adresi olarak gösteren entryler mevcuttur. Sözlükler aslında tam da birbirlerine karşıt düşüncelerin tartışıldığı bir katılım ortamı olmaktadır.

Kırmızı bölümde kodlanan temalar da birbirleri ile sıkça birlikte kullanılan ifadelerden oluşmaktadır. Örneğin *Zorba Kimliğinin İnşası* 78 kez kodlanmış ve fiziksel ve psikolojik zorbalıkla birlikte ifade edilmiştir. Yine yeşil renkle gösterilen kümede *Kurban Olma Deneyimi* ve *Sözlü Zorbalık* temalarının 41 kere birlikte kodlandığı göze çarpmaktadır. Yazarlar 108 yorumda kurban olma deneyimlerinden bahsetmişler ve bu deneyimlerle en çok sözlü zorbalık türünü birlikte dile getirmişlerdir. *Kurban Olma Deneyimi* aynı zamanda 26 kez *Psikolojik Zorbalık*, 23 kez de *Fiziksel Zorbalık* temaları ile kodlanmıştır. Yani kurbanlar akran zorbalığının her türlüsüne maruz kalmıştır.

Akran zorbalığı kavramı için Kod İlişkileri Tarayıcısı da oluşturulmuştur. Kod İlişkileri Tarayıcısında *Akran Zorbalığı* teması ile kodlanan diğer temaların frekansları görülmektedir. Bu frekanslar Tablo 4'te özetlenmiştir. Ancak akran zorbalığının tüm temalarla etkileşim içinde olmaması nedeniyle en yakın anlamsal temalar tarayıcı içerisinde yer almıştır.

Tablo 4

Ekşi Sözlük Akran Zorbalığı Kod İlişkiler Tarayıcısı

Aslında Tablo 4, Kod İlişkileri Tarayıcısı, Şekil 9'daki kod haritasının tablo şeklindeki ifadesidir. Ancak toplam değerlerine bakıldığında sadece *Ekşi Sözlük* Akran Zorbalığı belgesinin değil de tüm kodlamaların toplam değerini gösterdiği görülmektedir. Kodlama cetveline bakıldığında *Ekşi Sözlük* Akran Zorbalığı belgesinin 1173 kez kodlandığı ortaya çıkmaktadır. Program genel kodlama sonuçlarını otomatik bir biçimde aktarmıştır. Tablo 4 incelendiğinde birlikte en fazla kodlanan temaların 41 kodlama ile *Kurban Olma Deneyimi* ve Sözlü Zorbalık temalarının olduğu saptanmaktadır. İkinci sırada *Aile Kimliğinin İnşası* ile *Ailenin Sorumluluğu* temalarının 27 kez birlikte kodlandığı göze çarpmaktadır. Üçüncü en sık bir arada kodlanan temalar ise 26 kez ile *Kurban Olma Deneyimi* ve *Psikolojik Zorbalık* temalarıdır.

Toplam değerlerine bakıldığında 222 kodlama ile *Kurban Olma Deneyimi*, 148 kodlama ile *Akran Zorbalığının İnşası* ve 137 kodlama ile *Sözlü Zorbalık* temalarının ilk üç sırada yer alan temalar olduğu anlaşılmaktadır. Yine genel analizlerle uyumlu olacak biçimde yazarlar en çok kendi deneyimleri üzerinden akran zorbalığı kavramını ifade etmiş ve en çok sözlü zorbalık türüne maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Bu temaları 113 kodlama ile *Psikolojik Zorbalık*, 111 kodlama ile *Bireysel Sonuçlar* ve 108 kodlama *Zorba Kimliğinin İnşası* temaları takip etmiştir. Bu belge içerisinde de yine genel analizlerden elde edilen bulgulara benzer bulgulara ulaşılmıştır. Yazarlar entrylerde akran zorbalığına psikolojik olarak da maruz kaldıklarını ve bu maruz kalmanın da bireysel sonuçları olduğunu dile getirmişlerdir. Bir yazar yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır: "okulu sevemedim. Uzun süre üzerimden o tutukluğu, o sessizliği atamadım. Özgüvenimi lisenin sonlarına doğru yavaş yavaş toparlamaya başladım, ama yeterli olmadı. Üniversiteyi okudum, bitirdim yıllar önce ama o zamanları düşünür ve içimdeki öfkenin hala aynı olduğunu görür üzülürüm." Çoğu kurban da bu örnekte olduğu gibi zorbalık sonrası hayatında yaşadığı değişimi yetişkin olduğu dönemlerde de sürdürdüğün ve mutsuz olduğunu dile getirmektedir.

Ekşi Sözlük Akran Zorbalığı belgesinde elde edilen son görselleştirme kelime bulutu olmuştur. Belgenin içerisinde en sık yinelenen kelimelerin 100 tanesinin bulunduğu kelime bulutu Şekil 10'da yer almaktadır.

Şekil 10. Ekşi sözlük akran zorbalığı kelime bulutu

Şekil 10 incelendiğinde bulutun merkezinde 82 frekans sayısı ile *akran* ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Bu kelimeyi 80 frekans sayısı ile *maruz* kelimesi takip ederken üçüncü sırada ise 74 frekans sayısı ile *çocuk* ve dördüncü sırada 72 frekans sayısı ile *zorbalık* kelimeleri yer almaktadır. En sık yinelenen kelimelere bakıldığında yazarların, *akran* ve *çocuk* kelimeleri ile *zorbalık* ve *maruz* kalma ifadelerini sıklıkla ve bir arada kullandıkları ortaya çıkmaktadır. Genel bulgularda olduğu gibi, *Ekşi Sözlük* Akran Zorbalığı belgesinde de maruz kalma durumunun sıklıkla dile getirildiği, çözüm önerileri sunulduğu ve sorunun deneyimler üzerinden açıklanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

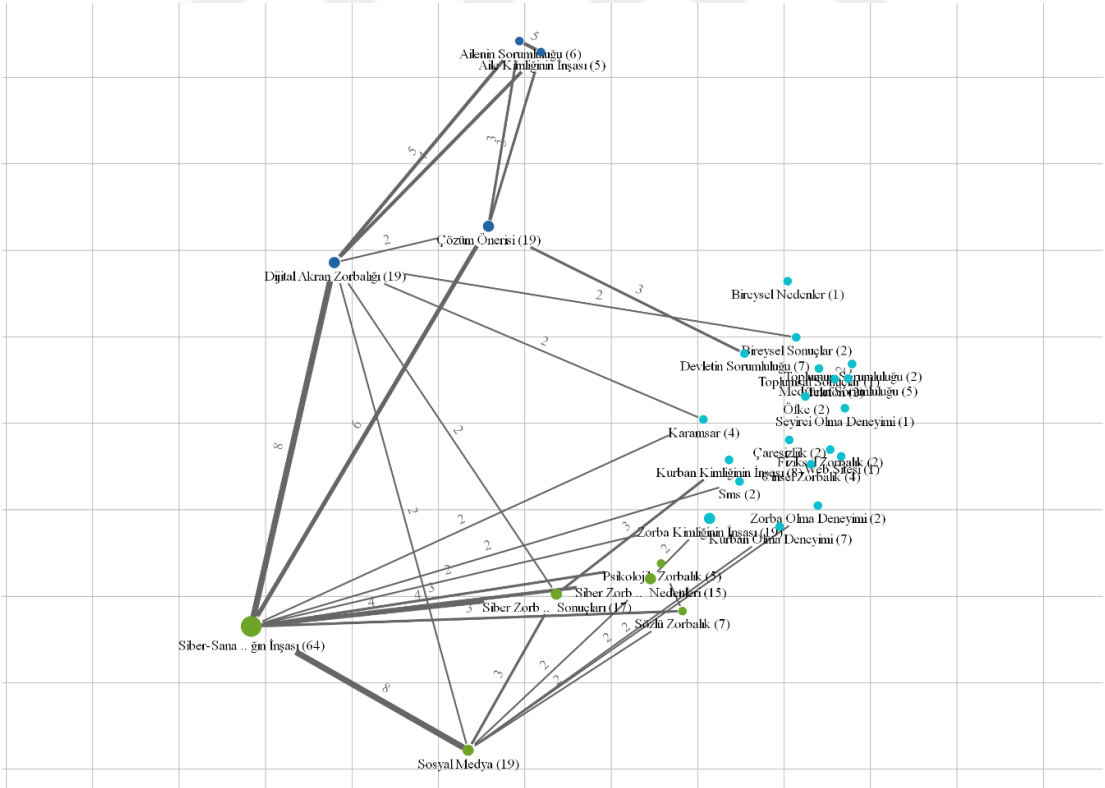
3.8.3. Dijital Akran Zorbalığı Ekşi Sözlük Kodlama Analizi

Dijital akran zorbalığı kelimesi, sözlükler üzerinde entry açılan bir kavram değildir. Bunun yerine sanal zorbalık, siber zorbalık gibi ifadeler üzerinden entryler yazılmıştır. Ancak alan yazının genelinde dijital akran zorbalığı kavramı kullanıldığı için tezin bütününde dijital akran zorbalığı şeklinde kullanılması tercih edilmiştir.

Analizin bu bölümünde de *Ekşi Sözlük* üzerinde oluşturulan Sanal Zorbalık entrysi altındaki veriler analize tabi tutulmuştur. Belgelerden SZ-Ekşi Sözlük isimli olan belge, ilgili yorumları içermektedir. Bu belge üzerinde toplamda 253 kodlama gerçekleştirilmiştir. Bu kodlamanın birbirleri ile etkileşim haritası Şekil 11'de gösterilmektedir.

Şekil 11 incelendiğinde birbirleri ile etkileşim içerisinde bulunan kodların ağırlık olarak *Sanal Zorbalığın İnşası* teması ile kesiştiği anlaşılmaktadır. 64 kez kodlanan *Sanal Zorbalığın İnşası* temasından sonra haritada ikinci olarak göze çarpan temalar, 19

kodlama ile *Dijital Akran Zorbalığı*, *Sosyal Medya* ve *Çözüm Önerisi* şeklinde belirmiştir. Tabloda öne çıkan temalar arasında *Sanal Zorbalığın İnşası* teması sekizer kez *Dijital Akran Zorbalığı* ve *Sosyal Medya* temaları ile altı kez de *Çözüm Önerisi* temaları ile kodlanmıştır. Bir yazar sanal zorbalığı tanımlarken "Elektronik iletişim araçlarını kullanarak bir kişiye ya da bir gruba yönelik olarak gerçekleştirilen, korkutma, sindirme, aşağılama, itibarını sarsma, sıkıntıya yol açma amacıyla yapılan bilinçli ve tekrarlı olumsuz davranışlardır" şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bir başka yazar da dijital zorbalığın gerçekleşme ortamına dikkat çekmiştir. "Bir insanın herhangi bir şeyi genel toplum kalıplarının dışındaysa, onun bir hedef tahtası haline geldiğini görüyoruz. Bu dışarıda da böyleydi, ancak sosyal medyada çok daha fazla sırıtmaktadır. çünkü kişi, burada sadece uzakta, belki anonim birisidir. Bu anonimlik veya uzaklık, onun kendinde olan bu zorbalık eğilimini daha fazla ortaya koymasına neden oluyor." Bu bakış açısı ile yazar sosyal medyanın dijital akran zorbalığına sunduğu imkanlarla sorunu teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca anonim kalabilmek cesaret verici bir olgu olarak da nitelendirilmektedir.

Şekil 11. Sanal zorbalık kod haritası

Dijital akran zorbalığı başlığı altında bir diğer analiz ise kelime bulutu analizidir. Kelime bulutu analizi Şekil 12'de gösterilmektedir.

Şekil 12. Sanal zorbalık kelime bulutu

Şekil 12 incelendiğinde, bulutun merkezinde *sanal* ifadesi bulunmaktadır. 58 kez yinelenen bu kavramın ardından 33 yinelemeyle zorbalık ifadesi yer almıştır. *Siber* ve *sosyal* kelimelerinin 14 kez yinelendiği belgede, 13'er kez *anne* ve *maruz* kelimelerinin yer aldığı görülmektedir. Sık yinelenen kelimeler, bu belge içerisinde yazarların internet üzerinden yaşanabilecek sanal zorbalık tehdidine karşı anneleri uyardıklarını göstermektedir. Bir yazar bu kavramlar arasındaki etkileşime yönelik olarak düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "Özellikle benlik kavramini ve ozguvenini yeni olusturmakta olduklari icin (ve genelde anne babasi tarafindan asagilanan ya da duygusal taciz goren cocuklar tarafindan) online tacize ugrayan ergenlerde intihar orani fazlasiyla yuksek. Hemen hepsi bir noktada anne ve babadan yardim istiyorlar, ama ozellikle icinde yasadigimiz zaman dilimindeki jenerasyon farki, bundan oncekilere gore daha buyuk oldugundan (yani klasik anne babalar ve bilgisayar dunyasina dogan cocuklar arasindaki fark, altmislar-seksenlerde buyumus ebeveyn-cocuk jenerasyon farkindan daha fazla) anne baba bu yardim cagrisini o kadar da ciddiye almiyor, girme bitsin demekle yetiniyor." Burada sanal zorbalığın bir çocuğu intihara sürükleyebileceği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda anne ve baba kimliğinin inşası da söz konusudur. Bu ve benzeri açıklamalar sanal zorbalık tehdidi çerçevesinde ifade edilmektedir. Bir başka yazar da dijital akran zorbalığının sonuçlarını şu şekilde aktarmıştır: "Siber taciz, sıkca fake account kullanma aliskanligi, yine internet uzerinden farkli ya da kendi kimligi altinda teshir, dalga gecme, surekli takip ve sikistirma, cyber takibin (cogu

zaman) fiziksel takibe donusmesi, fiziksel darp, cinsel taciz ve tecavüz". Yazarların dikkat çektiği durum ve uyarılar sonucunda söylenebilir ki, gerek akran zorbalığı gerekse de sanal zorbalık kavramlarının inşası, eyleme maruz kalma biçimleri, sorunun pratiği esnasında veya öncesinde kimlerin sorumluluğunun bulunduğu, aile, eğitimci ve okulun çözüme ulaştırma konusunda neler yapabileceği yazarlar tarafından sıklıkla ve sürekli bir biçimde dile getirilmiştir.

3.8.4. Dijital Akran Zorbalığı Uludağ Sözlük ve Kafa Sözlük Analizi

Uludağ Sözlük ve Kafa Sözlük'te yer alan dijital akran zorbalığına ilişkin entryler MaxQda programında kodlanmış ancak verilerin azlığından ve Kod Matris Tarayıcısı Tablosu'nda yer alan temalar ile yeterli çakışmalar bulunmadığından anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Bu nedenle bu sözlüklerde yer alan enrtyler altında yapılan yorumlara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Uludağ Sözlük'te siber zorbalık başlığı altında girilen entry sayısı 14'tür. Yazarlar entrylerde siber zorbalık yerine sanal zorbalık kavramının da kullanılabileceğini söylemiştir. Genel olarak yazarlar siber zorbalığının inşasına yönelik entryler girmiştir. Örneğin bir yazar "siber zorbalık, internet ya da cep telefonu üzerinden kasıtlı olarak bi kişiye ya da gruba zarar verme amacını içeren davranışlardır. virüslü e-posta gönderme, kişinin istemediği halde fotoğraflarını internette yayınlama ya da sms olarak gönderme siber zorbalık davranışlarıdır" demiştir. Bir başka yazar ise romantik ilişkilerde partnerlerin birbirinden sosyal medya hesaplarının şifresini istemesini siber zorbalık eylemi olarak yorumlamıştır.

Sözlükler yazarların anonim kalarak fikirlerini, tavsiyelerini ve tecrübelerini paylaşabildiği birer mecra olduğu için yazarlar rahat bir şekilde deneyimlerini paylaşabilmektedir. Kurban olma deneyimi yaşayan yazarların bu başlık altında yaşadıklarını, hislerini ve üzerlerinde bırakılan etkiyi açık bir şekilde aktardığı görülmektedir. Örneğin bir yazar kekeme olduğu için okulda zorbalığa maruz kaldığından ve bu durumun onu her gün ağlattığından bahsetmiştir. Yine aynı yazar kurban olma deneyiminin ardından kendisi ile dalga geçenlerin msn şifrelerini ele geçirdiğini ve insanlara onların ağzından mesajlar attığını, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya hesaplarının şifrelerini çaldığını söylemiştir. Yani geleneksel akran zorbalığı yaşayan bir öğrenci zaman içerisinde yaşadıklarının intikamını almak için bir siber zorbaya dönüşmüştür. Burada siber zorbalığın pratik imkânı da görünür

olmaktadır. Sosyal hayatta zorbalığa uğramış ve çekingen bir birey, sanal dünyada internetin anonim ortamından faydalanarak başkalarına zorbalık yapabilmektedir.

Kurban olma deneyimi yaşayan bir başka yazar ise babasının vurulması gibi hassas bir konuda yapılan haberlerin onu ne kadar üzdüğünden ve psikolojisini bozduğundan bahsetmiştir. Özellikle de haberin altına yapılan kötü ve küfür içerikli yorumlar hem yazarı hem de ailesini derinden etkilemiştir. Bu durumun sonucunda yazar yorumları görmemek adına sosyal medya hesaplarını kapatmayı tercih etmiştir.

Eski sevgilisi tarafından siber zorbalığa maruz kalan bir yazar, eski sevgilisinin aramasını reddedince nasıl telefonunu hacklediğini açıklamıştır. Yazar yaşadığı durumu "dün gece eski sevgilim arayıp meşgul bulunca yapıp beni deli gibi korkuttuğu olay. Telefonunun ekranını siyaha boyayıp da kimle konuşuyorsun sen yazdı. çok korkunç allah düşmanımın başına vermesin" şeklinde anlatarak ne kadar korktuğunu dile getirmiştir.

Bir başka yazar ise bir zorba fotoğraflarını kullanmakla tehdit edildiğini anlatmıştır. Yazar bu tehdide karşın sessiz kalmayacağını ve yasal yollardan hakkını savunacağını da söylemiştir. Yazar ayrıca böyle bir durum yaşayan kişilere de çözüm önerisi sunmuş, yaşanan zorbalıklara karşı sessiz kalınmamasının ve bu kişilere hadlerinin bildirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Kafa Sözlük'e gelindiğinde ise siber zorbalık başlığı altında altı entry bulunduğu görülmektedir. Bu entryler incelendiğinde neredeyse tamamına yakınının siber zorbalığın inşasına yönelik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bir yazar siber zorbaların, normal hayatlarında da zorbalık yapan kişiler olduğunu düşünmektedir. Yazar bu durumu "iletişimin olduğu yerde, güçlünün güçsüzü ezmeye çalıştığı bir dijital eylemdir. klavye dışında zaten sanal zorba kendi muhitinde yine zorbadır" sözleriyle ifade etmiştir.

Bir yazar ise "gerçek zorbalıktan daha çok ilgi gören ama kimseye adamakıllı zararı olmayan zorbalıktır" diyerek aslında siber zorbalığın çok abartıldığını ancak kimseye zararı olmayan bir eylem olduğunu düşünmektedir. Bu yoruma bakılarak yazarın siber zorbalık hakkında yeterli düzeyde bilgisinin ve farkındalığının olmadığı görülmektedir.

Başka bir yazar ise "dijital teknolojiler kullanılarak yapılan bir zorbalık çeşididir. genel olarak telefon üzerinden (arayarak veya mesajla), oyun içinde, sosyal medyalarda (twitter, instagram, facebook vb) tekrar eden, insanı utandırmaya, tehdit etmeye, korkutmaya çalışan davranışlardır" şeklinde bir tanım yapmıştır. Yine aynı yazar siber zorbalığın kanıtlanabilir bir eylem olduğunu çünkü zorbalığa uğrayan kişide zorbalığa

yönelik kanıtların yer aldığını söylemiştir. Yazar özellikle çocuklara seslenerek yaşanan bu olumsuz deneyimi korkmadan ailesine aktarması gerektiğini ve elinde bulunan kanıtlar ile yasal yollara başvurulmasının önemini vurgulamıştır.

SONUÇ

Günümüzde medya, iletişim başta olmak üzere haberleşme, bilgi alma, eğitim ve eğlence gibi birçok alanda bireylerin en fazla kullandığı araçların başında gelmektedir. Geçmişten günümüze değin toplumlarda meydana gelen tüm gelişmelerden medya da oldukça yoğun bir şekilde etkilenmiş ve kendisini zamanın şartlarına göre daima yenilemiştir. Medyanın değişim ve dönüşüm sürecinde elbette ki en büyük itici güç teknolojik gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler medyayı da etkilemiş ve iletişimin çok daha hızlı ve kolay kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu gelişmeler ile toplumsal anlamda da büyük değişimler başlamış, medya sistemleri aracılığıyla toplumların gündelik yaşam pratikleri, eğitim ve iş hayatları, kişisel aktiviteleri gibi birçok konuda köklü değişimler gerçekleşmiştir.

Medyanın yeni yapısı iletişim kurmayı hızlandırmış ve kolaylaştırmış olmasına rağmen bu adımlar yalnızca olumlu sonuçlar getirmemiştir. İletişimin kolaylaşması, sınırların adeta kalkarak dünya üzerindeki herhangi bir noktadan diğerine saniyeler içerisinde bilgi aktarılması, günün her anında ve istenilen her yerde internete bağlanarak tüm işlemlerin dijital bir şekilde halledilmesi aslında oldukça pozitif bir hissiyat uyandırmaktadır. Ancak bunun yanı sıra iletişim teknolojilerinin bu denli gelişmesi ve yaygınlaşması bu teknolojilere ulaşabilen ve yönlendirebilen kesim için gayet olumlu karşılanırken, teknolojilere hiç erişemeyen, teknolojilere erişen ancak doğru kullanamayan kesim için gayet olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin gelişmiş bir ülkede toplumun çok büyük bir kısmı akıllı telefonları, bilgisayarları vb. araçlar yardımıyla teknolojinin tüm imkanlarından faydalanırken, henüz temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ya da çok zor bir şekilde karşılayan insanlar için aynı anlamı ifade etmemektedir. İletişim teknolojilerine erişimde hiçbir problem yaşamadan, günü her anı internet bağlantısı bulunan kişiler de bu durumu kendileri için sevindirici bulsa da aslında popüler kültürün birer nesnesi haline dönüşmekte olduklarının farkına varamamaktadır. Kapitalist sistemin kendilerini metalaştırdığını, tektipleştirdiğini, olmayan ihtiyaçlar yarattığını ve en nihayetinde de yabancılaştırdığını fark edememektedirler.

İletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin bir başka olumsuz etkisi ise bu teknolojileri kullanan kişilerin sınırsız bir güce sahip olmasıdır. Yani internete bağlanan bir kişi eğer kötü niyetliyse ve kötü amaçlarını gerçekleştirmek istiyorsa, internetin doğası gereği bunu gerçekleştirmesi oldukça kolaydır. Geçmişte okullar başta olmak üzere sokaklarda oyun oynarken ve arkadaş gruplarında görülen bir durum olan akran zorbalığı da dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kendine siber alanda bir yer edinmiş ve artık internet aracılığıyla da gerçekleştirilen bir durum haline gelmiştir.

Geleneksel anlamda akran zorbalığı, akranlar ya da akran grupları arasında gerçekleşen, güçlü ve güçsüz olmak üzere iki aktörün bulunduğu, güçlü olanın güçsüz olan üzerinde fiziksel, sözlü ya da psikolojik olarak baskı ve şiddet uygulamasıdır. Bahsi geçen bu şiddet çok büyük oranla sistematik bir şekilde devam etmektedir. Şiddet uygulayan taraf zorba olarak adlandırılırken şiddetten etkilenen ve mağdur olan taraf ise kurban olarak nitelendirilmektedir. Bir de tüm bu zorbalık olaylarına şahit olan seyirciler/tanıklar grubu bulunmaktadır ve bu grup genellikle zorba veya kurbanın okul arkadaşları olmaktadır. Bir durumun zorbalık olarak nitelendirilmesi için öncelikle ortada bir güç dengesizliğinin bulunması gerekmektedir. Aynı güçteki iki akranın kavga etmesi zorbalık değildir. Ayrıca yine arkadaşların kendi arasındaki kötü niyet barındırmayan şakalaşmaları da zorbalık olarak kabul edilmemektedir Aynı yaştan birçok çocuk veya ergenin en fazla bir arada bulunduğu ortamlar okullar olduğu için akran zorbalığı çoğu zaman okullarda gerçekleşmektedir.

Akran zorbalığı olgusunda hem zorbaların hem de kurbanların bazı ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Zorbalar genellikle uzun boylu ve kuvvetli görünümlü, empati yeteneğinden yoksun ve anti-sosyal kişilik bozukluğuna sahip çocuklardan oluşmaktadır. Zorbalar çok büyük oranla benlik saygıları yüksek ve popüler kişilerdir. Kurbanlar ise genellikle zorbalara kıyasen daha güçsüz, sessiz ve sakin, utangaç ve duygusal çocuklardan oluşmaktadır. Genel anlamda benlik saygıları düşük çocuklardır. Kurbanların duygusal, sessiz ve çekingen tavırları çoğu zaman zorbaların dikkatini çekmekte ve kendisine potansiyel kurban olarak seçmesine neden olmaktadır. Çünkü saldırgan davranışları karşısında kurbanın üzüldüğünü, mutsuz olduğunu ve hatta ağladığını görmek zorbalar için tercih sebebi olmaktadır.

Dijital akran zorbalığı olgusuna geldiğimizde ise akran zorbalığının dijital ortamlar aracılığı ile gerçekleştirilen bir türü olduğunu görmekteyiz. Çocuklar ve ergenler, günümüz teknoloji çağında akıllı telefon, bilgisayar ve tablet gibi teknolojik araçlar vasıtasıyla yoğun bir şekilde sosyal medya mecralarında vakit geçirmektedir. Bu

mecralarda kendilerine kişisel hesaplar oluşturarak kişisel fotoğraf ve videolarını paylaşmakta, arkadaşlarının fotoğraf ve videolarına erişebilmekte, yorum ve beğeni yapabilmektedir. Ayrıca yine bu mecralar yardımıyla arkadaşlarıyla mesajlaşabilmekte ve bilgi aktarımı sağlayabilmektedir. Dijital akran zorbalığı tam da bu noktada, sosyal medya mecralarında yoruma açık fotoğraf ve videolarda ve mesajlaşma platformlarında görünür olmaktadır. Zorbalar, incitmek istedikleri akranlarının sosyal medyadaki fotoğraflarının altına incitici yorumlar yazarak, dalga geçerek, fotoğrafları montajlayarak arkadaşını gülünç duruma düşürerek, ortak mesaj gruplarında akranını küçük düşürerek ya da gruptan atarak, hakaret ve tehdit içerikli mesajlar atarak akran zorbalığı uygulamaktadır. Kimi zaman bu zorbalık daha da kuvvetlenerek kişinin özel mesajlarının, sırlarının, özel fotoğraf ve videolarının yayınlanmasıyla ya da yayınlanmasıyla tehdit ederek de gerçekleşmektedir. Siber uzay yapısı gereği kişisel bilgileri, fotoğraf ve videoları uzun yıllar veri tabanında saklayabildiği için dijital ortamda yapılan akran zorbalığı çok daha kalıcı olmakta, zorbalığın üzerinden yıllar geçse dahi kalıntıları sosyal platformlarda varlığını sürdürebilmektedir. Ayrıca geleneksel akran zorbalığında seyirciler yalnızca etraftaki birkaç öğrenci iken, dijital akran zorbalığında kurbanı tanıyan ya da tanımayan herkes seyirci olabilmektedir. İnternetin anonim olma imkânı veren yapısı da yine zorbalar için çok büyük bir güç kaynağı olmaktadır. Kimliğinin gizli olmasına güvenen zorbalar, akranlarına gerçek hayatta olamayacağı kadar acımasızlaşmakta, zorbalığın dozunu arttırmaktadır.

Akran zorbalığının hem zorbalar hem de kurbanlar için birtakım sonuçları olmaktadır. Bu sonuçlar hem kısa vadeli hem de daha uzun vadeli olabilmektedir. Literatüre ve tezin bulgularına bakıldığında zorbalık mağduru olan kurbanların okula gitmek istememesi, yalnızlaşması ve içine kapanması, yeme bozuklukları yaşaması, baş ve karın ağrısı çekmesi, depresif bir ruh haline bürünmesi ve yaygın kaygı bozukluğuna yakalanması gibi birtakım fiziksel ve psikolojik problemler yaşadığı görülmektedir. Kimi zaman zorbalığın uzun yıllar boyunca şiddetini artırarak devam ettiği durumlarda kurbanlarda çok daha büyük psikolojik problemler ve intihar gibi hiç istenmeyen sonuçların görülmesi mümkündür. Uzun vadeli sonuçlarda ise kurban ileriki eğitim hayatında başarı elde edememekte, yetişkinliğinde de psikolojik problemleri devam etmekte, arkadaş ve romantik ilişkilerinde sorunlar yaşamakta, iş hayatında başarısız olabilmektedir. Zorbalar ise bu tür davranışlarına son vermemesi halinde kendisi gibi zorba arkadaşlar edinmekte, alkol ve madde bağımlılığına sürüklenebilmekte ve en nihayetinde de birer suçluya dönüşebilmektedir.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde de hem akran zorbalığı hem de dijital akran zorbalığına yönelik yeni medya ortamındaki yazar yorumları incelenerek bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda katılımcı birer e-sözlük olan *Ekşi Sözlük, Uludağ Sözlük* ve *Kafa Sözlük* verileri incelenmiştir. Katılımcı sözlükler yazarlarına anonim olarak entry girme imkanı sunduğu için yazarlar yaşadıkları zorbalık deneyimlerini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Analiz sonuçlarına göre birçok sözlük yazarı zorbalığa maruz kalarak kurban olma deneyimi yaşamış veya bu deneyime tanıklık ederek zorbalık hakkında bir fikir sahibi olabilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki çocukluk ya da ergenlik döneminde yaşanan akran zorbalığı, ileriki yaşlarda da kendini hissettirmekte ve bireylere bu deneyimlerini yazmaya teşvik edebilmektedir. Analizin toplam değerlerine bakıldığında birçok yazarın deneyimlerini aktarırken çözüm önerisi sunmaya çalıştığı görülmektedir. Bir şekilde geleneksel ya da dijital akran zorbalığına maruz kalan ya da seyirci olan bireyler, durumun ciddiyetinin farkına vararak zorbalığın önüne geçmek için çözüm bulmaya çalışmaktadır.

Yazarların çok büyük bir oranı akran zorbalığının inşası sürecinde okul, eğitimci ve aile kavramlarını sıklıkla kullanmıştır. Bu durum da gösteriyor ki yazarlar zorbalık sürecinde okulu, öğretmeni ve aileyi sorumluluk sahibi olarak görmekte, bu durumun önlenebilmesi için bu kurumların birtakım çalışmalar yapması ve hatta koordineli bir şekilde zorbalıkla mücadele etmesi gerektiğini düşünmektedir. Özellikle aile kimliğinin inşası ve ailenin sorumluluğu çoğu kez birlikte kodlanmış olup hem zorbalar hem de kurbanlar için ailenin ne denli önemli olduğu sonucu elde edilmiştir. Ailelerin çocuklarını anlaması ve çocuklarında meydana gelen duygusal ve fiziksel değişimleri fark etmesi gerekliliği savunulmuştur. Ayrıca çocuklar herhangi bir zorbalık deneyimine maruz kaldığında aileleriyle paylaşabilmesi için ailenin anlayışlı, sevecen ve güven veren bir üslupla çocuklarına yaklaşmasının gerekliliğini dile getirmişlerdir. Yazarlar eğitimci kimliğinin de oldukça önemli olduğunu düşünmekte hatta yorumlarında ideal eğitimci ve hatalı eğitimci gibi tanımlamalar yaparak zorbalık karşısında eğitimcinin önemini vurgulamıştır.

Kurban olma deneyimine bakıldığında, kurbanların en fazla sözlü zorbalığa maruz kaldığı görülmüştür. Sözlü zorbalık, fiziksel ve psikolojik zorbalık ile de birlikte kodlanmıştır. Sonuç olarak en fazla mağduriyet sözlü zorbalık yolu ile yaşanmış olmasına rağmen fiziksel ve psikolojik zorbalık türlerinin de yaygın bir biçimde deneyimlendiği görülmüştür.

Akran zorbalığı olgusu sözlükte çocukluğu oldukça olumsuz etkileyen ve ileride de olumsuz etkilerini sürdürebilen bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Çocuklukta yaşanan bu deneyim eğer atlatılamaz ve aile tarafından yeterli destek görülemezse ileride hem bireysel hem de toplumsal sonuçların olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bireylerde özgüven eksikliği, yalnızlaşma, iş hayatında zorluklar yaşama gibi durumların sıklıkla görüldüğü söylenmiştir. Ayrıca zorbalık yapan çocukların, bu davranışına dur denmezse ve çevresi tarafından olumlanırsa ileride şiddetin dozunu arttırabileceği, mahallelerde çeteleşme gibi toplumsal huzuru da bozabilecek durumların gerçekleşebileceği öngörülmüştür.

Analizlerden elde edilen kelime ağacına göre *zorbalığı* kelimesinin en çok kurban olma deneyim ile birlikte kullanıldığı görülmüştür. Bu durumda yazarların çoğunlukla kurban olma deneyimine maruz kaldığı sonucuna varılabilir. *Uğrayan* kelimesinin ilişkili olduğu diğer kelimelere bakıldığında zorbalığa uğrayan kişilerin bir kısmının intihar girişimlerine dair bilgi verildiği görülmektedir.

Sözlük yazarları, sosyal medyanın sunduğu imkanların, dijital akran zorbalığına zemin hazırladığını düşünmektedir. Özellikle de anonim olmanın verdiği cesaret ile zorbaların saldırgan tavırlar gösterdiğini söylemişlerdir. Sosyal medyanın yapısına karşı aileleri uyaran ve çözüm odaklı yaklaşıldığında da aileye daha çok görev düştüğünü söyleyen yazarlar, ailelerin çocuklarını incelemesini, internette geçirdiği zamanı kontrol etmesini ve sanal tehditlere karşı daima tetikte olmaları gerektiğini savunmuştur.

Katılımcı sözlük yazarların yorumları, deneyimleri, uyarıları ve çözüm önerileri ışığında hem geleneksel hem de dijital akran zorbalığının inşasında, çocukların zorbalığa maruz kalma biçimleri, zorbalık deneyimi gerçekleşmeden önce buna imkân sağlayan nedenler ve hangi kurumların sorumlu bulunduğu, ailenin, okulun ve eğitimcinin bu durumda ve çözüm aşamasında neler yapması gerektiği konuları oldukça fazla dile getirilmiştir. Yani yazarlar bu deneyimin yaşanmasında özellikle sorumluluk sahibi taraflara düşen görevi yinelemiş ve çözüm önerileri ile bu taraflara ve kurban olma deneyimi yaşayan kişilere yardım etmeye çalışmışlardır.

Bu çalışma ile katılımcı e-sözlükler incelenerek öncelikle yazar deneyimlerine ulaşmak amaçlanmıştır. Sözlük yazarlarının deneyimleri konunun anlaşılması, sorunun ortaya çıkması ve çözülmesi aşamalarında sorumluluk sahibi tarafların tanımlanması noktasında aydınlatıcı olmuştur. Yapılan analizler sonucunda sözlük yazarlarının geleneksel ve dijital olarak akran zorbalığı sorununa yönelik yaşadıkları deneyimleri nasıl aktardıkları, bu süreçlerde yaşadıkları sorunları nasıl tanımladıkları, kimleri

sorumlu gördükleri ve özgün çözüm önerilerinin neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu noktada katılımcı e-sözlüklerin yazarları açısından yarattığı düşünce ortamı onların fikirlerini olduğu gibi aktarmalarına olanak sağlamıştır. Bu dijital tartışma ortamında her ne kadar yanlış ve bilimsel olmayan bakış açıları ve hedef gösterici söylemler olsa da diğer sözlük yazarlarının bu yanlış bilgi ve hedef göstermeleri düzeltebilmesi ve bilimsel kabul edilebilecek bilgiyi ortaya koyması, sorun hakkında yanlış ön kabullerin ve sorunlu düşünce kalıplarının anlaşılmasına da katkı sunmuştur. Bu nedenle özellikle sosyal medya platformlarında belirli güncel ve hassas konulara yönelik oluşturulan gündemlere yönelik kullanıcı ve yazar yorumları son yıllarda artmıştır. Buna bağlı olarak akademik camiada da yapılan araştırmalarda kullanıcı yorumları merkezli araştırmalar daha da önem kazanmıştır. Program analizi temelli çalışmamızın da bu bakış açısıyla araştırma yapacak olan bilim insanlarına yeni fikirler kazandıracağı düşünülmektedir.

Bu tez incelemesi göstermiştir ki dijital akran zorbalığı çağımızın çok büyük bir problemidir. Dijital akran zorbalığı, geleneksel akran zorbalığından farklı olarak zaman ve mekân fark etmeksizin gerçekleşmesi, internet kullanan herkesin seyirci olma potansiyeli taşıması ve buna bağlı olarak kurbanı tanıyan ya da tanımayan herkesin zorbalık davranışına tanık olması, internet ortamında gerçekleşen zorbalığın kanıtlarının olması ve internetin yapısı gereği bu kanıtların uzun yıllar saklanabilmesi, zorbanın kimliğini saklayabilme imkanının olması ve sanal ortamın getirdiği duygusal bağlamdan yoksunluk gibi nedenlerden dolayı dijital akran zorbalığı, geleneksel akran zorbalığından daha yıkıcı olabilmektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde bir şekilde zorbalığa uğramış bireyler, ileriki yaşlarında da zorbalığın etkilerinden kurtulamamakta, özellikle psikolojik olarak zor süreçler geçirmekte, sosyal ve iş hayatlarında ve özel ilişkilerinde birtakım sorunlar yaşayabilmekte ve hatta kimi zaman intihara başvurabilmektedir. Bu tür olumsuz durumların yaşanmaması için özellikle ailelere ve eğitimcilere büyük görevler düşmektedir ve zorbalık henüz yeni başlamışken müdahale edilmelidir. Bu anlamda öncelikle aileler çocuklarını iyi gözlemlemeli, duygusal ve fiziksel değişimlerini takip etmelidir. Aileler çocuklarının internet kullanımını takip etmeli, tanımadıkları kişilerle iletişim kurmaması gerektiğini anlatmalı ve siber dünyanın tehlikelerine karşı çocuklarını bilinçlendirmelidir. Bu nedenle ailelerin medya ve dijital medya okuryazarlığı eğitimi alması oldukça büyük önem taşımaktadır. İnternetin ve dijital dünyanın faydalarını, zararlarını ve içerisinde barındırdığı risklerin önemini bilen aileler çocuklarına rehberlik edebilmektedirler. Çocuklar aileleri

tarafından dijital dünyanın zararlı ve riskli yapısı konusunda bilinçlendirildiği takdirde internet kullanımları çok daha güvenli olacaktır. Aynı şekilde öğretmenler de dijital medya okuryazarlığı konusunda eğitimler alır ve öğrencilerine bu konuda rehberlik ederse, internetteki risklerden ve bu risklerden korunma yollarını çocuklara öğretirse çocukların kendilerini internetin zararlı yapısından koruması o denli kolaylaşacaktır. Ayrıca öğretmenler çocukların okuldaki davranışlarında bir değişim ve derslerinde başarısızlık olduğunda olabildiğince erken fark etmelidir. Ebeveynleri ve öğretmenleri ile iyi ilişkilere sahip olan ve desteklendiğini hisseden çocuklar olumsuz bir durum yaşadığında destek talep etmeye daha yakındırlar. Çocuklukta ve ergenlikte yaşanan zorbalık erken fark edilerek destek alınırsa, kurbanlar bu durumu o denli kolay atlatılmaktadır. Böylece yetişkinlik döneminde zorbalığın ağır etkilerinin görülmesi engellenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2003). Kültür endüstrisini yeniden düşünürken. *Cogito, 36,* 76-84.

Adorno, T. W. & Horkheimer, M.: (2010*). Aydınlanmanın diyalektiği*. (N. Ülner & E.Ö. Karadoğan, Çev.) İstanbul: Kabalcı.

Aichner, T., Grünfelder, M., Maurer, O., & Jegeni, D. (2021). Twenty-five years of social media: a review of social media applications and definitions from 1994 to 2019. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *24(4),* 215-222.

Alemdar, K., & Erdoğan, İ. (1990). *İletişim ve Toplum*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Allen, M. (2013). What was web 2.0? Versions as the dominant mode of internet history. *New Media & Society, 15(2),* 260-275.

Allison, S., Roeger, L., & Reinfeld-Kirkman, N. (2009). Does school bullying affect adult health? Population survey of health-related quality of life and past victimization. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *43(12),* 1163-1170.

Aslantürk, G., & Turgut, H. (2015). 8284 vakası: Ekşi Sözlük'te cinsiyetçi kamusallığın yeniden üretilmesi. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi, 2(1),* 45-76.

Aşçı, S., (2018). Bullying in the internet age. Doktora tezi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.

Balbi, G., & Magaudda, P. (2018). *A history of digital media: an intermedia and global perspective*. New York: Routledge.

Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (1999). Brief report: Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence, 22(3),* 423-426.

Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal Of Community & Applied Social Psychology, 10(1),* 17-31.

Baldry, A., Blaya, C., & Farrington, D. (2018). *International perspectives on cyberbullying. Palgrave studies in cybercrime and cybersecurity.* London: Palgrave MacMillan.

Bancroft, J., & Reinisch, J. M. (Eds.). (1990). *Adolescence and puberty.* New York: Oxford University Press.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive Theory.* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology, 3(3),* 265-299.

Baştürk Akca, E., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition, 5(10),* 71-86.

Bayer, P., Hjalmarsson, R., & Pozen, D. (2009). Building criminal capital behind bars: Peer effects in juvenile corrections. *The Quarterly Journal of Economics, 124(1),* 105-147.

Beale, A. V., & Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What school administrators (and parents) can do. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 81(1),* 8-12.

Beck, U. (2001). Interview with Ulrich Beck. *Journal Of Consumer Culture, 1(2),* 261-277.

Beck, U. (2006). Living in the world risk society: A Hobhouse Memorial Public Lecture given on Wednesday 15 February 2006 at the London School of Economics. Economy and society, 35(3), 329-345.

Beck, U. (2009). Critical theory of world risk society: a cosmopolitan vision. *Constellations, 16(1),* 3-22.

Bell, D. (1976). The coming of the post-industrial society. *In The Educational Forum 40(4)* 574-579 Taylor & Francis Group.

Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal Of Educational Computing Research, 32(3),* 265.

Berners-Lee T (1998). The World Wide Web: a very short personal history. Available at: http://www.w3.org/People/Berners-Lee/ShortHistory.html. Retrieved on: 20.12.2020.

Berners-Lee, T. (1996). WWW: Past, present, and future. *Computer, 29(10),* 69-77.

Berners-Lee, T., Cailliau, R., Groff, J. F., & Pollermann, B. (1992). World-Wide Web: the information universe. *Internet Research. 2(1),* 52-58.

Besag, V. E. (1989). *Bullies and victims in schools. A guide to understanding and management.* Buckingham: ERIC.

Betts, L. R. (2016). *Cyberbullying: Approaches, consequences and interventions*. London: Springer Nature.

Blank, G., & Reisdorf, B. C. (2012). The participatory web: a user perspective on web 2.0. information, *Communication & Society, 15(4),* 537-554.

Bosma, H. A., & Jackson, A. S. (Eds.). (2012). *Coping and self-concept in adolescence*. Berlin: Springer Science & Business Media.

Boulton, M. J., & Smith, P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal Of Developmental Psychology, 12(3),* 315-329.

Brennen, B., & Cerna, E. D. (2010). Journalism in second life. *Journalism Studies, 11(4),* 546–554.

Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. The international encyclopedia of communication theory and philosophy, 1-11.

Brown, J. D., & Mankowski, T. A. (1993). Self-esteem, mood, and self-evaluation: Changes in mood and the way you see you. *Journal of personality and social psychology, 64(3),* 421.

Bullingham, L., & Vasconcelos, A. C. (2013). The presentation of self in the online world: Goffman and the study of online identities. *Journal of information science, 39(1),* 101-112.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Cambridge Dictionary. "Interaction", https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/interaction Erişim Tarihi: 18.07.2021

Card, N. A., & Little, T. D. (2006). Proactive and reactive aggression in childhood and adolescence: A meta-analysis of differential relations with psychosocial adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 466–480.

Carey, J. W. (1967). Harold Adams Innis and Marshall McLuhan. *The Antioch Review, 27(1),* 5-39.

Castells, M. (1997). An introduction to the information age. *City, 2(7),* 6-16.

Chadwick, S. (2014). *Impacts of cyberbullying, building social and emotional resilience in schools.* London: Springer Science & Business Media.

Chao-Chen, L. (2013). Convergence of new and old media: new media representation in traditional news. *Chinese Journal of Communication, 6(2),* 183-201.

Chisholm, J. F. (2014). Review of the status of cyberbullying and cyberbullying prevention. *Journal of information systems education, 25(1),* 77.

Coelho, P. M., Correia, P. P., & Medina, I. G. (2017). Social media: A new way of public and political communication in digital media. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM), 11(6),* 150-157.

Connors, M., (1993), *The Race to the Intelligent State*. Oxford: Blackwell.

Copeland, W. E., Wolke, D., Angold, A., & Costello, E. J. (2013). Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence. *JAMA psychiatry, 70(4),* 419-426.

Cover, R. (2006). Audience inter/active: Interactive media, narrative control and reconceiving audience history. *New media & society, 8(1),* 139-158.

Cross, D., Lester, L., & Barnes, A. (2015). A longitudinal study of the social and emotional redictors and consequences of cyber and traditional bullying victimisation. *International Journal of Public Health, 60(2),* 207–217.

Curran, D. (2018). Risk, innovation, and democracy in the digital economy. *European journal of social theory, 21(2),* 207-226.

Dake, Price, & Telljohann (2003). The Nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health, 73(5),* 173-180.

Dansei, M. (2009). *Dictionary of media and communications*, New York: M.E. Sharpe Inc

Davidson, L. M., & Demaray, M. K. (2007). Social support as a moderator between victimization and internalizing–externalizing distress from bullying. *School Psychology Review, 36(3),* 383-405.

Dijkmans, C., Kerkhof, P., Buyukcan-Tetik, A., & Beukeboom, C. J. (2015). Online conversation and corporate reputation: A two-wave longitudinal study on the effects of exposure to the social media activities of a highly interactive company. *Journal of Computer-Mediated Communication, 20(6),* 632-648.

Elgar, F. J., Napoletano, A., Saul, G., Dirks, M. A., Craig, W., Poteat, V. P., & Koenig, B. W. (2014). Cyberbullying victimization and mental health in adolescents and the moderating role of family dinners. *JAMA pediatrics, 168(11),* 1015-1022.

Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and Justice, 17,* 381-458.

Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice, 12(3),* 177-190.

Fergusson, D. M., Woodward, L. J., & Horwood, L. J. (1999). Childhood peer relationship problems and young people's involvement with deviant peers in adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology, 27(5),* 357-369.

Figenschou, T. U., & Fredheim, N. A. (2020). Interest groups on social media: Four forms of networked advocacy. *Journal of Public Affairs, 20(2),* e2012.

Finnegan, R. A., Hodges, E. V., & Perry, D. G. (1998). Victimization by peers: Associations with children's reports of mother–child interaction. *Journal Of Personality And Social Psychology, 75(4),* 1076.

Fisher, H. L., Schreier, A., Zammit, S., Maughan, B., Munafo, M. R., Lewis, G., & Wolke, D. (2013). Pathways between childhood victimization and psychosis-like symptoms in the alspac birthcohort. *Schizophrenia Bulletin, 39,* 1045–1055.

Fox, C. L., & Boulton, M. J. (2005). The social skills problems of victims of bullying: Self, peer and teacher perceptions. *British Journal of Educational Psychology, 75(2),* 313-328.

Frisén, A., & Bjarnelind, S. (2010). Health-related quality of life and bullying in adolescence. *Acta Paediatrica, 99(4),* 597-603.

Fuchs, C. (2007). *Internet and society: Social theory in the information age.* New York: Routledge.

Fuchs, C. (2014). *Social media: A critical introduction.* London: Sage.

Fuchs, V.R. (1979). Economics, health and post-industrial society. The Milbank Memorial Fund Quarterly. *Health and Society,* 153-182.

Gallager, R. G. (2008). *Principles of digital communication.* Cambridge: Cambridge University Press.

Georgiou, S. N. (2008). Parental style and child bullying and victimization experiences at school. *Social Psychology of Education, 11(3),* 213-227.

Giddens, A. (2010). *Sosyoloji başlangıç okumaları.* İstanbul: Say.

Goffman, E. (1951). Symbols of class status. *The British Journal Of Sociology, 2(4),* 294-304.

Gordon, J. U. M. (Ed.). (2018). *Bullying prevention and intervention at school: Integrating theory and research into best practices*. Cham: Springer.

Güngör, N. (2011). *İletişim: Kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal.

Gürel, E., & Yakın, M. (2007). Ekşi Sözlük: postmodern elektronik kültür. *Selçuk İletişim, 4(4),* 203-219.

Hassan, R., & Sutherland, T. (2016). *Philosophy of media: A short history of ideas and innovations from Socrates to social media.* London: Routledge.

Herring, S. C. (2003). Gender and power in on-line communication. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Eds.), *The handbook of language and gender*, (202-228). New Jersey: John Wiley & Sons.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2007). Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency. *Journal of school violence, 6(3),* 89-112.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant behavior, 29(2),* 129-156.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research, 14(3),* 206-221.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of youth and adolescence, 42(5),* 711-722.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying.* California: Corwin Press.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2018). Connecting adolescent suicide to the severity of bullying and cyberbullying. *Journal of school violence, 18(3),* 333-346.

Hodges, E. V. E., Malone, M. J., & Perry, D. G. (1997) Individual risk and social risk as interacting determinants of victimization in the peer group. *Developmental Psychology, 33,* 1032–1039.

Howard, R. G. (2008). The vernacular web of participatory media. *Critical Studies in Media Communication, 25(5),* 490-513.

Innis, H. A. (2006). *İmparatorluk ve iletişim araçları.* (N. Törenli, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.

Jacqueline, A. (2017). *An Analysis of Albert Bandura's Aggression: A Social Learning Analysis*. London: Macat Library.

Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the basic empathy scale. *Journal of adolescence, 29(4),* 589-611.

Jonscher, Charles (1999), *Wired Life.* New York: Bantam.

Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual review of psychology, 65,* 159-185.

Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School health, 78(9),* 496-505.

Karadağ, F. (2019). Siber zorbalık tutumu ile sosyal medya tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi örneği, Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Keenan, K., Loeber, R., Zhang, Q., Stouthamer-Loeber, M., & van Kammen, W.B. (1995). The influence of deviant peers on the development of boys' disruptive and delinquent behavior: A temporal analysis. *Development and Psychopathology, 7*, 715–726.

Kellner, D. (2012). *Frankfurt School, Media, and the Culture Industry.* The International Encyclopedia of Media Studies.

Kılıç, Ş., O. (2019, Şubat). Ekşi Sözlük ve bilgi kirliliği altında ezilen 'kalabalıkların bilgeliği', https://teyit.org/eksi-sozluk-ve-bilgi-kirliligi-altinda-ezilen-kalabaliklarin-bilgeligi Erişim Adresi: 23.04.2021.

Kına, S. A. (2019). Katılımcı Hipermetinsel Sözlüklerin Haber Medyası İçeriğindeki İzdüşümü: Ekşi Sözlük Örneği.

Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal Of Adolescent Health, 41(6),* 22-30.

Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA*. Switzerland: Springer International Publishing.

Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers İn Human Behavior, 23(4),* 1777-1791.

Lipsey, M.W., & Derzon, J.H. (1998). Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research. In R. Loeber, & D.P. Farrington (Eds), Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions (pp. 86–105). Thousand Oaks, CA: Sage.

Low, S., & Espelage, D. (2013). Differentiating cyber bullying perpetration from non-physical bullying: Commonalities across race, individual, and family predictors. *Psychology of Violence, 3(1),* 39.

Lupton, D. (1993). Risk as moral danger: The social and political functions of risk discourse in public health. *International journal of health services, 23(3),* 425-435.

Lupton, D. (Ed.). (1999). *Risk and sociocultural theory: New directions and perspectives.* Cambridge: Cambridge University Press.

Manovich, L. (2001) *The language of new media.* Cambridge, MA: The MIT Press,

Massey, S.J. (1983). Is self-respect a moral or a psychological concept? *Ethics, 93,* 246–261.

Masuda, Y. (1985). Three great social revolutions: agricultural, industrial, and informational. *Prometheus, 3(2),* 269-274.

McCarthy, J. (2010). Blended learning environments: Using social networking sites to enhance the first year experience. *Australasian Journal of Educational Technology, 26(6),* 729-740

McCrae, N., Gettings, S., & Purssell, E. (2017). Social media and depressive symptoms in childhood and adolescence: A systematic review. A*dolescent Research Review, 2(4),* 315-330.

McLoughlin, C., & Lee, M. J. (2008). The three p's of pedagogy for the networked society: Personalization, participation, and productivity. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education, 20(1),* 10-27.

McLuhan, M. (2001). *Gutenberg galaksisi.* İstanbul: Yapi Kredi Yayınları.

McLuhan, M. (2015). Education in the electronic age. *Interchange, 1(4),* 1-12.

Meikle, G. (2016). *Social media: Communication, sharing and visibility.* New York: Routledge.

Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, health & medicine, 22(1),* 240-253.

Meyer-Adams, N., & Conner, B. T. (2008). School violence: Bullying behaviors and the psychosocial school environment in middle schools. *Children & Schools, 30(4),* 211-221.

Milosevic, T. (2018). *Protecting children online?: Cyberbullying policies of social media companies.* Cambridge, MA: The MIT Press.

Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal Of Orthopsychiatry, 80(3),* 362-374.

Mitchell, K. J., Ybarra, M., & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency and substance use. *Child Maltreatment, 12,* 314–324.

Moon, B., & Alarid, L. F. (2015). School bullying, low self-control, and opportunity. *Journal of Interpersonal Violence, 30(5),* 839–856.

Moreau, E. (2018). What is Instagram, anyway. Here's what Instagram is all about and how people are using it. *Cteonline,* Available at:

https://www.cteonline.org/cabinet/file/df703dbd-0a56-4b5f-8909-8d850180a7dd/What_is_Instagram.pdf Retrieved on 04.04.2021

Mowery, D. C., & Simcoe, T. (2002). Is the Internet a US invention? An economic and technological history of computer networking. *Research Policy, 31(8-9),* 1369-1387.

Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). The effects of parental imprisonment on children. *Crime and justice, 37(1),* 133-206.

Navarro, R., Yubero, S., & Larrañaga, E. (Eds.). (2015). *Cyberbullying across the globe: Gender, family, and mental health.* Cham: Springer.

Negt, O., & Adelson, L. (1978). Mass media: Tools of domination or instruments of liberation? Aspects of the Frankfurt School's communications analysis. *New German Critique, (14),* 61-80.

O'Moore, M., & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behaviour. Aggressive Behavior: *Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 27(4),* 269-283.

Olweus, D. (1983). Olweus spørreskjema om mobbing- første versjon [Olweus'Questionnaire on bullying – first version.] Mimeo. Bergen, Norway: University of Bergen.

Olweus D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do.* Oxford, UK/Cambridge, MA .: Blackwell

Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions İn Psychological Science, 4(6),* 196-200.

Olweus, D. (1996). Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire. Mimeo. Bergen, Norway:

O'Neill, S. (2008). *Interactive media: The semiotics of embodied interaction. London:* Springer Science & Business Media.

Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of school health, 80(12),* 614-621.

Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of general strain theory. *Youth & Society, 43(2),* 727-751.

Patterson, G. R., Dishion, T. J., & Bank, L. (1984). Family interaction: A process model of deviancy training. *Aggressive behavior, 10(3),* 253-267.

Patterson, G. R., Littman, R. A., & Bricker, W. (1967). Assertive behavior in children: A step toward a theory of aggression. *Monographs of the society for research in child development, 32*(5), 3-43.

Patterson, G.R., Capaldi, D., & Bank, L. (1991). An early starter model for predicting delinquency. In D.J. Pepler, & K.H. Rubin (Eds), *The development and treatment of childhood aggression* (139–168). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Pedró, F. (2006). The new millennium learners: Challenging our views on ICT and learning. OECD-CERI Available at: http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf], Retrieved on 01.07.2021.

Pellegrini, A. D. (1995). The rough play of adolescent boys of differing sociometric status. *International Journal of Behavioral Development, 17,* 525-540.

Perrin, A. (2015). Social media usage: 2005-2015: 65% of adults now use social networking sites--a nearly tenfold jump in the past decade. Pew Research Trust.

Perry, D. G., & Perry, L. C. (1974). Denial of suffering in the victim as a stimulus to violence in aggressive boys. *Child Development, 45(1),* 55-62.

Perry, D. G., Kusel, S. J., & Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental psychology, 24(6),* 807.

Porat, M. U. (1978). Global implications of the information society. *Journal of Communication, 28(1),* 70-80.

Power, D. J., & Phillips-Wren, G. (2011). Impact of social media and web 2.0 on decision-making. *Journal of decision systems, 20(3),* 249-261.

Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia, 29,* 51–59.

Quinton, D., Pickles, A., Maughan, B., & Rutter, M. (1993). Partners, peers and pathways: Assortative pairing and continuities in conduct disorder. *Development and Psychopathology, 5,* 763-783.

Raynor, S., & Wylie, A. (2012). Presentation and management of school bullying and the impact of anti-bullying strategies for pupils: A self-report survey in London schools. *Public Health, 126(9),* 782-789.

Reinhardt, J. (2019). Social media in second and foreign language teaching and learning: Blogs, wikis, and social networking. *Language Teaching, 52(1),* 1-39. Research Center for Health Promotion (HEMIL Center), University of Bergen.

Rheingold, H. (2008). Using participatory media and public voice to encourage civic engagement. *MacArthur Foundation Digital Media and Learning Initiative,* 97-118.

Rigby, K. (2000). Effects of peer victimization in schools and perceived social support on adolescent well-being. *Journal of Adolescence, 23,* 57–68.

Rigby, K., & Slee, P. T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes toward victims. *The Journal Of Social Psychology, 131(5),* 615-627.

Ritzer, G. (2017). *Toplumun mcdonaldlaşması,* İstanbul: Ayrıntı.

Rogers, E. M., & Adhikarya, R. (1979). Diffusion of innovations: An up-to-date review and commentary. *Annals of the International Communication Association, 3(1),* 67-81.

Rogers, E. M., & Singhal, A. (2003). Empowerment and communication: Lessons learned from organizing for social change. *Annals of the International Communication Association, 27(1),* 67-85.

Roland, E. (1993). Bullying: A developing tradition of research and management. Tattum, D. P. (Ed.), *Understanding and managing bullying*. (15-30) Oxford: Heinemann Educational.

Rosenberg, M. (1962). The association between self-esteem and anxiety. *Journal of Psychiatric Research. 1(2),* 135–152.

Rosenberg, M. (1965). Rosenberg self-esteem scale (RSE). Acceptance and commitment therapy. *Measures package, 61(52),* 18.

Rosenberg, M. (1990). Reflexivity and emotions. *Social Psychology Quarterly, 53(1),* 3-12.

Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and violent behavior, 15(2),* 112-120.

Salmivalli, C., Karhunen, J., & Lagerspetz, K. M. J. (1996). How do the victims respond to bullying? *Aggressive Behavior, 22,* 99–109.

Schave, D., & Schave, B. (1989). *Early adolescence and the search for self: A developmental perspective.* New York: ABC-CLIO.

Scheuerman, W. E. (2008). *Frankfurt School Perspectives on Globalization. Democracy, and the Law,* New York, 14.

Schwartz, D., Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1993). The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups. *Child Development, 64(6),* 1755-1772.

Scott-Parker, B. (2017). Emotions, behaviour, and the adolescent driver: A literature review. Transportation research part F: *Traffic Psychology And Behaviour, 50,* 1-37.

Shariff, S. (2005). Cyber-dilemmas in the new millennium: School obligations to provide student safety in a virtual school environment. *McGill Journal of Education/Revue des sciences de l'éducation de McGill, 40(3),* 457-477.

Sharp, S., & Smith, P. (2002). *School bullying: Insights and perspectives.* New York: Routledge.

Shin, Y., & Kim, H. Y. (2008). Peer victimization in Korean preschool children: The effects of child characteristics, parenting behaviours and teacher-child relationships. *School Psychology International, 29(5),* 590-605.

Simmons, R. G., Rosenberg, F., & Rosenberg, M. (1973). Disturbance in the self-image at adolescence. *American Sociological Review, 553-568.*

Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian Journal Of Psychology, 49(2),* 147-154.

Smith, P. K. (2013). Cyberbullyingy ciberagresión. In A. Ovejero, P. K. Smith, & S. Yubero (Eds.), *El acoso escolary suprevención: Perspectivas internacionales* (173–190). Madrid: Biblioteca Nueva.

Smith, P., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., & Slee, P. (1999). *The nature of school bullying: A cross-national perspective.* New York: Routledge

Solberg, M. E., Olweus, D., & Endresen, I. M. (2007). Bullies and victims at school: Are they the same pupils?. *British Journal Of Educational Psychology, 77(2),* 441-464.

Spriggs, A. L., Iannotti, R. J., Nansel, T. R., & Haynie, D. L. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family, peer and school relations: Commonalities and differences across race/ethnicity. *Journal of Adolescent Health, 41(3),* 283-293.

Statman, D. (2000). Humiliation, dignity and self-respect. *Philosophical Psychology, 13(4),* 523-540.

Sundar, S. S., Kalyanaraman, S., & Brown, J. (2003). Explicating web site interactivity impression formation effects in political campaign sites. *Communication Research, 30(1),* 30–59.

Thompson, J. B. (2008). *Medya ve modernite*. (S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi.* Ankara: Dost Kitabevi.

Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior, 26(3),* 277-287.

Turan, S. G. (2016). Bilişim okur yazarlığı bağlamında siber şiddetin meşrulaştırılması. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Ünal, S., & Yıldız, F., (2020). Dijital risk toplumunda meydan okuma videoları ve çocuklar: Adana'da ortaöğretim öğrencilerine yönelik bir alan araştırmasından bulgular. *Selçuk İletişim, 13 (1),* 197-226.

Valcke, M., Bonte, S., De Wever, B., & Rots, I. (2010). Internet parenting styles and the impact on Internet use of primary school children. *Computers & Education, 55(2),* 454-464.

Van den Bulck, H., Donders, K., & Lowe, G. F. (Eds.). (2018). Public service media in the networked society: What society? What network? What role?. Gothenburg: Nordicom

Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media.* New York: Oxford University Press.

Van Dijk, J. (2016). *Ağ Toplumu*. (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Kafka Yayınevi.

Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology & Behavior, 11(4),:* 499-503.

Varol, E., & Varol, M. Ç. Kavram ve kuramlarıyla Marshall Mcluhan'a bakış: Günümüzün egemen medya araçları ekseninde bir değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 5(1),* 137-158.

Vidourek, R. A., King, K. A., & Merianos, A. L. (2016). School bullying and student trauma: Fear and avoidance associated with victimization. *Journal of Prevention & Intervention in the Community, 44(2),* 121-129.

Wadsworth, M. (1979). *Roots of delinquency.* London: Robertson.

Walther, J. B., & Jang, J. W. (2012). Communication processes in participatory websites. *Journal of Computer-Mediated Communication, 18(1),* 2-15.

Walther, J. B., Carr, C. T., Choi, S., DeAndrea, D. C., Kim, J., Tong, S. T., & Van Der Heide, B. (2010). Interaction of interpersonal, peer, and media influence sources online: A research agenda for technology convergence. In Z. Papacharissi (Ed.),

A networked self: Identity, community and culture on social network sites (17–38). New York: Routledge.

Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent health, 45(4),* 368-375.

Watkins, J. and S.B. Nair (2008) 'Optimising ICT initiatives through content creation', in J. Watkins & J. Tacchi, (Eds.), *Participatory content creation for development: Principles and practices*, New Delhi: UNESCO.

Webster, F. (2006). *Theories of the information society*. London: Routledge.

Willard, N. (2007). An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats. *Center for safe and responsible use of the Internet,* 1-10.

Williams, R. (1981) *Culture.* Glasgow: Fontana.

Winsper, C., Lereya, T., Zanarini, M., & Wolke, D. (2012). Involvement in bullying and suicide-related behavior at 11 years: a prospective birth cohort study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 51(3),* 271-282.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.

Yıldız, F. (2020). Akran ilişkilerinde yaygın bir sorun: sosyal medya aracılığıyla siber zorbalık. Livberber, T. ve Tiryaki, S., (ed.), *Sosyal medya çalışmaları,* (155-180), Konya: Literatürk Academia.